

UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR
REDIGERET AF HAVEARKITEKT JOHANNES THOLLE

VORE KIRKE GAARDE

10. AARGANG
APRIL 1933

1

DER UDKOMMER INGEN HEFTER I MARTS, SEPTEMBER OG DECEMBER MAANEDER

Nummerpæle af Jern til Gravsteder
 anbefales Kirkegaardsbestyrelser
 som mest holdbare.

Leveres fragtfrit til enhver Jernbanestation i Danmark.

Aktieselskabet

M. Seest's Jernstøberi og Maskinfabrik.
 Telefon 3216-3217. Aarhus. Telefon 3216-3217.

Aarhus Sten- og Gruskompagni

Telefon 2184

:::

Telefon 2184

SAND, GRUS OG SINGELS

Specialitet: Ral, Ærtesten og Grus
 ::: til Gravsteder :::

SKÆRVER, BROSTEN OG GRANIT

Forsendes overalt — — Tilbud og Priser paa Forlangende

ALTERLYS

*i alle Størrelser
 og iøvrigt*

*Stearinlys og Vokslys
 af enhver Art.*

ASP-HOLMBLAD

STEARINLYSFABRIKER

KØBENHAVN

Altersærkalke
 Alterstager og Lys
 Alterbeklædning
 Grundtvigstager
 Lysekroner
 Messehageler
 Præstekjoler
 Præstekraver
 Titusstager m. m.

Dansk
 Paramenthandel
 Gothersgade 115, Kbhvn.
 Tlf. Byen 4558

BRUG DET DANSKE
 SIKKERHEDSPRÆNGSTOF

AEROLIT

AKTIESELSKABET
 DE DANSKE
 SPRÆNGSTOFFABRIKKER.
 15. FARVERGADE · TELF. CENTRAL Nr. 760.
 KØBENHAVN · K.

STEN OG TRÆSTUBBE
 FJERNES—DEN FROS-
 NE JORD BRYDES.

SPAR TID OG
 ARBEJDSKRAFT.

VORE KIRKEGAARDE

UDGIVET AF
FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

10. AARGANG * 1933-34

REDAKTØR:
HAVEARKITEKT *JOHANNES THOLLE*

REDAKTIONSUDVALG:
ARKITEKT *C. E. BAUDITZ*
KIRKEGAARDSGARTNER *J. GRAVESEN*
STENHUGGERMESTER *HANSEN GLEM*
INSPEKTØR *CHR. BECK SKRYDSTRUP*

UDGIVET MED TILSKUD FRA
KIRKEMINISTERIET OG LANDBRUGS-
LOTTERIET SAMT FREDERIKSBORG
AMTS SPAREKASSE OG ROSKILDE
SPAREKASSE

TRYKT I THOMSENS BOGTRYKKERI, HOLSTEBRO
CLICHEER FRA
KØBKES REPRODUKTIONSANSTALT
KØBENHAVN

*

TITELVIGNET:
MOTIV FRA EN AARHUNDREDGAMMEL PRÆSTEGRAV PAA AASTRUP
(MOSEBY) KIRKEGAARD, FALSTER

INDHOLDSFORTEGNELSE

* betyder illustreret.

Forfatterregister:

* Bergmann, Jakob, Havearkitekt: Høsterkøb Kirkegaard	S. 41-44
* Christensen, Axel, Kirkegaardsbestyrer: Gravens Afstivning	S. 7
* Claesson, Hilding, Kyrkogårdsförest.: Lunds kyrkogårdar	S. 54-56, 59-61
* Hansen, Niels, Redaktør: De faldnes Minde paa Sønderjyllands Kirkegaarde	S. 62-64, 67-72
* Hilsøe, A., Overassistent, Havebrugskandidat: En Pergola paa Solbjerg Kirkegaard	S. 3-4
- - - Om Gravsteders Beplantning	S. 49-53
- - - Südfriedhof, Leipzig	S. 21-24, 32
* Nielsen, Christian, Lektor, cand. mag.: Asken for Vinden	S. 6-7
* Olsen, Johannes, Museumsinspektør (†): Sydfynske Kirker og Kirkegaarde	S. 17-19
Redaktionen: Danske Kirkegaarde i 1932	S. 8
- Et 250-Aars Minde. Lovbestemmelser om Kirkegaarde	S. 20
- Kirkeværgen	S. 45-46
- Ritual og Ceremoniel	S. 66-67
* - Tiende Aargang	S. 1-2
* Schmidt, August F., Folkemindesamler: Forsvundne Kirkegaarde	S. 33-40, 46-48
* Skrydstrup, Chr. Beck: Nedbæring i Graven	S. 65-66
* Søland, Pål, Havearkitekt: Aktuelle kyrkjegårdsspørgsmål	S. 9-16
* Tholke, Johannes, Havearkitekt, Redaktør: Ejendommelige Gravmæler og Gravstedsanlæg	S. 30-31
* - - - Gravgaarde	S. 25-30
* - - - Lindholm ny Kirkegaard	S. 57-58
* - - - Udvidelse af Grenaa Kirkegaard	S. 5-6

Emneregister:

Aargang, Tiende	S. 1-2
Afstivning	S. 7
Aktuelle kyrkjegårdsspørgsmål	S. 9-16
Asken for Vinden	S. 6-7
Beplantning, Om Gravsteders	S. 49-53
Ceremoniel, Ritual og	S. 66-67
Danske Kirkegaarde i 1932	S. 8
Ejendommelige Gravmæler og Gravsteder	S. 30-31
Faldnes Minde paa Sønderjydske Kirkegaarde, De	S. 62-64, 67-72
Forsvundne Kirkegaarde	S. 33-40, 46-48
Gravens Afstivning	S. 7
Gravgaarde	S. 25-30
Gravmæler og Gravstedsanlæg	S. 30-31
Grenaa Kirkegaard	S. 5-6
Høsterkøb Kirkegaard	S. 41-44
Kirkegaarde i 1932, Danske	S. 8
Lovbestemmelser om Kirkegaarde	S. 20
Kirker og Kirkegaarde, Sydfynske	S. 17-19
Kirkeværgen	S. 45-46
Lindholm ny Kirkegaard	S. 57-58
Lunds kyrkogårdar	S. 54-56, 69-91
Nedbæring i Graven	S. 65-66
Pergola paa Solbjerg Kirkegaard, En	S. 3-4

FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONERNE

I. Kirkegaardsplaner:

Assistens Kirkegaard, København	Fig. 45, 47
Grenaa	Fig. 6
Hohög, Malmø	Fig. 37
Høsterkøb	Fig. 54
Lindholm	Fig. 67
Lund	Fig. 64
Solbjerg	Fig. 5
Südfriedhof, Leipzig	Fig. 26, 27

II. Prospekter (Indlandet):

Hals	Fig. 48
Hesselø	Fig. 52
Højerup	Fig. 44
Høsterkøb	Fig. 54
Kværndrup	Fig. 21, 23, 24
Kyholm	Fig. 43, 50
Lindholm	Fig. 66
Løgumkloster	Fig. 18
Roager	Fig. 70
Saltholm	Fig. 46
Skagen	Fig. 53
Solbjerg	Fig. 4
St. Petri, København	Fig. 49, 51
Svanninge	Fig. 22
Vestre, København	Fig. 20

Prospekter (Udlandet):

England	Fig. 7, 8, 33
Frankrig	Fig. 32
Norge	Fig. 10, 11, 13, 14, 16, 17
Sverige	Fig. 15, 37, 65, 68, 69
Tyskland	Fig. 15, 25, 28, 29, 34, 35, 40, 41
U. S. A.	Fig. 12

III. Enkelte Gravsteder: Fig. 19, 20, 40, 41, 42, 57-63, 70-75.

IV. Gravmæler: Fig. 8, 10, 12, 14-16, 18, 19, 20, 30, 32-35, 40-42, 43, 46, 52, 56, 57-60, 63, 70, 72-74.

V. Ligkister: Fig. 71.

VI. Urner: (Ingen).

VII. Indhegninger: Fig. 17, 31, 43, 48-49, 50-51.

VIII. Planter, Dekorationer: Fig. 24, 57-63, 66, 70.

IX. Kapeller, Krematorier: Fig. 25, 29, 55.

X. Vandkummer: (Ingen).

XI. Opvarmning: (Ingen).

XII. Andre Illustrationer: Fig. 1-3, 4, 9, 36-39 m. fl.

Rettelser:

Figurbetegnelsen pag. 18 staar: Svanninge, skal staa: Svanninge.

Figurbetegnelsen pag. 55 staar: 55, skal staa: 65.

Side 64 Verslinierne lyder saaledes:

Døde - lever de her,
Adspredte - samler de os,
Dersom vi er dem værd.

1.

Det er ikke noget Maal, der er naaet, naar „Vore Kirkegaard“ hermed gaar ind i sin tiende Aargang, – det er kun en Milepæl; men vi har Lov til at standse et Øjeblik og at kaste et Blik tilbage paa den Tid, der er gaaet, – saa meget mere, som et Tilbageblik afslører adskillige interessante Forhold og giver Anledning til megen Glæde. Og vi skal da høre, hvad man kan erfare ved at se tilbage fra Milepælen.

2.

3.

Vi konstaterer, at „V. K.“ startedes i Foreningens fjerde Leveaar, efter at man i de første Aar havde forsynet Medlemmerne med diverse Særtryk af Tidsskrifts- og Dagbladsartikler m. m., – en ret utilfredsstillende Ordning. „V. K.“s første Redaktør blev Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*, og der udsendtes i 1923 et Marts- og et Novemberhefte, hvert paa 12 Sider og hvert begyndende med S. 1. Aargangen blev trykt hos Nielsen & Lydiche. I 1924 udsendtes atter to Hefter, men med fortsat Paginering og under samme Redaktion; det blev paa Grund af de abnorme Prisforhold trykt i Flensborg Avis' Bogtrykkeri i Flensborg. I 1925 udsendes ingen Hefter, men i 1926 dukker Tidsskriftet op paany, – nu under Redaktion af Havearkitekt *Emil Böttiger* og ligesom forhen bestaaende af to Hefter i fortsat Paginering, trykt i Thrues Bogtrykkeri i Aarhus og (fejlagtigt) paatrykt fjerde Aargang. Atter i 1927 er der en ny Redaktion, nemlig Havearkitekt *Johannes Tholle*, og Tidsskriftet udsendes i dette Aar efter nye Regler med 6 Hefter (72 Sider plus nogle Tillægs-sider), trykt i Thomsens Bogtrykkeri i Holstebro, og i femte Aargang paa Grund af Omlægning af Finansaaret udsendt med 11 Hefter. Saavel Redaktion som Trykkeri er siden uforandret og Tidsskriftet er udsendt med 9 Hefter af skiftende Sidetale og med forskellige Omslag, og dets Udsendelse er nu lovmæssig sikret for Fremtiden. Bladets Udviklingslinje har saaledes formet sig noget uensartet; men der kan dog henvises til endnu mere Uensartethed hos ret nær beslægtede Blade.

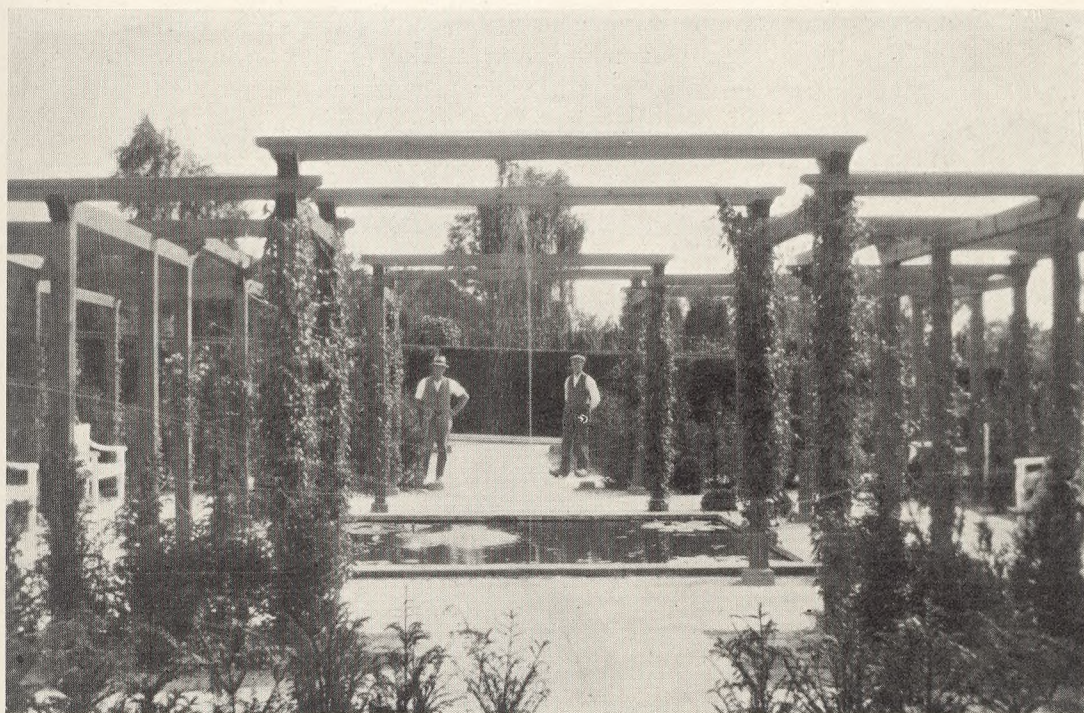
Det tilkommer ikke den nuværende Redaktion at give nogen Vurdering af det, der hidtil er bragt Medlemmerne; men Redaktionen har Lov til at vurdere Medlemmernes Anskuelser vedrørende Tidsskriftet gennem de tørre Tal. Og disse siger os, at Bladets Læsekreds i Talmæssighed bestandig er øget ganske betydeligt og at det

i Henseende til de Interesseomraader, som det betjener, kan notere betydelige Nyvindinger, imod ganske ubetydelige Tab. Det er nok at henvise til, at Læsekredsen fra 1927 til 1933 er meget nær tredoblet, samt at Bladet nu er obligatorisk for ikke mindre end tre Foreninger foruden Udgiverforeningen, – en ikke uvæsentlig Fordel for Foreningsarbejdet. Af Tab maa anføres en talmæssigt maaske ubetydelig, men dog alligevel bemærkelsesværdig og meget beklagelig Nedgang i Læseverdenen blandt Menighedsraadene, – en Nedgang, der imidlertid kan forklares dels i den herskende økonomiske Krise og dels i en vis Forskydning af Læserne fra Menighedsraads-Gruppen til Kirkeværge-Gruppen. Som det allermost bemærkelsesværdige noterer Redaktionen, at Læsekredsen for „V. K.“ trods al Krise i vort Land er bleven forøget endog i Krisens sidste Aar, mens praktisk talt alle andre Tidsskrifter (og Foreningen) har maattet notere følelige Tab eller helt har maattet standse.

Og naar vi da har konstateret dette og er standset op ved de ti Aar, føler den nuværende Redaktion Trang til at takke for den Tid, der er gaaet, for den Tillid, der er udvist, – for de Sympatitilkendegivelser, der er udtalt, og det gode Samarbejde, der stedse har eksisteret. Næst efter en Tak til Læserne for Taalmodighed og Overbærenhed overfor Artikler eller Billeder, der ikke har haft speciel Interesse for netop *den* enkelte Læser, føler vi Trang til at takke Foreningens Styrelse for Loyalitet under Arbejdet, – de forskellige Talere paa Generalforsamlinger, Bestyrelsesmøder m. m. for velmenende Kritik og alt for smukke Komplimenter, – Redaktionsudvalgets Medlemmer for god Assistance og Frisind overfor trufne Dispositioner, – Annoncører for Udholdenhed og Trofasthed, – Medarbejdere for udmærkede Artikler og Billeder samt Købkes Reproduktionsanstalt og Thomsens Bogtrykkeri i Holstebro for fortrinlig og punktlig Udførelse af stillede Opgaver. Ikke mindst takkes de forskellige Autoriteter, Institutioner m. fl., som har støttet vort Tidsskrift med pekuniære Bidrag, navnlig er der Grund til at fremhæve Kirkeministeriet, Landbrugslotteriet, Ny Carlsberg-Fondet og Gartnernes Foraarsudstillinger, – uden disse Bidrag havde vi ikke kunnet gennemføre vort Arbejde, som sket er, og vi haaber paa fortsat Interesse og pekuniær Støtte fra de paagældende.

At kaste et Blik ind i Fremtiden kunde være fristende, – men hvem tør tænke paa synderligt ud over det allernærmest foreliggende, i Tider som de nærværende, hvor saa forunderlige og saa forfærdelige Ting sker hver eneste Dag. I „V. K.“ skal ingen Spaadomme udtales og ingen Løfter gives; vi nøjes med at haabe paa, at Læserne fortsat maa være trofaste, og at deres Tal bestandigt maa øges. Vi haaber, at de kan godkende den Fornyelse, der med dette Hefte typografisk skal manifestere, at vi i tre Etaper nu har tilbagelagt de ni Perioder, og at vi med den tiende gaar ind i et fjerde Afsnit, – om muligt rigere, lødigere, bedre og i god Forstand mere tidssvarende.

Vi beder om, at Medlemmerne fortsat vil interessere sig for Bladet, – at de mange Læsere saavel i Danmark som i vore nordiske Brødrelande vil række os en hjælpende Haand til Arbejdet ogsaa i Fremtiden, dels ved blot at gøre Kaldsfæller og andre Interesserede opmærksom paa Bladets Eksistens og, om man mener at kunne gøre det, opfordre dem til selv at slutte sig til vor Forening og støtte vort Blad, – dels ogsaa ved fortsat at give os Billeder, Tekstbidrag og interessante Oplysninger. Kan vi fortsat vente Støtte saavel fra dem, der hidtil har hjulpet os, og kan vi faa vakt Interessen ogsaa hos andre, da kan vi se trygt paa Bladets Fremtid til Trods for Tidernes Ugunst og de ulyksalige Kriser, som hærger vore Samfund. Red.

4.

En Pergola paa Solbjerg Kirkegaard.

Af Overassistent A. Hilsøe.

I Efteraaret 1931 flyttedes Solbjerg Kirkegaards Gartneri fra dets fremtrædende Plads mellem Hovedindgangen og Søndre Kapel til Kirkegaardens vestligste Ende mod Dalgas Boulevard. Hvor Gartneriet før laa, er der nu anlagt nye Gravsteder, som skulde danne en Eliteafdeling paa Kirkegaarden, foreløbig med Undtagelse af Nr. 1-29, der er af betydelig ældre Aargang og derfor ikke kan falde sammen med det nyanlagte.

Terrænet falder 2 m fra Øst mod Vest og er derfor inddelt i 3 Terrasser, hvoraf den midterste er vandret, mens den øverste og nederste falder lidt mod Vest. Jordarbejdet udførtes om Vinteren, og sidst i April 1932 paabegyndtes Tilplantningen. De paa Planen Side 4 markerede Hække er alle af Tax undtagen Hækken bag Nr. 1-29, der er af Thuja. Aarsagen til Dobbeltthækkene er, at disse Grave ligger ca. 80 cm lavere end hele det øvrige Stykke af Afdelingen. Hækkene langs Kørevejen og Busketterne ved Parkeringspladsen er gammel Beplantning. Alle Randgravene er omgivne af Taxhække og har 2 Thuja pyram. som Solitærtræer i Baghjørnerne paa hver Grav. Nr. 59-68 er ogsaa med Taxhække, men med klippede Buxbomkegler som Solitærtræer, og de 2 fritliggende Bander er med Buxbomhække og Taxus baccata overrijnder som Solitærtræer. Skraaningerne og de smaa Hjørnebusketter er ogsaa udfyldte med stedsegrønne Planter, bl. a. nogle Cedrus atlantica glauca, der dog foreløbig ikke er mere end knap 2 m høje.

Hvad der særlig fremhæver denne Afdeling fremfor andre og dominerer hele Stykket er selve Midterpartiet, som i hele sin Længde og Bredde - 12×12 m - er over-

4. E. Elers Nielsen: Pergola paa Solbjerg Kirkegaard, set fra Nord. Foto: A. H. 1932.

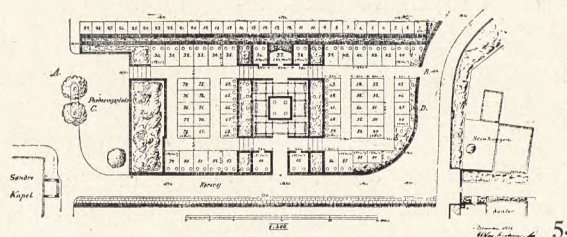
bygget af en *Pergola* af firkantede, med brun Cuprinol behandlede Egestolper. Dette er et Element fra *Haven*, som man mig bekendt ikke før i Forbindelse med Gravsteder har bragt til Udførelse paa en Kirkegaard, mens saa mange andre af Havens Elementer, som f. Eks. Stenhøjsanlæg, Vandbassiner, Damme m. m., i Tidens Løb er anlagte ogsaa paa Kirkegaarde under Arbejdet paa at faa Have- eller Parkpræget til at dominere. Paa Søndermark Kirkegaard er der paa en mindre Gaardsplads, omgivet af Urnemure, ogsaa en smuk Pergola – se „V. K.“, Aarg. ²⁹/₃₀ S. 77 – og for Tiden er der ude paa selve Kirkegaarden ved at blive udført et større Pergolaanlæg, hvorunder der skal være almindelige Gravsteder, hvilket eventuelt senere skal blive omtalt her i „V. K.“. Det synes saaledes, som om Frederiksberg Begravelsesvæsen excellerer med Pergolaer paa sine Kirkegaarde.

Opad Stolperne paa Pergolaen paa Solbjerg slynger sig *Clematis viticella* og *montana rubra*, *Lonicera Caprifolium* og *Polygonum baldschuanicum*. I Midten er gravet et Bassin, 5×5 m, kantet af rødlige Fliser og i hvert Hjørne en Aakande, mellem hvis Stængler Guldfisk om Sommeren svømmer omkring, mens Solens Straaler brydes i Regnbuens Farver i Springvandsstraalen fra Bassinets Midte. I Stedet for den beskedne Messingspids, hvorfra Vandet straalere, kunde man nok have ønsket sig en smuk lille Springvandsfigur, men det kan maaske komme endnu? Pladsen under Pergolaen er ligesom alle Gangene paa Afdelingen belagte med støbte Cementfliser. Mellem Yderstolperne er opstillet hvidmalede Havebænke i „Raadhusstil“, som i godt Vejr er meget optagne, da denne lille, idylliske Plet tillige benyttes som en Slags „Friluftsventesal“ for det nærliggende Søndre Kapel, hvor en Ventesal i det hele taget savnes.

Den ny Afdeling er ganske naturligt for Helhedsvirkningen behæftet med ret strenge Servitutter, hvoraf skal fremhæves følgende:

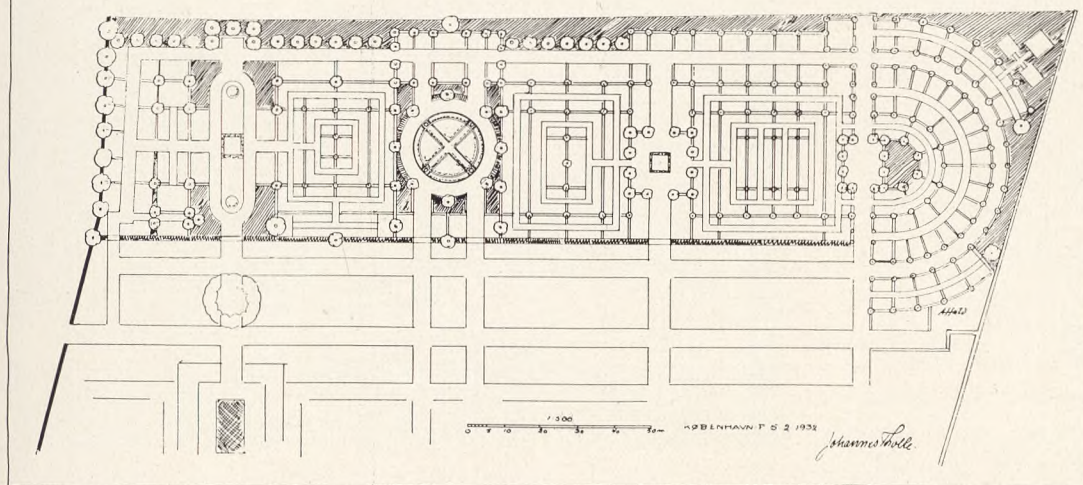
- a. Gravstederne skal erhverves for mindst 40 Aar.
- b. Ejeren er pligtig til at erstatte eventuelt udgaaede Hækplanter og Solitærtræer.
- c. Monumenthøjden maa ikke overstige henholdsvis 1,80 m for Randgravene, faldende til 1,00 m's Højde for de midterste Grave.
- d. Paa alle Grave i Midterpartiet maa ikke anbringes Planter, Espalier el. lign., der naar højere end 1,25 m.
- e. Bænke og Stole, der anbringes paa Gravene, maa ikke have Ryglæn.

Planen er tegnet af Kirkegaardens Inspektør C. E. Elers-Nielsen, og Arbejdet udført under sammes Ledelse.

5. E. Elers-Nielsen: Plan til Gravstedskvarter med Pergola paa Solbjerg Kirkegaard.

Plan til Udvidelse af Grenaa Kirkegaard Aar 1932.

6.

Udvidelse af Grenaa Kirkegaard.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Da der i Grenaa kun vil være Jord nok til 7–8 Aar, anmodede man mig i 1932 om (i Forbindelse med Bepplantningsreguleringen paa den gamle Kirkegaard) at udarbejde Plan til Udvidelse af Kirkegaarden. Et Areal i umiddelbar Fortsættelse af den nuværende Kirkegaard og paa de to Sider afgrænset af Landevej og Jernbanelinje var for Haanden og i Kirkegaardens Besiddelse. Dette skraanede svagt imod NV., men var iøvrigt meget velegnet til sit Formaal.

Paa mit Forslag, der ses ovenstaaende, lagde jeg Vægt paa at faa en naturlig Forbindelse med den nuværende Kirkegaard, og for dette var der paa Forhaand disponeret meget fremsynet, ved at man ikke havde begravet paa de Steder, hvor man kunde tænke sig den nuværende Grænsehæk gennembrudt, – et Forhold, som man ellers saa ofte ser, at der er begaaet Forsyndelser imod. Endvidere lagde jeg Vægt paa at skaffe et Læ, – imod V. ved en Mur i Forbindelse med nogle kraftige Lætræer og i Fortsættelse af den nuværende Kirkegaardsmur – imod Nord ved et Læbælte, der tillige har til Hensigt at udelukke, at Folk i Jernbanetogene vil kunne overse Kirkegaarden, og at Toget og dets Tummel ikke væsentligt vil forstyrre Kirkegaardens Fred.

Paa den nye Afdeling er der (i Modsætning til den nuværende) tænkt etableret Hække som Baggrund for alle Gravsteder, og Gravstederne samles i afsluttede Gravgaarde, hvis Indre ikke kan være til Genstand for nogen Gennemgangstrafik, men er afsluttede Helheder. Saavel i Linjen imod Kapellet (skraveret) som udfør den ældre Skillelinje mellem tidligere Udvidelser er der tænkt Prydanlæg med Blomster- og Græspartier, ligesom der indrettes Siddepladser, opsættes Vandkummer m. v.

Den lavtliggende Del af Arealet tænktes opfyldt ved Udgravning fra Gange m. m., saaledes at Arealet vilde blive omtrent plant. Omkostningerne ved Jordflytning, Jordbehandling, Anlæggelse af Veje og Gange, Tilplantning m. m. kalkuleredes til godt 7000 Kr., – Indkøb af Planter, Græsfrø, Vej- og Gangmaterialer samt Opsætning af

6. Johannes Tholle: Plan til Udvidelse af Grenaa Kirkegaard.

Vandkummer til et lignende Beløb, – foruden dette vil der bl. a. medgaa et ikke kalkuleret Beløb til Opførelse af Muren i Vest.

Afforskellige Aarsager kommer denne Plan ikke til Udførelse i Øjeblikket, men er foreløbig henlagt. Det er at haabe, at den helt eller delvis maa blive realiseret i Løbet af en kortere Aarrække, saa Terrainet ikke vil være alt for

bart og trist, naar det skal tages i Brug. Og mange af de Vanskeligheder, som man andre Steder har at slaas med for Udvidelsen af Kirkegaarde, er her relativt smaa, saa man skulde synes, det maatte være let at faa Sagen i Gænge.

7.

Asken for Vinden.

Af Lektor Chr. Nielsen.

Under Debatter om Ligbrændingssagen har der lejlighedsvis hævet sig Røster for den Tanke, at man skulde sprede Asken for Vinden, – en Tanke, som dog i Almindelighed ikke kan siges at have vundet Sangbund i Danmark. Alligevel kan det have sin Interesse at se, at denne radikale Opfattelse af Ligbrændingens Idé praktiseres i det konservative England – endog med gejstlig Medvirken – nemlig ved Krematorierne i *Golders Green*, der er beliggende paa Hampstead Heath ved London, og i *Woking*, ligeledes i Londons umiddelbare Nærhed i Grevskabet Surrey.

Det sidstnævnte Sted, Woking, er en Pionerpost for den engelske Ligbrændingsbevægelse. Det var her, at man i 1878 rejste den første Ovn; men hvor man dog paa Grund af indenrigsministeriel Indblanding en Tid lang ikke naaede videre end til at brænde en Hest, og først flere Aar efter fuldendtes det projekterede Krematorie-Anlæg, der blev Udgangspunktet for den engelske Ligbrændingsbevægelse. I Forbindelse med dette Krematorium har man nu foretaget et nyt Fremstød ved Anlæggelse af en Mindelund, en „*Garden of Remembrance*“, som den kaldes, – helliget Mindet om de Afdøde, og hvor Asken af de Brændinger, som nu finder Sted, i ca. Halvdelen af Tilfældene spredes for Vinden, syn-

8.

7. Parti fra „The Garden of Remembrance“, Woking, England. – 8. Kenotap i „The G. of R.“, Woking.

ker ned i Græsset og optages af Moder Jord. Der findes ingen Monumenter over Enkeltpersoner i denne Lund, men i Krematoriebygningen eller i Klostergangens Mur kan de Efterlevende opsætte en Mindetavle over den Afdøde, ligesom de ogsaa kan mindes denne ved at plante et Træ eller opsætte en Bænk i Mindelunden (se Fig. 7 og 8).

I Tidsskriftet „Ignis“ for December 1932 giver Adjunkt Övdén fra Uppsala en Beskrivelse af en Ligfærd med paafølgende Askespredning. Det hele Følge – i England følger i Almindelighed kun de Nærmeste den Afdøde paa hans sidste Færd – samles i Ceremonisalén, hvor den gejstlige Handling udføres af en wesleyansk Metodistpræst; derefter forsvinder Kisten igennem Væggen, der har aabnet sig, ind i Rummet ved Siden af. Selve Brændingen finder derefter Sted, og Følget samles imedens ved en Bænk i Mindelunden. Krematorieforstanderen foretager, iført en hvid Dragt, Askespredningen: fra en særlig Spredningsurne glider Asken ud og føres af Vinden ud over det høje Græs; kun ganske kort Tid ses det sølvhvide Støv, saa suges det ned i den fugtige Jord, – og Følget fjerner sig stille.

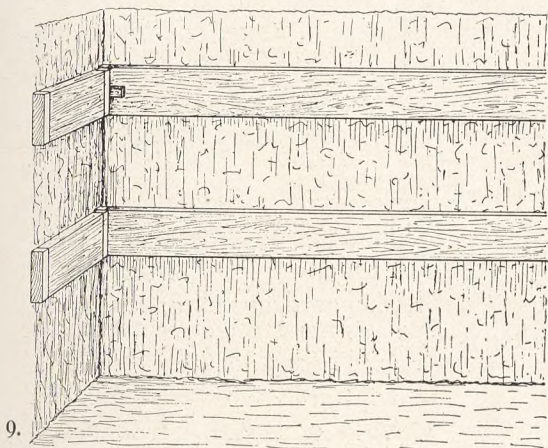
Antallet af Askespredninger stiger Aar for Aar og finder ogsaa Sted i *Golders Green*, hvor man kun 25 Minutters Kørsel fra det larmende Picadilly Circus finder en lignende skøn og fredfyldt Mindelund, „*Garden of Rest*“, og som med sin Klostergang, sine Blomsterbede, Plæner og Træer og med sin Fuglesang danner et smukt Naturens og Livets Monument til de Dødes Minde.

Gravens Afstivning.

Af Gartner Axel Christensen.

Til Afstivning bruges 2"×8" Planker. Disse er for Holdbarhedens Skyld forsynede med et solidt Beslag i hver Ende. De haves i forskellig Længde, da Graven jo ikke graves større end nødvendigt. De almindelige Maal for Længdestykkerne er 3'×12" og for Tværstykkerne (Spænderne) 1'×8". Naar Gravearbejderen graver, sætter han Afstivning i, efterhaanden som han kommer ned, først Længderne og derpaa Spænderne, som, naar Længderne er sat rigtigt, maa bankes ind mellem disse. Viser det sig, at Længderne er kommen for langt fra hinanden, maa man bruge Trækiler. Hvor mange Sæt Afstivning, man skal have i Graven, afhænger af Jordens Beskaffenhed, men selv i fast Ler bør man dog have mindst 2 Sæt, og har man Sand, er det ofte nødvendigt at sætte ganske tæt Afstivning helt ned til Bunden. Værst er man stillet, naar der findes Flydesand, idet dette gør det næsten umuligt at grave. Muligvis kunde man bruge Planker med Not og Fjeder, som ved vanskeligt Dræningsarbejde, men dette har saa vidt mig bekendt ikke været forsøgt.

Naar Graven tilkastes, tages Afstivningen først af, efterhaanden som det er nødvendigt; man kan da helt undgaa, at Siderne skrider.

9. Skema over Anbringelse af Afstivningsplanker i Graven.

Danske Kirkegaarde i 1932.

Den økonomiske Krise har ogsaa paa dette Omraade gjort sig gældende, og de svigtende Kirkeskatter, Kreditvanskeligheder m. m. har i Forening med en vis Spar-sommelighedstrang hos Menighedsraad udvirket, at der i Aarets Løb næppe er ud-ført saa mange Nyanlæg, Udvidelser og Reguleringer som i de nærmest foregaaende Aar. Kun ubetinget nødvendige Arbejder er udført, andre er udsat, — ofte til Skade for en god Ordning og naturligvis til liden Glæde for dem, der kunde vente en For-tjeneste ved Arbejdernes Udførelse. Af de foretagne Nyanlæg og Udvidelser eller dem, der er projekteret eller under Udførelse, skal nævnes efterfølgende, som er „V. K.“ bekendt:

Aabybro, Avnsø (indviet 15. Juni), Benløse, Bølling (indviet 26. August), Eskild-strup, Esbjerg, Filskov (Licitation 1. Juni), Fredericia Nordre (Havearkitekt *Erstad-Jørgensen*, se „V. K.“ VI S. 61–62, VIII S. 57), Grenaa (Havearkitekt *Johannes Tholle*, se „V. K.“ X S. 5–6), Gudbjerg, Hedensted, Herløv (indviet 18. Marts), Hirtshals (ind-viet April), Horsens Vestre (Havearkitekt *Chr. Nielsen*, se „V. K.“ VII S. 25–29), Hø-sterkøb (Lic. 20. Februar, Kommunegartner *G. N. Brandt*), Hyllinge (Lic. 15. Okto-ber, Havearkitekt *Johannes Tholle*, se „V. K.“ X S. 22–24), Jyderup, Kalundborg, Kolding, Kølstrup (Kirkegaardsgartner *J. Gravesen*, indviet 10. Januar), Lyngby i Djurs-land (indviet 10. Juli), Løgumkloster, Mariebjerg i Gentofte (Kommunegartner *G. N. Brandt*), Nykøbing S. (Havearkitekt *Johannes Tholle*), Odense (Kirkegaardsinspektør *Raahauge-Askegaard*), Ringsted, Roskilde (Havearkitekt *Emil Böttiger*, indviet 6. No-vember), Rosmus, Rødovre, Saksø (Lic. 1. April, Landinspektør *Hoff*), Sankt Hans i Odense (Havearkitekt *P. Wad*, indviet 29. Juni), Sankt Mikkel i Slagelse, Stege, Stilling, Sundby i København (Inspektør *C. B. Skrydstrup*), Svinninge (indviet 30. Oktober), Svendborg Østre (Kirkegaardsgartner *J. Gravesen*), Søllerød, Søstrup (indviet 5. April), Toksværd, Tølløse, Vejlbj ved Aarhus (Havearkitekt *Johannes Tholle* og Inspektør *Rud. Rasmussen*, se „V. K.“ VIII, S. 39–40), Visborg og Østerlars.

Endvidere er et Kapel opført i Svendborg Østre (Kapel-Kirke, indviet 22. Ok-tober), og Kapelkrematorier projekteret eller opført i Gentofte, Helsingør, Holbæk, Næstved og Svendborg (indviet 30. Januar), — udvidet: Bispebjerg. Graverkontor er under Bygning i Kolding, Lighuse indrettet i Søby og Visborg. Paa Kyholm ned-lagte Kirkegaard er rejst en Mindesten (16. Juli) og i Odense indrettet en Mindelund (se „V. K.“ IX S. 65).

„Foreningen for Kirkegaardskultur“ holdt sin aarlige Generalforsamling i Maribo 15. Juni og „Foreningen af Kirkegaardsinspektører og Gravere“ sin i Esbjerg 19. Juli.

Gartner *Johannes Jørgensen* er ansat som Kirkegaardsgartner i Fredericia, *Asmus Kristensen* som Kommune- og Kirkegaardsgartner i Esbjerg, og *Tybjerg* som Kirke-gaardsgartner i Skive. Kirkegaardslederne i Horsens, Odense og Roskilde samt Sundby Kirkegaard, København, benævnes fremtidigt Kirkegaardsinspektører. Graver *Simon Andersen* er afskediget fra Randers Kirkegaard.

10.

Aktuelle kyrkjegardsspursmål.

Radioforedrag af Havearkitekt Pål Sæland.

Det finnst mange måtar til å heidra minnet om far og mor og dei andre kjære som ikkje er meir. Ein av dei finaste er utan tvil den som syner seg i trongen til å hegna um den grunnen der dei døde kviler.

Når ein står ved dei mosegrodde tuvone på ein burtgløymd kyrkjegard ligg det nær å tenkja på at her kviler då dei farne led av dei slekter som byggjer og bur her i kring. Var deira slit og strev so heilt utan verd, avdi dei synest å vera gløymde for alltid. Let dei då ingen etter seg som kjenner trong til å syna at kjærleik og takksemnd kann vara utyver døden.

I andre land, særleg Amerika og Tyskland, hev dei alt lenge freista å gjera kyrkjegardane og gravene so vakre som råd er. I det siste hev dei og kome bra med sume stader i grannelanda våre medan me endå hev mykje att. Men derfor er det ingen grunn til å missa motet. Ja for eit lite folkesamfund kann det til og med stundom vera ei vinning at ein er litt uti rekkja når det gjeld slike ting.

Landsbygdene og dei mindre byane hev i dag ein sjanse til å springa yver eit lite verdfullt kapitel i kyrkjegardskunsten dersom dei i tide ser seg um, men der er diverre ting som tyder på at mange ikkje gjer det og at dei for full fart styrer inn i det same uføret som ein no balar med å koma ut av ved dei store byane.

10. Gravmonument af Klæbersten (For- og Bagside), Vågå, Norge. (Billedteksterne skyldes Redaktionen).

Kyrkja og gravplassen hev frå gamall tid vore fast bundne til kvarandre. Ein lyt tru at det nett var eit av dei store ytre skilje millom heidendom og kristentru dette at alle dei døde skulde kvila i vigsla jord med kyrkja som det store og samlande symbolet. I sin enklaste form var denne gravplassen ved kyrkja sin innhegning der gravene låg tett i tett utan andre millomrom til gangar eller plantingar enn det som lova kravde, og ofte snaudt nok det. Var dei store vart dei gjerne delt upp i mindre teigar med ein og annan veg, og fekk ein planta tre langs med desse vegane vart det reint gildt. Denne grunnforma hev halde seg gjennom hundrad av år og er stort set den same utyver bygdene den dag i dag.

Desse gravplassane var og er skjeldan større enn at kyrkja naturleg vert det store centralmonumentet. So lenge det dertil berre var fåtalet av gravene som hadde varande kross eller merke, og desse i seg sjølv ofte var reine meisterverk av fin handverkskunst, kunde desse kyrkjegardane endå få stil og ro yver seg sjølv um det meste av gravene låg ope for synet på same tid.

Verre vart det då den store materielle framgangen utetter 1800 åra førde med seg at folketalet brått tok til å veksa mange gonger forare enn fyrr, særleg ved dei store byane. Dei gamle gravplassane ved kyrkjone vart fort for småe, og nye og større laut takast i bruk utanum bygrensone. Desse store gravplassane langt burte frå kyrkjone var noko nytt som melde seg brått og kravde å verta løyst med ein gong, lenge fyr spursmålet hadde fenge tid til å mognast so dei kunde få ei høveleg form. Det gamle rutemønstret med vegar og trekkjor vart difor framleides nytta, og ein fekk store opne graveigar i rekkje og rad, den eine syrgjeleg lik den andre. Frå fyrst av var det og gjerne småkårsfolk, som laut nytta dei nye kyrkjegardane.

Medan den personlega skapargleda lyfta dei gamle kunsthandverkarane upp til å verta læremeistrar og skirseldar for kunstsansen i folket, vart dei nye so måtelege tenarar som fyrst og framst retta seg etter kva folk helst vilde ha, anten det so var vist eller gale. Former, symbol og motiv vart blanda saman meir etter det som var billeg og lett let seg selja, enn etter estetiske krav. Dette førde med seg at der sansen for å stella på kyrkjegarden var stor i denne tida, der vart gravene mest nedleste av steinkarmar og lite verdfulle monument. På den måten hev ein fenge det tragiske tilstandet at dei gravplassane som ei tid vart haldne for å vera dei finaste, i dag er dei verste samlingar av smaklaus gravkunst, medan dei stader der det den gongen lite eller ingenting vart gjort i dag hev langt lettare for å nytta ut dei nye framstega.

Her er det at tampen brenn for landsbygdene no. Interesse for stellet på gravene er i sterk og gledelig vokster. Det gjeld berre at ein frå fyrst av kann få den inn i det rette faret, so ikkje landsfolket fyller op på gravene sine med det som ein gong galdt for å vera fint ved byane, men i staden tek vare på sin eigen gravkunst og ellers let tre, blad og blom få største romet.

Det var serleg amerikanarane og tyskarane som fyrst tok til å arbeida med å finna vakrere former for dei nye gravplassane. Det fyrste dei prøvde med var å gjera kyrkjegardane umlag som ein park, berre at bakken vart nytta til graver. Amerikanarane kom best ifrå dette. Dei var nok ofte heller romantiske etter vår smak, men dei miste aldri heilt evna til å sjå ærleg og endefram på naturen, og det berga deim yver mykje av vanskane, og Amerika fekk mange vakre kyrkjegardar av dette slaget (se f. Eks. Fig. 12).

I Tyskland gjekk det ikkje fullt so bra. Dei åtte ikkje det same opne synet for

venleiken i naturen slik som han var, men skulde stella og retta på so mangt, og fyrr dei visste ordet av hadde det heile vorte stivt og livlaust. Hjø deim flutte og steinkarmar, høge gravhaugar og smaklause minnesmerke inn på plenane i parken, og utsynet yver teigane vart like vonlaust og uroleg som det fyrr hadde vore. Difor vart desse fyrste landskapelege kyrkjegardane berre eit steg på vegen framyver for tyskarane, medan dei i Amerika hev halde seg umlag like eins heilt til i dag.

Sidan hev Tyskland og Europa ellers nådd fram til umlag det same som amerikanarane gjennom skogkyrkjegardane. Som namnet fortel vart det her helst valt grunn som alt frå fyrr hadde høveleg skog. Dei einskilde gravene vart anten lagde spreidde millom trea, eller og i større eller mindre rudningar i skogen, der dei kunde liggja tettare saman. Fleire av desse kyrkjegardane vart særst vakre, men dei høvde ikkje so godt for store byar avdi dei kravde etter måten meir plass, sidan gravene ikkje kunde liggja so tett som ellers dersom skogen skulde trivast. For landsbygdene og dei mindre byane her hjå oss skulde skogkyrkjegardane likevel høva særst godt. Me burde ha råd til romsame gravplassar i eit land med berre 9 menneskje på kvar rutekilometer. Det finnst kring um i landet ei mengd lundar og skogrullar ofte like innpå kyrkjegardane, der det med liten kostnad kunde lagast dei finaste gravlundar ein kunde ynskja seg (sammenlign Fig. 18).

Det er vel helst steinkarmane og dei høga jordhaugane som er skuld i at allting helst skal liggja i vater. Kunde me koma oss lause frå dette måtte vel me og i større mun kunna nytta ut det naturlige lendet slik som amerikanarane. Kva gjorde det vel med ein haug og nokre digre gråsteinar her og der, eller ein og annan fure og bjørkelegg. Kanskje kunde steinane samstundes nyttast som minnesmerke. Dei vilde særleg i skog og fjellbygdene våre vera langt betre til det enn blankslipte marmorplator med gullbokstavar, nett av di dei so fullt og heilt høyrde naturen og folket til. Sjølv sagt kann grunnen ofte vera leid med fjell og stor stein her og der, men i mange høve vilde det nok gå lett å få folk til å taka den ekstra kostnaden det kunde verta på denne måten med gravinga um dei ellers kunde få ein plass som låg fritt og vent til.

Der dei ikkje hadde høve till å lage seg skogkyrkjegardar laut dei finna andre måter til å gjera dei nye gravplassane so vakre som råd var. Det verste var dei store opne graveigane som var fulle av allslag billeg stein krimskrams og smakløyse, godt og dårleg i ein endelaus disharmoni (se Fig. 14). Det vart freista på mange måtar å retta på dette med å planta meir av ymse slag buskar og tre. Alleane langs med vegane var det ikkje so mykje hjelp i, graveigane låg mest like opne og snaude for det. Ei tid var det vanleg å leggja dei fine gravene fram til vegane og planta tett bakum so ein fekk løynt burt det meste av det som låg innanfyre. Men med dette hadde dei berre gjort skiljet større millom fatig og rik og var ellest mest like nær. Fyrst då dei tok til å planta innyver teigane, anten spreidd kringum for å gjeva det heile eit drag av grønt, eller som tette belte av frie plantingar, eller og som klipte hekkar, vart det råd å få delt upp dei urolege „steinåkrane“ i mindre rom, som samstundes kunde bindast soleis til kvarandre at det sett i samanheng kunde verta ein vakker kyrkjegard.

Dei einskilde roma vart sakte meir rolege og fredelege på denne måten, men det var likevel vanskeleg å få noko heilt godt ut av det so lenge som folk fekk lov til å setja upp som gravsteinar kva som helst kor dei vilde. Dei såg ofte meir etter det som var rart og som ingen fyrr hadde maken til, enn etter det som verkeleg var vakker og som ellers høvde til staden. So laut dei då etter kvart til med å setja reglar

og påbod for dei ymse slag minnesmerkje. Det vart til dømes tidleg kravt at gravsteinar som naturleg kom til å sjåst samstundes, og skulde ha ein grand likskap med kvarandre. Slik at ein kunde sleppa å få ein stein på 4–5 meter inne millom andre som var ganske låge, når grunnen kanhenda berre var den at den eine hadde litt meir pengar enn dei andre. Ja dei hev mange stader gjenge so langt som å krevja at på særskilde avdelingar der lendet og tilhøva ellers gjer det ynskjeleg, skal alle minnesmerke vera heilt like (se Fig. 15).

Mange vil kanskje synast at dette er stridt mykje av påbod og tvang, og vil hevda at på kyrkjegarden må folk få lov til å fylgja sin eigen hug avdi det ofte kann vera tungt nok for deim likevel. Men på alle umkverve der mykje folk kjem tett saman lyt der reglar og tilsyn til, dersom sjølvkjensla og egoismen ikkje skal få for stort rom. Det ligg i all fall høgt yver all tvil at kyrkjegardane på den måten kann verta mykje venare og meir harmoniske enn ellers.

Kva kunde der ikkje bergast til dømes i naturleg skoglende um ein i tide fekk sett fast at alle minnesteinane skulde taka umsyn til og retta seg etter naturen ikring. Um det på ein uneleg rudning i skogen berre vart bruka flate plator eller ganske låge gravsteinar, vilde trea og bakken koma ganske onnorleis til sin rett enn når det heile vert gjort um til ei steinrøys eller ei nålepute. Når det lid so langt som til kyrkjegarden er alle heller like so det og av den grunn ikkje er rette staden til å syna rikdom og makt. Mange synest diverre endå å meina at til meir stein dei kann få på gravstaden til gildare vert det. Dei fleste vil nok likevel skyna at det er måten eit minnesmerke er gjort på og korleis det elles høver til staden, som fyrst og framst gjev det verd. Mange stader i utlandet finnst det påbod um steinslag, fargar og sjølve yta av minnessteinane.

Mange vil gjerne ha noko å sitja på ved gravene, og so kjem dei titt og ofte dragande med store hagebenkjer som fyller halve gravstaden og ofte reint tek luven frå monumentet, som vel skulde vera det fornemste. På dei likaste kyrkjegardane utanlands er det difor vanleg heilt å nekta benkjer og stolar inne på gravene, og i staden freista å laga særskilde sitjeplassar der ein benk eller to kan vera til nytte for fleire gravstader på same tid.

Etter kvart som interessa for kyrkjegardane aukar, og minnesmerka vert fleire og større, vert det og meir naudsynt å planta tre og buskor for å skilja og grensa av, um ikkje det heile skal enda i uro og rot. Men dette må gjerast med skynsemd og umtanke for samverknaden av heile kyrkjegarden, og ikkje ved at den einskilde med hekkar, stakitgardar eller kva det no kann vera freistar å gjerda sin gravstad inne mot alt og alle. Det maktar han so likevel ikkje, dertil ligg gravene altfor tett saman. Det vert berre bingar, gardar og dokkeverk som gjer kyrkjegarden meir uryddig og uroleg enn noko anna. På same måten verkar dei høge jordhaugane og steinkarmane. Desse to siste vil nok verta dei verste hindringar ein kjem til å støyta på i arbeidet for å gjera kyrkjegardane vakrare.

Det fyrste opphavet til desse jordtuvone er vel endefram det, at etter ei jordeferd vil alltid den lausa jorda yver grava liggja høgare enn bakken kringum. Smått um senn hev so denne tuva gjenge inn i stellet av gravene som ein dekorativ del. Ingen finn vel lenger på å planta blomane i hagen sin på toppen av ei høg tuve. I alle fall er det lett å skyna kor gale det er. Særleg landsfolk og alle andre som steller med plantor skulde skyna at det er umlag den ringaste veksestaden ein kann finna til

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

plantone å setja deim på toppen av ein slik høg haug som lett turkar ut i sumarvarmen. Er dertil jorda i seg sjølv lett og turr, kor vanskeleg må det ikkje då verta å planta på gravene særleg utyver bygdene der vegane er lange og det er smått um tid og kanskje vatn med. Ein må då ha lov til å tru at det er blomane og ikkje jord-

11. Landsbykirkegaard uden Grusgange, Os i Østerdalen, Norge. 12. Parkkirkegaard, Cincinnati, Ohio, U. S. A. 13. Hækplantninger, der vanskeliggør Trivselen af Blomster. 14. Urolig og smagløs Gravkultur. 15. Smukt afstemte Mindesmærker, Stöcken, Hannover. 16. Stilfulde Gravminder af Træ, Vågå, Norge. 17. Smukt Sammenspil mellem Kirkegaardsmuren og Kirkegaardstræerne, Stange, Norge.

18. Et Sogns Mindelund over faldne Danske fra Verdenskrigen, Sønderjylland.

haugen som er stasen. Til dette kjem at det som oftast er svært vanskeleg og få noko godt samband millom desse haugane og gravstytterne. Set ein deim for enden av haugen vert ikkje sambandet rart, eller og gror haugen upetter monumentet og sjemmer det på den måten. Å setja stytta på toppen av haugen vil og sjå underleg ut, og ein må vera budd på at ho kann siga skeiv og ramla ned kva tid det skal vera. Det er og etter måten mykje arbeid med å halda ein slik haug i stand. Kantane må såst eller torvsetjast rett som det er, og dertil klyppast og stellast på annan måte um det skal vera noko stas ved det.

Truleg for å sleppa noko av dette arbeidet hev det so vorte vanleg å setja høge karmar av stein kring gravene. Ja det hev reint vorte mote av det, so folk synest at skal gravstaden sjå skikkeleg ut lyt det steinkarm til, og fyrr ein veit ordet av hev kyrkjegarden vorte ei einaste stor steinrøys. Byane hev diverre gjenge fyre her og no kjem bygdene etter so godt dei kann. Etter at mykje arbeid og tusundtal av kronor er kasta burt på dette er totalinntrykket av kyrkjegarden oftast verre enn fyrr. Dei høge haugane, og seinare steinkarmane hev lenge vore, og er framleides stört set grunnlaget for stellet av gravene. Men dette at tilstandet på gravplassane kann verta verre og verre til meir folk steller der tyder på at det ikkje er det beste grunnlaget for nye framsteg. Det held utan tvil på å føra kyrkjegardskulturen vår inn i ei blindgate som det kann koma til å ta lang tid å koma seg ut av, dersom me ikkje snart stansar upp og ser oss om. Det kann høyrast stridt ut dette, men dersom ein samanliknar det me hev sjølv med det som finnst til dømes i andre germanske land, skynar ein fort at mykje kunde vore onnorleis.

På dei kyrkjegardane me i dag finn kringum i landet ligg gravene so tett at ein vilde koma mykje lenger med å freista finna former for stellet slik at den einskilde gravstaden kunde hjelpa den andre til samanlagt å verta ein vakker dekorasjon. Men då nyttar det lite med høge haugar, steinkarmar eller hekkplantning kring dei einskilde gravene. Til meir dei kan få liggja fritt og ope og i høgd med lendet ikring til meir roleg og romsleg vil det heile sjå ut. Kann ein ha grasbakke i gangane og graset ikkje får verta for langt, er det utan tvil den finaste råma ein kann ha kring gravene. Skulde tråkktet verta for sterkt kann ein i staden leggja steinhellor i gangane. Dei gjev og gravstaden ei klår og fast råme, og samstundes turre reine ganger å gå i. Gravplassen kjem på den måten til å liggja so ope og fritt at han vil gjera mykje meir av seg enn um han vert laga um til ein steinkasse med jord i. Det er og ei stor vinning å få setja monumentet midt på gravstaden når denne ligg open til alle sidor. Stytta vil då naturleg få ei form so ho vel tåler å sjåst frå alle kantar, og alle sidone kann nyttast til innskrifter. Ved dette vil ein sleppa alle dei tome blinde baksidone av gravsteinane som no so ofte grin ein i møte.

Steinen vert halden for å vera det gildaste vyrke til minnesmerke, men tre og jarn hev og vore mykje nytta. Særleg treet skulde vera lagleg for mange avdi det ikkje fell so dyrt. At trestyttone kan vera lika staselege som noko anna hev me gode døme på frå bygdene våre. Men det er diverre her som med so mykje anna at det eldste ofte er best. Det hev i seinare tid vore lagt lite arbeid på å finna høvelege former for deim, og i staden hev me finge alle dei store sprikande trekrossane, som ofte er spikra saman med liten sans for det som er vakert. Ogso i smie- og støypejarn finnst det mange fine ting frå tidlegare tider. Det var berre å ynskja at einkvan vilde taka upp arbeidet med deim att, og gjeva deim ein ny renessanse med motiv

10.

og former frå vår eiga tid. Det same kan segjast um klebersteinen (se Fig. 10), dette særmerkte steinslaget vårt som skulde vera mest ideelt til gravsteinar, avdi det både er sær sars varande og samstundes lett leg seg forma. Av alle dei fine skiferhellone våre i ymse fargar, måtte det og kunna lagast mykje god og billeg gravkunst.

Ogso når det gjeld denne skifter motane med tidene, og her som elles hev bygdene so lett for å taka etter byane, anten det so er godt eller gale. Etter kvart set dei no større krav til gravkunsten ved byane, og industri og kunsthandverk held atter på å finna kvarandre, men samstundes sig det billegaste og dårlegaste som der er å få som ein farang utyver bygdene, og tyner det som endå er att av gamall god bygdekunst utan å setja noko nytt og betre i staden. Ja sjølv uppe i dei avstengde fjellbygdene hev dei freista fylgja med i dette so godt dei hev kunna. Og so står då desse framande gravsteinane der i all sin fatige kvardagslega stas, med glinsande flator og gullbokstavar, inne millom minnesmerka i det heimelege vyrket, som er eit med naturen og menneskja ikring, avdi folket sjølv hev lagt ned i deim synet sitt og tankane sine um det som var vent.

Ved mange av kyrkjegardane våre er hegnet kringum ofte sær sars vel frå seg gjort (se f. Eks. Fig. 17). Det laut sjølv sagt vera trygt sterkt, men hadde nok samstundes og ei meir symbolsk oppgåve som råme um kyrkja og gravene, som var freda for allslag strid og agelaus framferd. Dette siste var likevel ikkje til hinder for at garden vart bygd slik at han og kunde tena som forsvarsverk i eit knipetak. Dette veit me hev vore tilfelle med dei gamle kyrkjegardsmurane på Trondenes i Nord Noreg.

Gjenom det ulike vyrket merker ein trongen til å gjeva kyrkjegarden eit gjerde som kunde skapa ei kjensle av fred og ro både inne og utanfrå.

Dette er ting me gjerne kann ha i minnet den dag i dag. Vel er det so at me på mange måtar må byggje onnorleis enn dei gamle gjorde, men med viljen og rette synet kunde mangt eit høve nyttast betre enn det no vert gjort. Sjølv ein einfeld gard av torv og stein, vilde gjeva ei trygg og roleg kjensle som ein aldri kann nå

19. Stärkt disciplinerede Gravminder og Gravstedsplantninger uden Baghæk for Mindesmærkerne. Østra Kyrkogård, Malmø.

med ein stakittgard eller eit ståltrådgjerde. Men diverre er ikkje dei siste alltid so lette å koma undan særleg ved dei store kyrkjegardane i byane.

På dei mindre kyrkjegardene vilde det vera mykje rettare å leggja arbeidet på å få ein jamnare og meir sammanhangande grasbakke (se Fig. 11), og so slå den so ofte ut etter sumaren at folk slapp å vassa i høgt gras når dei vilde fram til gravene. Det vilde då vera langt lettare å få deim til å slutta med dei høge tuvone og steinkarmane, eller i all fall få høgda på haugane ned til ein 5–10 cm og berre med det vilde mykje vera vunne. Er vegen lang og det er lite med stunder til å stella på kyrkjegarden er flate steinhellor yver gravene gode og varande minnesmerke.

Her og der kringum i Landet finnst det private gravplassar utanum kyrkjegardane. Det kann vera einskilde menn eller kvinner som hev kjent seg so sterkt bundne til den staden der dei livde og døydde at dei og vilde verta gravlagde der. Ofte er det vel og eit ynskje um på denne måten å binda ætta fastare til staden, som ligg til grunn for det.

Tanken er fin og god, men ein bør ogso hugsja på at det no ein gong er livsens lagnad at slektene skyt upp, blømer og atter vert burte. I vår tid fer folk og meir og vidare enn fyrr for å finna seg eit yrke etter sine evnor og interessor, og vert difor mindre stadbundne. Dette vil lett føra till at slekter skifter frå bondeyrket til embeds eller bymenn, og frå den eine delen av landet til den andre. I slike høve kann det ofte koma til å kjennast sårt at gravene til federne skal liggja att på privat grunn ein stad der ein ikkje lenger høyrer heime, og der ein kanskje til og med so halvt lyt beda um lov for å sjå til deim.

Vil ein likevil laga seg ættegravplass på privat grunn, bør staden veljast slik at han lett kan skiljast ut og halda fram som slektseigedom anten ein bur nær ved eller ikkje. Slike gravstader hev likevel i lengda lett for å koma i forfall og verta gløymde. Kunde ein i staden få store og meir romsame kyrkjegardar der det var høve til å festa større stykkje og på lang tid, kunde ein vinna umlag det same, og her vilde det alltid vera lettare å få ordna med noko tilsyn ved gravene um ein ikkje hev høve til å stella der sjølv.

For mange står kyrkjegardane som det beste døme på sit folks kultur, medan andre bryr seg lite um korleis gravene ser ut. Ein ting er i all fall visst, og det er at ei velsteld grav er eit av dei finaste ettermæle ei kvinne eller ein mann kann få. Det syner at dei i livet hev stelt seg slik at dei liver vidare i minnet til deim som stod dei nær.

20. Ensartede Hække og Gravmæler, undergivet regulerende Bestemmelser, Københavns Vestre Kirkegaard.

21.

Midt i Kværndrup By hæver Kirkegaarden sig terrasseformet, paa dens Top staar den gamle til Erkeenglen St. Mikael indviiede Kirke. St. Mikael var i Følge Legenden den, som i Dødsstunden tog mod de retfærdiges Sjæle og førte dem til Paradiset. Kirken var oprindelig romansk; men er som saa mange andre Kirker ved Tilbygning og Forandring ændret meget. Den skjules næsten helt af de store gamle Træer, der vokser paa Kirkegaarden, og her lægger man særlig Mærke til mange gamle Aske. Et enkelt Eksemplar naar den anselige Højde af ca. 20 Meter, og Stammen har et Omfang af 4,3 Meter. Aske-træer af saadan Størrelse er gamle, de har bredt deres Kroner ud over Kirkegaarden i Aarhundreder. Man faar den Tanke: mon Asken ikke oprindelig har været et Træ specielt plantet og anvendt som Kirkegaards-træ; i alt Fald minder Asken altid om Asken „Ygdrasil“ i vor nordiske Mytologi. Og disse gamle Træer (se Fig. 24) har set Slægt paa

Slægt sænke deres Døde i den indviiede Jord.

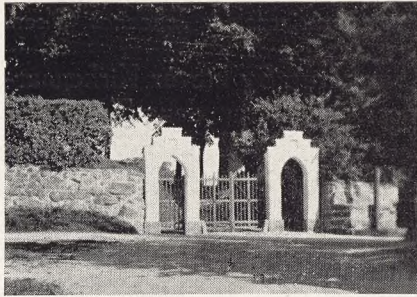
Under Kirkens Hvælvinger findes mange store Gravsten og Epitafier til Minde om de i Kirken hvilende Personer, deriblandt mange Ejere af Egeskov. Man læser Navne som Ulfeldt, Tinhus, Bille, Brahe, Krag og flere, deriblandt Frantz Brockenhuus.

Ved Kirkegaardens Østside er opført et Gravkapel i gotisk Stil for de senere Besiddere af Egeskov. Og endelig sidder i Vaabenhuset en Gravsten med en ganske morsom rimet Indskrift, anbragt 1690 af Forpagter Wardes Enke, Elisabeth Bertelsdatter Brun, der lyder saaledes:

„Her hviler sødt,
Her hviler blødt,
Iblandt de dødes Skare,
Den agtbar Mand,
Den ærlig Mand,
Min Mand Jens Madsen Warde.
I Jylland født,
Her salig død,
I fyrretyve Aars Alder,
Deraf 6 Aar,
Haft Pagtningsgaard,
Som Egeskov man kalder,
Jeg hos hans Siv,
Sad uden Quid,
Syv Aar ott' Maanedes Tider.

Saa skiltes vi,
Men Suk udi,
Mit Bryst tilbage bliver,
Dog skal vi vel,
Min elskte Sjæl,
Forsamles med hinanden,
Naar en Gang Gud,
Vil kalde ud,
Af Graven en og anden,
Guds Engel vil,
Nu bære til,
Et Tørklæd at formilde,
Din Øjentaar,
Men Enkens Sorg,
Gud læg af Trøstens Kilde“.

21. Fra Kværndrup Kirkegaard.

22.

ner sig, til man kommer til Krarup By. Her stopper man op ved Kirkegaarden, der ligger højt paa en Bakke med Kirken i Midten. Saavel den ret stejle Opgang som selve Kirkegaarden er omgivet af store, smukke Sølvpopler, hvis kantstillede Løv selv i stille Vejr altid er i Bevægelse, og hvis kønne lyse Stammer i Solen ligefrem skinner. Der er Stemning over dette Billede, som danner en iøjnefaldende Kontrast til saamange andre Kirkegaardes Bepplantninger.

Oppe fra Kirkegaarden er der vid Udsigt til det omgivende Land. Øjet følger de ældgamle Kirkestier, der snor sig ud og ind over Marker, Moser og Enge til Sognets fjerneste Kroge. Gamle Smutveje, ad hvilke Beboerne i lange Tider har færdedes i Gaasegang til og fra Kirke og Skole. De snor sig om Gaarde og Huse gennem Smaakrat. De er gode gamle Minder om svundne Tider, hvor det gjaldt om at spare Tid og Vej. Den lille, gamle til St. Morten indviende Kirke er oprindeligt som Kværndrups romansk, men senere ændret meget. Kirkegaarden, der ligger paa Højdens Overflade, er ikke terrasseformet, ej heller stor; men den er, som den foregaaende, velholdt. Paa Skraaning mod Landevejen er plantet et pænt lille Anlæg. At søge efter gamle Gravmæler af Træ eller Jern paa disse Kirkegaarde er haabløst. De er forlængst forsvundne og maa søges i vore Museer. Saaledes i Svendborgs Museum, hvor der er en hel Samling af denne Art fra de sydfynske Kirkegaarde. Mellem Blomster og Grønt titter nu de mere holdbare og solidere Gravmæler af Granit og Marmor frem.

Videre fører Vejen mod det nærliggende Brahetrolleborg, det skønne Herresæde, som oprindeligt er anlagt af Cistercienser-Munkeordenen i 1172 som Kloster paa en Holm, der kaldtes „Insula Dei“ (Guds Ø). Klosteret hed Holmekloster, men efter Reformationen nedlagdes det som saadant, og det skiftede baade Ejer og Navn.

I den stærkt ombyggede Kirke og dermed sammenbyggede Gaard findes endnu i Midten den gamle Brønd, og vil man se lidt af Munkenes fordums herlige Bygningskunst, maa man enten op over Kirkens Hvælvinger eller ind i Gaardens nederste Stokværk, hvor skønne Hvælvinger minder om Klosterets Tilværelse. Kirken var indviet til St. Nikolaus, der var en særlig folkekær Helgen i Danmark. I Taarnrummet staar tre bevarede Ligsten, den ene er sat over en Abbed Tuve i det 15. Aarhundrede.

Kirkegaarden, der omgiver Kirkens tre Sider, er gammel, og benyttes ikke mere, fordi den forlængst er afløst af en ny, der findes et kort Stykke derfra;

23.

22. Indgang til Svinninge Kirkegaard. 23. Opgang til Kværndrup Kirkegaard.

men den gamle Kirkegaard er helt dækket af store, gamle Træer, og falder omtrent sammen med Haven og Parken; kun faa Gravsteder er bevarede, de øvrige er tilsaat med Græs. Blandt Gravene er en større indhegnet Plads flankeret af fire Kastanier, under hvis Kroner Medlemmer af Slægterne Rantzau, Trolle og Reventlow med flere hviler. Deres Kister stod tidligere i aaben Begravelse i Kirken. Den ny Kirkegaard er anlagt af afdøde Gartner V. Eltzholtz, et Navn godt kendt i den danske Gartnerstand, ogsaa han hviler nu her. Og her pranger Blomster blandt Gravmæler i rig Fylde.

Man fortsætter videre ad Vejen mod Faaborg, der ved Gaarden Høbbets drejer mod Syd ud mod Horneland. Udsigten bliver skønnere og videre, og til højre for Vejen toner Svanninge Kirkes høje, slanke og mørke Kirkespir frem over den hvide Kirke. Ogsaa denne var indviet til St. Nikolaus. Den ligger betydelig højere end den omløbende Landevej gennem Byen. Kirkegaarden er terrasseformet, fornylig udvidet og velholdt. De store Elmetræer pynter godt, som de staar om den hvide Kirke. Der fører to ensbyggede Portaler ind til Kirkegaarden, og vis a vis den ene ligger paa Vejens modsatte Side den gamle af Kampesten byggede Kirkelade. Atter her færdes man paa historisk Grund, derom minder det af Thorvaldsen udførte Broncerelief i Vaabehuset, der forestiller Svanninges Sognepræst, Hans Madsen, som i Grevens Fejde bragte Kong Christian III. Feltherre, Johan Rantzau, Underretning om Fjendens Planer før det berømte Slag ved Øksnebjerg ved Assens. Som Belønning fik han Horne Sognekald 1536 foruden Svanninge. I Vaabehuset er tillige anbragt en udmærket farvelagt Plan over Kirkegaarden, tegnet af Lærer Rasmussen. Det er en god Ide, der burde anvendes overalt ved vore Landsbykirker, idet en saadan Plan kan anbringes i Vaabehusene uden at genere. Fra den højtliggende Kirkegaard har man gode Udsigter over Omgivelserne. Endelig fortsættes ud mod Hornelands Halvø, hvor den sidste af Kirkerne i Horne rager op over Omgivelserne. Den er en af Fyens ejendommeligste; thi dens ældste Del, den gamle af Granit byggede Rundkirke, er den eneste paa Fyn af den Art; men desværre er ogsaa den undergaaet store Forandringer gennem Tiderne. Indenfor dens Mure minder Gravsten over Medlemmer af Slægterne Bille, Brahe, Hardenberg og Gyldenstjerne om Danmarks Historie, og ude paa Kirkegaarden staar et i 1825 opført Kapel for de senere Ejere af den tætved liggende gamle Herregaard, Hvedholm, der nu er omdannet til Sindsygehospital. Ogsaa denne Kirkegaard er højere beliggende end Omgivelserne, og man kan tænke sig, at disse højtliggende Kirkegaarde med Kirkerne er anlagte paa gamle fra Oldtiden viede eller hellige Steder, enten det nu har været gamle Gravpladser, Kæmpehøje, Tempellunde eller Pladser; de er alle saaledes beliggende, at de fremdeles kan ses viden om og præger Landskabet paa smukkeste Maade.

24. Gamle Asketræer paa Kværndrup Kirkegaard.

24.

Et 250-Aars Minde. Lovbestemmelser om Kirkegaarde.

Det er i Aar 250 Aar siden, at Kong Christian den Femtes Danske Lov blev til. Denne rummer en hel Del Bestemmelser om Kirkegaarde, og som mangfoldige af dens andre Bestemmelser bestandigt er raadende, saaledes gælder ogsaa for Kirkegaardenes Vedkommende i Hovedsagen bestandigt de Linjer, den har optrukket. Det turde da have sin Interesse paa dette Sted at opfriske de vigtigste Bestemmelser, og disse aftrykkes derfor nedenfor; men det maa bemærkes, at der desforuden findes Bestemmelser angaaende mange andre Forhold, saaledes bl. a. Kirkegaardens Fred m. m.

1. Bog 10. Kapitel:

1. Præsterne skulde kaste Jord paa de Døde, naar de ere hensatte, eller i Jorden nedsatte, og dersom de have Stunder, og ere bedne derom, skulde de paa Prædikestoelen holde en Prædiken og Formaning af Guds Ord til Folket, og hvis dennem derfor godvilligen gives, maae de annamme, enten de ere Kiøbstæd- eller Landsbye-Præster. Men ingenlunde maa de nogen forreskrive, hvad, eller hvor meget, de ville have, under deres Kalds For- tabelse. For Jorden alleene at paakaste maae de intet tage paa Landsbyerne.

2. Udi Liigprædikener skulde de holde Maade med den Dødes Livs og Levnets Optegnelse og Berømmelse, og vogte sig, at de intet sige, som kand være imod deris egen Samvittighed, saa og at de intet Usømmeligt om den Døde mælde.

3. Udi Vest og smitsomme Syggers Tider skulde de i Kirken gjøre kort og kun half saa lang Liigprædiken som ellers, og paa Kirkegaard i Stedet for Liigprædiken alleene gjøre een kort Formaning, eller læse een Bøn og Herrens Bøn, og derudi med de hosværende Gud om Sygdommens Formildelse og anden Nødtørft paakalde.

4. De maa ej kaste Jord paa eller holde Liigprædiken over nogen, som for sin Misgjerning er bleven rettet, eller har myrdt sig selv med Villie, eller er bandsat og ikke afløst, eller er dømt til mindre Mand, for Øvrigheden og Sagføgeren er tilfredsstillet.

22. Kapitel:

31. For Grave i Kiøbstæd- eller Landsbye-Kirker skal betaltes efter Plagens Lejlighed, i Choret, eller uden, oppe eller nedre i Kirken: Hvo sig Kirkens Gulv aabner, om end Graven hannem tilhører, give noget til Kirken, efter som billigt og sædvanligt er.

32. Der maae ej gjøres Forskiel paa Kister, men gives lige meget for Fyr- eller Ege-Kister at nedsættis.

33. Ingen maae nyde meere end eet Lejerstæd.

34. Ingen maae sælge nogen Begravelse i Kirken, enten i Kiøbstæderne, eller paa Landsbyer, uden Kirkens Forsvars Samtykke; Der maae ej heller i Kirken eller paa Kirkegaarden nogen Grav gravis, muuris eller aabnis, eller Liigsteene paaleggis, eller Epitaphia opsættis, eller Stoele opsættis, eller forandris, uden Kirkeværgernes og Kirkens Forsvars Videnskab og Tilladelse.

35. Kirkerne skulde ei besværis med de Begravelser, som findes hos Kirkerne, uden Kirkens Hygning, at holde vedlige, med mindre Kirkerne denne til Stoelestæde nyde, eller der er saa meget derfor til Kirken givet, at Capellet deraf med god Forraad kand holdes vedlige.

36. Præsten og Kirkeværgerne nyde fri Begravelse i Kirken, om de i Bestillingen bortkaldis.

37. For Kiøbstæd-Kirkegaards Grave givis efter Kirkens Nødtørft og Arvingernis Formue; Men de Fatige nyde Graven fri uden Betaling.

38. Vilde de, som Formue have paa Landsbyen, give noget godvilligen for Kirkegaards Begravelse, da foris det og til Regnskab; Dog maae ingen besværis paa sit Øverste om noget saadant under otte Lod Sølv Straf; Men hvis de ville lægge Steen, eller andet Monument, paa Gravene, da bør de at give noget derfor til Kirken efter Villighed.

39. For Klokkerne at ringe til Begravelser i Kiøbstæder betales, saa som hidindtil Brug haver været, eller som herefter af Kirkens Forsvar med de beste Sognemænds Samtykke forordnet vorder. Paa Landsbyerne givis af Klokkerne, som Formuen kand være, een, to, tre eller fire Mark.

40. Klokkerne paa Landsbyen maa ej heller ringes, naar nogen døer, førend Liget skal begravis, og da ej heller længere, end een Time i det højeste.

41. Kirkens Forsvar skal sette en vis Tært paa hvis baade Klokker og Graver skulde have deris Umage, saa og tilsee, at Gravene, særdelis i Pestens Tid, blive kaste vel dybe, tre Sædlands Alen i det ringeste.

25.

Südfriedhof, Leipzig.

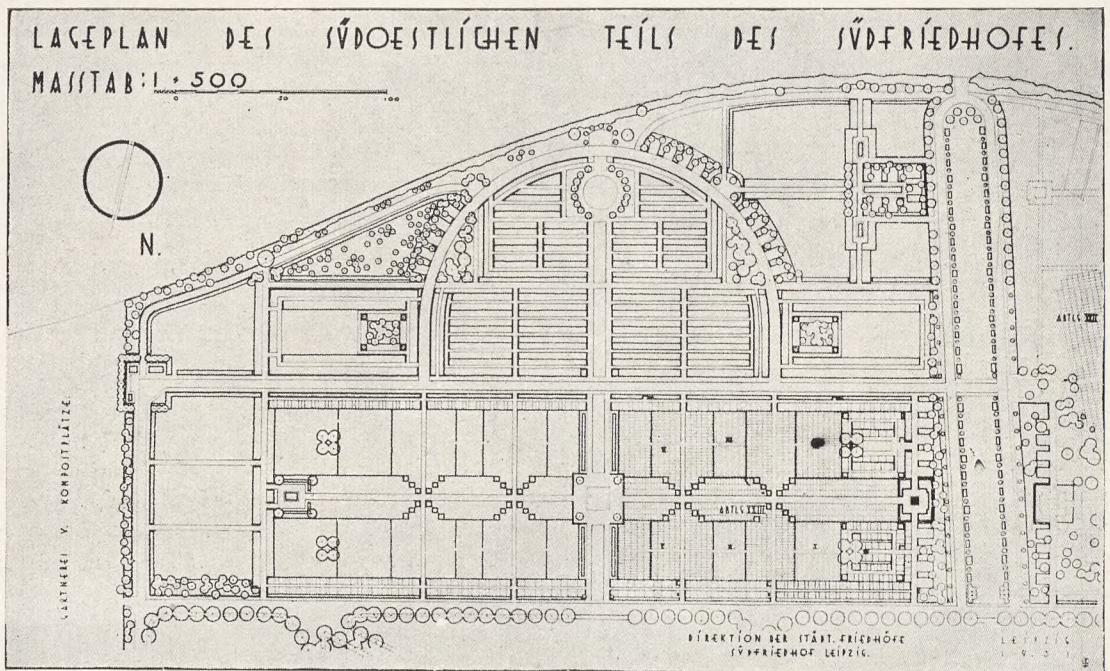
Af Overassistent, Havebrugskandidat A. Hilsøe.

Südfriedhof er med sine ca. 100 ha og 4500 Begravelser aarlig den største og mest benyttede af Leipzigs 13 kommunale Kirkegaarde og tillige den smukkeste og mest moderne. Den blev indviet 1886 og er udvidet flere Gange senere (se Fig. 26 og 28), blandt andet med Urnehaverne, som er anlagte af nuværende Direktør Ackermann. Beliggenheden er umiddelbart syd for Byen ved Siden af det store Anlæg med det kendte, kæmpemæssige „Völkerschlacht-Denkmal“, der kan ses fra hele Kirkegaarden, men ellers ikke har noget med denne at gøre og kun tjener som „pointe de vue“ for en mindre Gang paa denne (se Fig. 26).

Kirkegaarden er landskabeligt anlagt med store, saftiggrønne Plæner, prægtige, stedsegrønne Trægrupper og mange med diverse Sommerblomster smukt beplantede Anlæg. Hovedalléen, der fører lige op til Kapellets Midterportal, er i sig selv et flot Anlæg med Lindetræer paa Siderne og lange Græsrabatter i Midten, hvorpaa er plantede klippede Tax, og med smalle Bede langs Kanterne, fyldte med Knoldbegonien „Frau Helene Harms“. Med at holde alt dette og alle Gravstederne i Orden beskæftiges ialt ca. 300 Mennesker, og alt er yderst vel holdt, saa trods Monopolet giver Kirkegaarden et Underskud, som Kommunen maa betale.

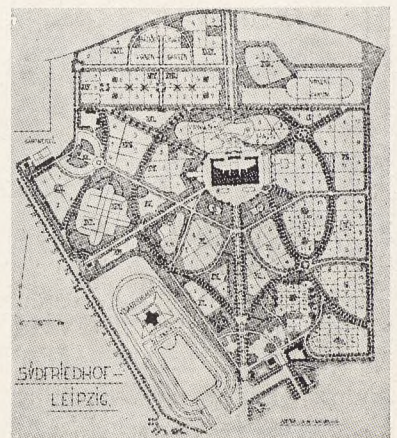
I det store, monumentale Bygningskompleks midt paa Kirkegaarden (se Fig. 27) findes 3 mindre af hverandre uafhængige Kapelsale, der kan benyttes samtidig. De tyske Kapeller er forholdsvis smaa, da kun de nærmeste Slægtninge og Venner kom-

25. Kapelkrematorium i Leipzig. Set fra Urnehaven.

mer til Stede ved Begravelsen, og om Søndagen, hvor vi har de største og fleste Begravelser, bliver der overhovedet ikke begravet i Tyskland. Ved Bisættelser forud for Ligbrænding sænkes Kisten fra Kapellet ned i Kælderen og føres derfra til Krematoriet i samme Bygning. Selvfølgelig er der ogsaa Ventesale og lange Rum, inddelte i aflaaede Celler, hvori Kisterne henstaar indtil Begravelsen, een i hver Celle, med Laurbærtræer som Dekoration omkring Kisten. Man maa henvende sig til Kapelbetjenten for at blive ført ind til Kisten; Uhyggen føles ikke saa stor, som naar Kisterne staar frit ved Siden af hverandre i eet stort Rum.

Kirkegaarden er med de større Alléer som Grænser inddelt i 27 Afdelinger, der igen er delt i mindre Kvarterer. Desuden er der 3 Urnehaver, Krigergrave, Anatomi-grave m. m. I Trægrupperne paa Plænerne og langs Alléerne er der ofte indrettet store Familiegravsteder uden synlige Grænser med smukke, kunstneriske Monumenter. Saadanne Grave skal købes for mindst 100 Aar. „Die Rabattengräber“ og øvrige Familiegravsteder skal købes for mindst 30 Aar, da Turnussen for Voksne (og Urner) er 30 Aar i Familiegrave. I Liniegrave, „Reihengräber“, med enkelt Begravelse er Turnus 15 Aar for Voksne (og Urner), med dobbelte Begravelser – i dyb og almindelig Grav – 30 Aar. En Dansker studser over at høre om Liniegrave med Begravelser i 2 Dybder, men saaledes forholder det sig virkelig. Dog forudsættes det, at den sidste bliver begravet, inden den første har ligget i 15 Aar. Denne

26. Plan over den sidste Udvidelse. 27. Plan over Leipzig Südfriedhof.

28.

Slags „dobbelte“ Liniegrave kan *ikke* fornyes efter de 30 Aars Forløb. I Familiegravsteder begravnes altid kun i almindelig Grav = ca. 2 m's Dybde.

Saa vel de mindre Familiegravsteder som Liniegravene ligger alle i enkelte Bander, saaledes at der er Gang baade foran Gravene og bag ved dem, hvorved man følger Reversen af alle Monumenterne paa den ene Side af Gangene, i Særdeleshed da Familiegravene ofte og Liniegravene altid mangler Hække. Familiegravene adskilles enten ved lav Indfatningsbuxbom eller omgives for det meste helt af smalle Græskanter, saa Gravene ligger, som var de stukket ud i en Græsrbat og samlet til et Hele.

Hvad Anlægningen af det enkelte Gravsted angaar, er det gerne Græs og Bede med rig Anvendelse af Udplantningsplanter. Gange paa Gravene ses kun sjældent: Dels gaar man i Tyskland af Pietet ikke gerne ind paa selve Gravstedet, men betragter det staaende paa Gangen udenfor, og dels staar der i Reglementet, at „Indhegning af Gravhøje og Gravsteder med Sten-, Træ- eller Jerngitter er ikke tilladt. Heller ikke er det tilladt at anvende Stenaffald (Marmorskærver) eller Grus af grelle Farver til Dækning af en Del af Gravstedet (Gange eller Bænkeplads), da det hvide Marmoraffald og andet lyst Grus virker haardt og uroligt og paa fremtrædende Maade flænger de rolige, grønne Flader paa og omkring Familiegravstederne. I Stedet for anbefales Olendorfer Fliser og i enkelte Undtagelsestilfælde sølvgraat Havegrus“.

Hver *Liniegrav* er som her 2×4 Alen i gammel dansk Maal før Begravelsen, men efter denne klappes Jorden op til en Gravhøj ca. 1 Alen høj og 1½ Alen bred forneden. Den resterende halve Alen fordeles

29.

28. Udsigt over den sidste Udvidelse. 29. Folkeslagsmonumentet, set fra Kriegergravene.

med 6 Tommer paa hver Side til Gang, og da Nabogravene behandles ligesaadan, bliver der en Gang paa en halv Alen mellem hver Gravhøj, og *man kan saaledes gaa helt omkring hvert enkelt Gravsted*. Siderne paa disse Gravhøje er beplantede med Vedbend, og ovenpaa dannes et aflangt, firkantet Bed, tæt beplantet med Sommerblomster som Begonia semperflorens, Knoldbegonia, Agerathum o. lign. De yngste Grave er smukke beplantede, – mens Sorgen er størst, er Pengepungen mest aaben; paa flere ses smukke Tæppebede med en Dracaena australis som Midtpunkt. Efterhaanden som Gravene ældes, faar Vedbenden Lov til at brede sig over hele Højen, saa et Kvarter med ældre Liniegrave viser sig som Rækker af ens, vedbendklædte Gravhøje.

Frijordsgravene ligger for sig selv i en Karré, omgivet af høje, klippede Thujahække og med de ubenyttede Bander udlagte som aflange Græsrabatter. De eventuelle Paarørende har overhovedet ingen Rettigheder til disse Grave, som efter Begravelsen altid bliver bragt i Niveau med Græsrabatten. Paa hver Grav plantes 4 ens Roser, og omkring Gravene bibeholdes en smal Græskant som ved Familiegravene, saa naar hele Banden er belagt, virker den som et smukt Rosenbed, og hele Frijordsafdelingen ser ud som en Rosenhave. Det hele vedligeholdes af Kirkegaarden og virker overordentlig smukt og tiltalende, men er ikke saa demokratisk som i København, hvor Frijordsgravene lægges blandt Liniegravene i den Rækkefølge, de kommer i, og helst maa passes af de paarørende. Bliver de ikke passede, planter Kirkegaarden Græner paa dem og holder dem rene for Ukrudt.

Noget meget interessant og her i Landet ganske ukendt er „*Anatomigravené*“, som ligger i en lille, rektangulær Indhegning, dannet af klippede Thujahække med Græsrabatter hele Vejen rundt og et Rosenbed i Midten. I Græsset staar ganske ens, smaa Trækors med en lille Trænavneplade paa. Foran hvert Kors ses et lille Bed, om Sommeren tilplantet med Begonia sempfl. „Primadonna“, og i Bedet er nedgravet en Urne. Læser man Navnepladerne, træffer man flere Gange paa Ordet „Unbekannt“. Det er hjemløse, Forbrydere og ubekendte Selvmordere, der her har fundet deres sidste Hvilested, oven i Købet med Kors og Blomster over, hvilket de har gjort sig fortjent til, ved at deres Lig er blevet dissekeret af medicinske Studerende fra Universitetet i Leipzig; derefter er de bleven brændt, og Asken nedgravet i simple Urner. Ogsaa dette vedligeholdes pænt af Kirkegaarden, som dog hertil faar Tilskud fra Universitetet.

Da der foretages ca. 1200 Ligbrændinger aarlig, er det forstaaeligt, at der findes 3 ret store *Urnehaver*, regelmæssigt anlagte efter moderne Principper med ret høje, fortløbende Thujahække som Baggrund for hver Urnegrav. Disse er gennemgaaende af samme Størrelse som dem, vi har herhjemme, og stukket ud i Græsrabatter eller adskilt ved Buxbomindfatning. Paa de fleste af dem er der Monument-Servitut. Midt i Urnehaven syd for Kapelbygningen ligger et smukt Anlæg omkring en naturlig Sø. Paa Südfriedhof findes ogsaa store, flotte Familiegravsteder, hvori der kun er nedsat Urner.

(Fortsættes).

Gravgaarde.

Af
Havearkitekt Johannes Tholle.

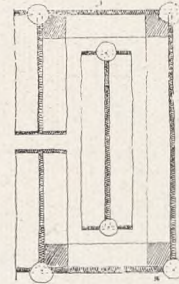
Denne Betegnelse er relativ ny i dansk Sprogbrug, men dog ikke yngre, end at den flere Gange har været anvendt i dette Tidsskrift. Da det maa forudsættes, at ikke alle Læsere er ganske klar over, hvad der menes med dette Ord, og da Gravgaardens Funktion og Indretning iøvrigt er et saa vigtigt Element indenfor nutidig Kirkegaardskultur, skal den her vies nogle Linjer, idet det navnlig haabes, at de vedføjede Billeder maa anskueliggøre, hvad der ikke klart fremgaar af Teksten.

30.

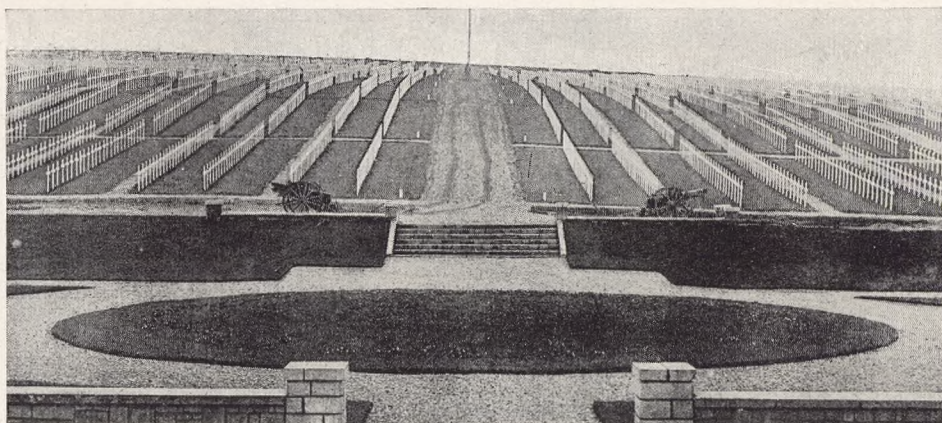
At opdele en Kirkegaard i Afdelinger er paa de fleste Landsbykirkegaarde ingen Nødvendighed. De er sjældent saa store, at man ikke kan have et praktisk Overblik over dem, uden at behøve at ty til saadanne Midler, – og æstetisk er de heller ikke større, end at det Billede, de byder Øjet, ikke ved sin Størrelse virker anmassende eller ved sine mange Gravmæler anstrengende. Kirken staar som det midtpunktsamlende og dominerende Motiv, – de mange Gravmæler ligesom dukker sig for dens Masse og underordner sig denne, og dertil kommer meget ofte, at Kirkegaarden omrammes af et tæt Træbælte (se Fig. 30), der giver en smuk, rumafsluttende Virkning, – foruden at det paa anden Maade gør praktisk Nytte. Ej heller Gravstedsbepantningerne er i Reglen af en saadan Art, at de generer Synet, – og skal man af praktiske Aarsager tale om de forskellige Dele af Kirkegaarden, kan man passende betegne dem som den sydlige, den østre, nordlige og vestre Del eller lignende.

Ganske anderledes er Forholdet paa de store Kirkegaarde. Saavel af praktiske som af æstetiske Grunde maa man ty til en Opdeling. Det vilde være forfærdelig upraktisk, om man fortsatte Nummereringen fra Grav til Grav, – navnlig naar det drejede sig om Titusinder, – og det

31.

30. Naturlig Indramning af en Landsbykirkegaard, som giver denne Karakter af en eneste stor Gravgaard. 31. Skema til en ganske enkelt Gravgaard for ca. 60 Gravpladser og med Ryghække.

32.

vilde være et trøstesløst Syn, om man fra et Sted kunde overse hele Kirkegaarden med dens Virvar af forskellige Gravmæler, Indhegninger, Bepantninger m. m. (se Fig. 33). I gamle Dage opdelte man da Kirkegaarden i de saakaldte Afdelinger, der til en Begyndelse navnlig formede sig som regulære Monumentgader, hvor de større eller mindre Gravmæler stod opmarcheret paa Rad og Række, og hvor man betegnede de forskellige Dele af Kirkegaarden med Afdeling („Litra“), Række („Rode“) og Nummer, og denne Nummereringsmaade er i Hovedsagen fastholdt ogsaa paa de nye Kirkegaarde.

Disse Monumentgader kunde æstetisk vel forsvares paa de ældre Kirkegaarde, der stadigt ikke var saa store endda, og hvor Gravmælerne trods alt havde en vis indbyrdes Harmoni,— maaske navnlig i Forbindelse med den udstrakte (næsten eneraadende) Anvendelse af Gravgitre. Men da Kirkegaardene blev endnu større og navnlig efter, at Centralkirkegaarde efter Parkmotivet og med de store ubelagte Arealer nødvendigvis maatte afløses af Kirkegaarde med en mere rationel Udnyttelse af Arealet, maatte man i nogen Grad bryde med det gængse, og i Udlandet saavel som ved Anlæggelse af vore egne nye Kirkegaarde, baade store og smaa, er i større eller mindre Grad Gravgaarden indgaaet som et naturligt Led. Der kan i den Forbindelse henvises til en Række af Planer i tidligere Aargange af „V. K.“.

Gravgaarden som praktisk Foranstaltning er da en Erstatning for Betegnelsen „Afdeling“ eller „Litra“, men de æstetiske Krav om større Afsluttethed og Afsondrethed har naturligvis ogsaa foraarsaget andre Ændringer af tidligere Tiders Praksis.

Gravgaardens Hovedmotiv er det af tætte Plantninger afsluttede og som selvstændigt Motiv fremtrædende Element i Kirkegaardsanlægget, saaledes at selve Kirkegaarden bliver opbygget af et vist (større

33.

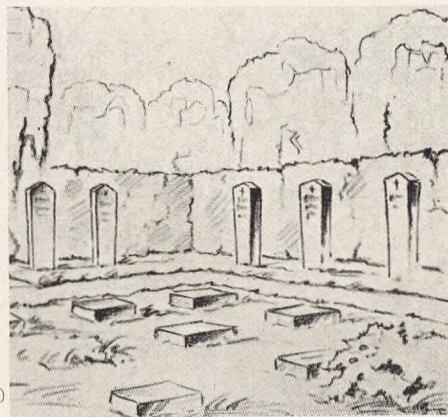
32. Der er noget monumentalt og storslaaet over en Soldaterkirkegaard som denne, men Intimiteten mangler ganske. 33. Kulde og Uro præger denne Kirkegaard med de mange hvide Gravmæler.

34.

eller mindre) Antal Gravgaarde. Disse maa da forbindes med hinanden, alt efter Behovet, og navnlig maa de staa i Forbindelse med Hovedfærdselsvejene, ad hvilke Trafik, Ligfærd og Besøgende let og bekvemt maa kunne finde hen til den Gravgaard, de søger. Inden i Gravgaarden kan der skabes en større eller mindre Opdeling ved Hjælp af Gange, og denne Opdeling maa staa i et naturligt Forhold til den Plads, der er til Raadighed, saaledes at man normalt inddeler Arealet paa en saadan Maade, at det størst mulige Antal Gravsteder kan blive placeret indenfor dens Omraade. I de enkelte Gravgaarde samler man da een eller flere Kategorier af Grave, forsaavidt saadanne haves, — saaledes kan een Gravgaard rumme Børnegrave, en anden Urnegrave, en tredje Linje- og Familiegrave, en fjerde Familie af 1. Klasse o. s. fr. I en Gravgaard kan der være reserveret Gravsteder udelukkende for 4 eller flere Pladser, eller der kan være disponeret efter større Gravsteder i Yderkredsen og mindre indadtil o. s. fr.

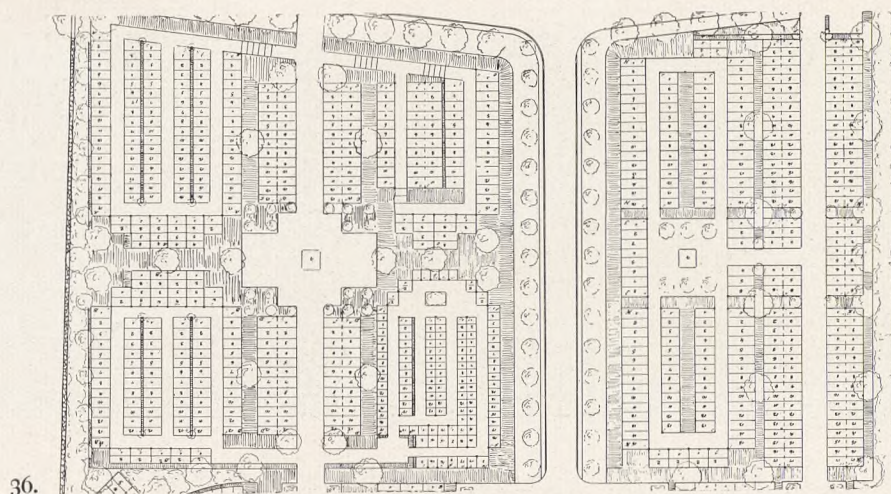
Gravgaarden gøres sædvanlig firkantet, og denne Form vil under de fleste Forhold være den mest praktiske. De omsluttende Plantninger maa være saa høje, at de i hvert Fald lukker for Synet, og de maa da enten bestaa af høje Hække, Hække i Forbindelse med Busket eller Træplantninger, Stammehække o. s. fr. Det vil være praktisk, om denne Yderkreds af Plantninger tillige kan danne Baggrund for den yderste Kreds af Gravminder, og det vil som Regel give det bedste Billede, dersom disse Gravmæler holdes noget højere end de øvrige (jvf. Fig. 35). Iøvrigt plantes der i Reglen ogsaa Hække indadtil mellem Gravrækkerne; men disse Hække saavel som deres Gravmæler bør være betydelig lavere, og der bør stedse være et vist velafbalanceret Forhold imellem Gravmælethøjde og Hækhøjde. Ved Bestemmelser om disse Højder saavel som ved ogsaa at fastsætte Bestemmelser om Anvendelse af ensartede Gravmæletyper, ensartede Indfatninger om Gravstederne og ensartede Beplantninger paa disse bør man søge at give den en-

35.

34. Smuk, rund Gravgaard, hvor der paa en Gang er Monumentalitet og Intimitet.

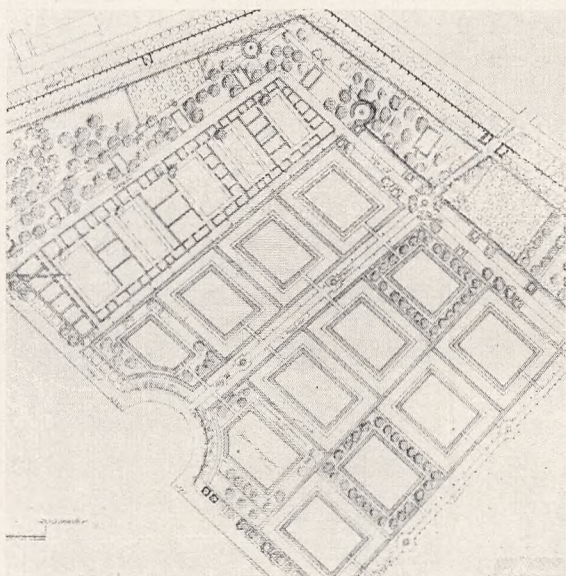
35. Del af en Gravgaard med velafstemte Gravmæler.

36.

kelte Gravgaard et harmonisk Udseende, – dog bør Gravgaardene paa Kirkegaardene ikke være ens, men tværtimod afgive Variation fra Gravgaard til Gravgaard.

Til hver Gravgaard bør der som Regel kun være en Indgang. Derved opnaas der større Afsondrethed, og det Publikum, der besøger Gravene, skal nok vide at paaskønne den Fred og Ro, som derved vil fremkomme. Findes der flere Adgange, forflygtiges dette Motiv straks, idet der da let bliver Mulighed for, at Publikum kan skyde Genvej, – og dette bør undgaas. En Mellemsvej kan man gaa ved navnlig, saa længe der begravnes i to Nabogravgaarde, at have en vis Gennemgang, for derefter, naar en af Gravgaardene eller de begge er bleven belagt, at spærre for Adgangen. Besøget i Gravgaarden vil være betydeligt aftaget, naar Gravgaarden er fuldt belagt, og navnlig er den store Tilstømning til Nybegrovelser ikke tilstede (se Fig. 38). En Gravgaard bør ikke rumme mere end 2–300 Pladser.

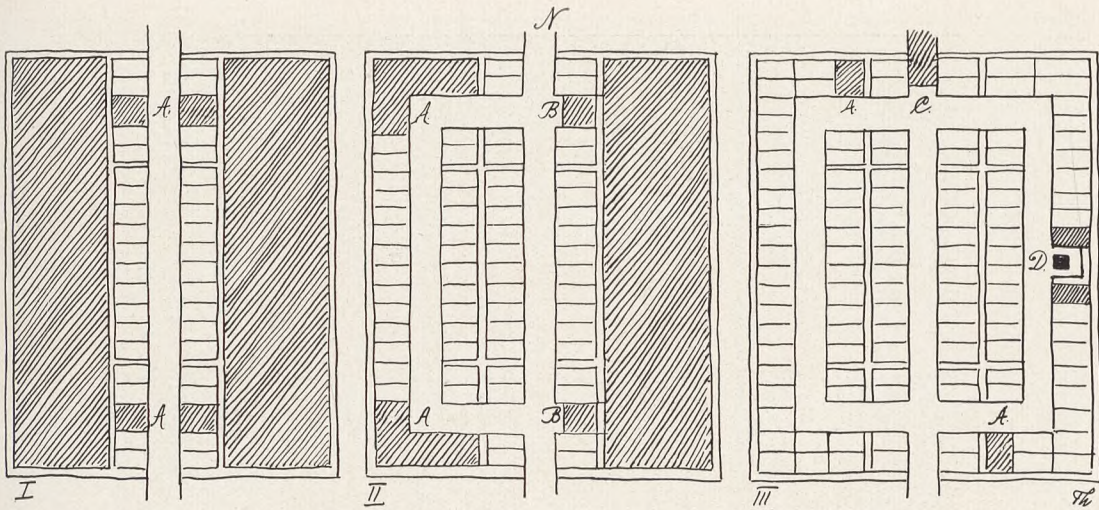

37.

36. Detailplan fra en Kirkegaard med ganske enkle og smaa Gravgaarde, hvortil der kun er een Indgang. 37. System af Gravgaarde paa en større Kirkegaard.

Som Følge af det fremførte kan Gravgaarden fremtræde i forskellig Skikkelse og Omfang, – den kan være af en primitiv og enkel Udformning som paa Fig. 31 vist, eller den kan være mere kompliceret som vist paa Fig. 39. Men saavel i den lille som i den større Gravgaard bør der herske en tydelig udtalt Disciplin overfor Gravmælerne, baade deres Placering, Højde og øvrige Udformning, saaledes at det rette Billede til sin Tid vil fremkomme, ligesom der ogsaa, som allerede antydet, bør plantes efter en bestemt Plan og med et bestemt Maal for Øje.

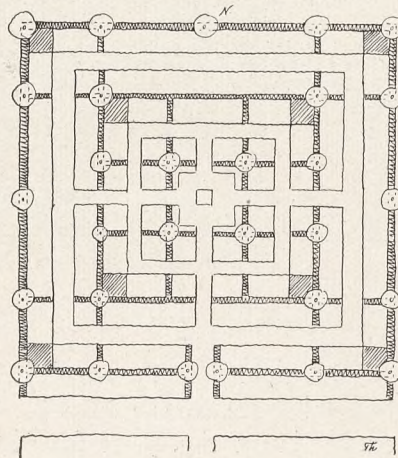
Da det vil være uheldigt, om alt for store Partier af en Gravgaard ligger ube-

38.

nyttet hen, og da Græsflader betyder en ret stor Vedligeholdelseskonto, i hvert Fald i større Gravgaarde og paa store Kirkegaarde, kan man midlertidigt udlægge de ubelagte Arealer med Beplantning af en eller anden Art, – enten Stauder (Iris, Pæoner m. fl.), Busket (Blomsterbuske, Roser m. fl.) eller Grantræer. Af den første og sidste Kategori kan der faas nogen Indtægt ved Afskæring og Juletræshandel, – af den mellemste maaske ikke saa meget, men ved Busketplanter skabes i hvert Fald noget mere Læ og Hygge. Paa den vedføjede Fig. 38 ses det, hvorledes man til en Begyndelse udlægger Sidearealerne i en Gravgaard til saadanne Plantninger og kun begraver langs den Gang, der gaar igennem Gravgaarden, – det næste Stadium frigør tildels den venstre Del, og i det tredje er al midlertidig Beplantning fjernet, den øverste Adgangsvej tilplantet, Vandkumme og Siddeplads indrettet (tilhøjre) og to Pladser udlagt til Affaldskasser i Skjul af nogle Buske. Man har ogsaa den Udvej at indrette Vandkumme m. m. straks og skabe Forbindelse til den ved en smal Sti gennem Buskettet.

De projekterende Havearkitekter har en stor Opgave i at samkomponere de Elementer, hvoraf den enkelte Gravgaard bestaar, paa en saadan Maade, at der kommer et smukt Resultat ud deraf, og det er ligeledes en stor og smuk Opgave at faa de enkelte Gravgaarde til at kæde sig saaledes sammen, at Kirkegaarden kommer til at bestaa af det nødvendige Antal Gravgaarde af de rette Kategorier (Børne-, Linje- og Familiegrave m. fl.), og at de kommer til at indgaa som naturlige og organiske Bestanddele af Kirkegaardene. Tekniske (trafikale), æstetiske og rituelle Krav maa ske Fyldest, og hver enkelt Gravgaards Udformning i Detaljer er omtrent som at udforme en hel Kirkegaard for sig.

39.

38. Tre Stadier af en Gravgaards Udvikling. Ved A: Affaldskasser, – ved B: Bænke, – ved C: Bænk under Hængepil el. l., og ved D: Vandkumme, Bænke m. m. 39. Gravgaard til ca. 200 Gravpladser.

40.

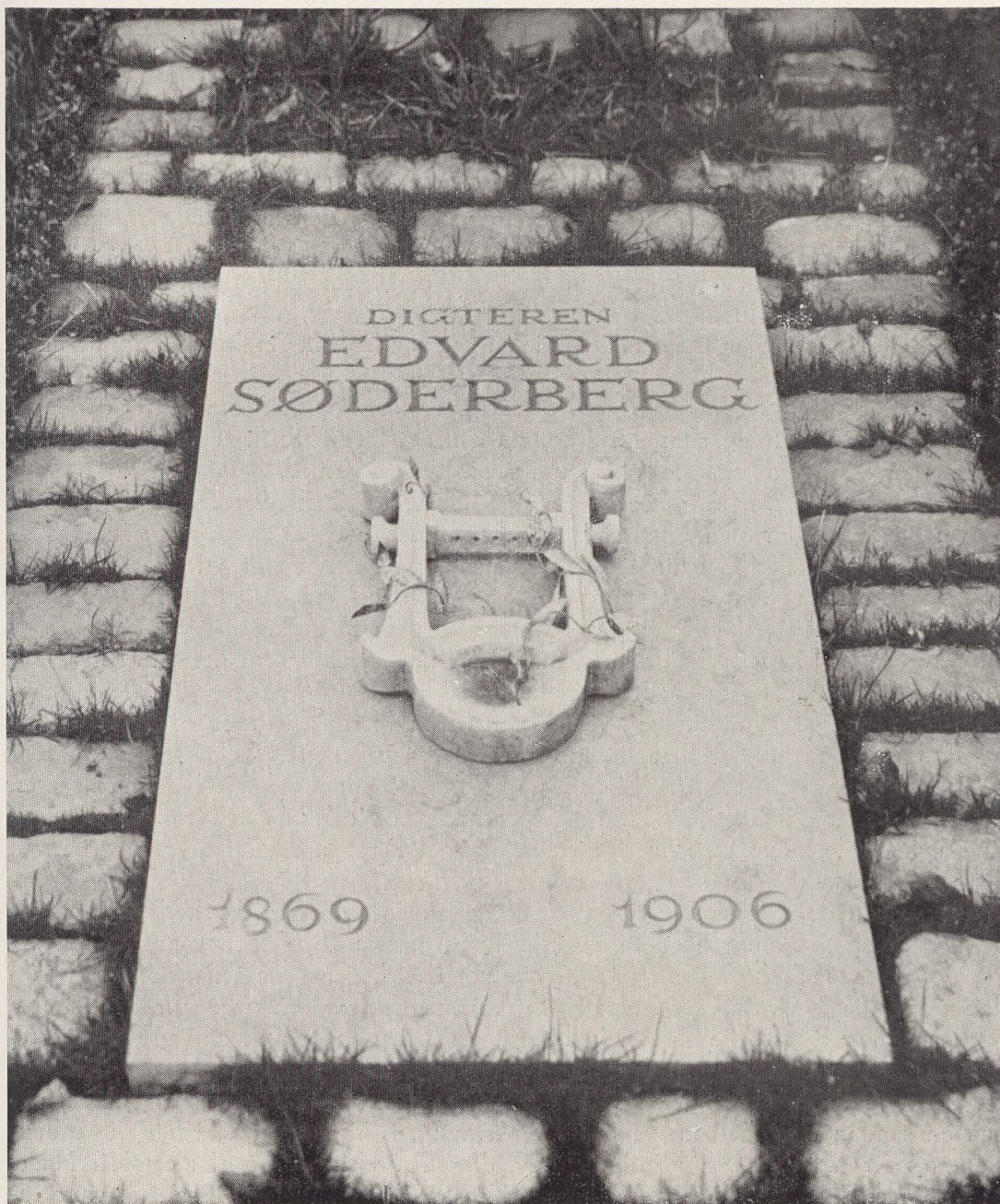

41.

Ejendommelige Gravmæler og Gravstedsanlæg.

Betragter man de tre Billeder (Fig. 40-42), som staar paa de to Sider her, er det iøjnefaldende, hvor forskellige de er fra det gængse. De to Billeder S. 30 er tyske, det tredie dansk. Fig. 40 er fra Münchens Skovkirkegaard, i hvilket det er lykkedes ogsaa at faa Rækkegravene til at forme stemningsfulde Partier, hvor saavel Beplantning

40 og 41. Grave i en Skovkirkegaard.

42.

som Gravmæler er vel afstemt efter hinanden. Fig. 41 gengiver ligeledes et Parti fra en Skovkirkegaard; Gravmælerne er af Træ og med udpræget katolsk Tendens. Fig. 42 gengiver et Gravsted, hvis Anlæg og Monument er nøje afstemt efter den Afdødes Gerning. Det er „Gadens Digter“, hvis Symbol findes saavel i Gravliggerstenen som i det brolagte Parti uden om, – en smuk og veltruffen Samkomposition og en klar og tydelig Hyldest til Afdøde.

42. Gravsted for „Gadens Digter“.

Paa denne Kirkegaard som paa alle andre Kirkegaarde i de krigsførende Lande ses mange Minder fra Verdenskrigen, baade i Form af *Krigergrave* og som „Kriegsdenkmäler“. Alle Krigergravene er ligesom Liniegravene anlagte med vedbendklædte Gravhøje, og alle er forsynede med ens, lakerede brune Trækors med Navneplade, hvorpaa er to Navne, idet der i hver Grav ligesom i de „dobbelte“ Liniegrave er begravet i to Dybder. De tyske Krigergrave ligger for sig selv i en smuk Afdeling med det drabelige „Völkerschlachtdenkmal“ (se Fig. 29) som Baggrund. Af „fjendtlige“ Krigergrave er kun Russernes tilbage.

Af „Kriegsdenkmäler“ ses paafaldende mange paa fremtrædende Steder, fordi Leipzig var Garnisonsby, og hvert Regiment har sat sit Mindesmærke. Ogsaa mange private Familier har paa Plæner og ved Trægrupper faaet opsat Monumenter til Minde om en falden Slægtning, som aldrig er blevet bragt hjem. De fleste af disse Mindesmærker er store og kostbare, oftest udførte i hvidt Marmor.

Spørger man om, hvad det er, der gør Südfriedhof til en Mønsterkirkegaard, maa Svaret blive: 1) Den udmærkede, gartneriske, forstaaende Ledelse, 2) den Rundhaandethed, hvormed alle: Kommune, Stat og Private, yder deres Bidrag til Kirkegaardens Udsmykning og Vedligeholdelse og 3) det strenge Reglement, som overholdes meget nøje. Foruden den tidligere anførte Paragraf angaaende Indhegning og Gangbelægning kunde jeg have Lyst til at anføre et Par Bestemmelser, som det vilde være ønskeligt at faa indført paa vore Kirkegaarde:

1) Utilladelig Beplantning og visne Blomster og Kranse fjernes omgaaende, selv om Kirkegården ikke vedligeholder Graven (Liniegravene).

2) Beholdere til afskaarne Blomster skal være Stedet værdige. Konservesdaaser, skaarede Vaser og Glas, der ikke mere er gode nok til at have hjemme i Stuerne, er Smagløsheder, som ikke hører hjemme paa en Kirkegaard, og fjernes derfor ved dennes Foranstaltning.

3) Gravstedsejeren skal selv rettidig fjerne udgaaede Træer, Buske, Roser og lignende. Bliver en Anmodning herom ikke fulgt, fjernes de af Kirkegaardens Folk.

4) Bænke maa ikke stilles paa Gravene uden Kirkegaardens Tilladelse, og en saadan gives ikke til Gravsteder under 6,30 m². Bænkene maa kun være fabrikeret af Træ og helst uden Rygstykke og Armlæn, og deres Form og Farve maa være saa diskret som mulig og passe ind i Anlægget.

5) Monumenter maa ligeledes ikke opstilles uden særlig Tilladelse, og for at opnaa en saadan maa man indsende en Ansøgning, ledsaget af en Tegning af Monumentet set „en face“, „en profil“ og med dets Grundrids, alt i Maalestoksforholdet 1:10. Ogsaa til Opstilling af Trækors fordres særlig Tilladelse. Disse skal være so-lidt og pænt udførte og have en harmonisk Form. Inskriptionen skal staa direkte paa Trækorset og ikke paa Blik-, Porcellæn- eller Emailleplader.

6) Uden særlig Tilladelse er Fotografering paa Kirkegården forbudt.

43.

Forsvundne Kirkegårde.

Af Højskolelærer August F. Schmidt.

Det vilde være af ikke ringe Interesse for Forskningen, om man på et Sted havde samlet, hvad der vides om forsvundne Kirker og Kirkegårde rundt i vort Land. Foreløbig må vi nøjes med en stykkevis og spredt Viden om Emnet, der dog sikkert måtte være tillokkende for en Arkæolog at tage op til grundig Behandling. Ad forskellige Veje kan vi erholde nogle Oplysninger om, hvor der har ligget Kirker og Kirkegårde, som nu er forsvundne. Det er således lærerigt at se, hvad et Middelalderhåndskrift som „Ribe Oldemoder“ fra ca. 1325 kan meddele os om vort Emne. I dette Håndskrift, udgivet af *Oluf Nielsen* 1869, læser vi om ikke mindre end otte Kirker, der nu er forsvundne. De har ligget i Rundkreds langs „gamle Viborgvej“, Hærvejen, Halvøens oprindelige Vejstamme. Kirkerne fandtes i *Dørken*, *Ullerup*, *Farre*, *Østergård*, *Amlund*, *Almstok*, *Fitting* og *Karbjærg*, alle i Vejle og Ribe Amter. Hertil kommer endvidere de forsvundne Kirker – nævnt i yngre Kilder – i *Yding*, *Klausholm* og *Kolle-morten*, alle i Egnen Vest for Vejle. Ved disse Kirker, der er omtalte af Lærer *Rasmus Mortensen* i Vejle Amts historiske Årbog 1930, har der selvsagt været Kirkegårde, men om disse ved vi intet. Gravninger på Åstederne vil sikkert heller ikke yde Oplysninger af Betydning om middelalderlige Landsbykirkegårde. Det samme tør også siges at være Tilfældet med de 28 nedbrudte Kirker i Århus Amt, som *Sigurd El-*

43. Mindesmærke over Kyholm Kirkegaard (se Teksten S. 35 ff.)

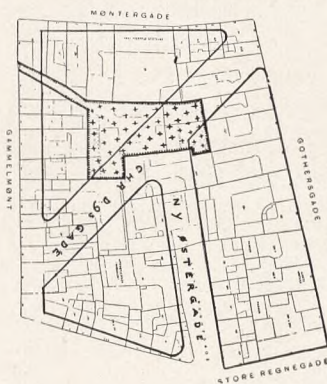

44.

Kjær har gjort Rede for i Århus Stifts historiske Årbog 1918. I H. F. Rørdams „Danske Kirkelove“ 1550–1560 vil man hist og her finde Forordninger om Kirker, der måtte blive nedbrudt, f. Ex. i *Fåborg* d. $23/2$ 1550, *Præstø* $25/7$ 1550, *Slagelse* $16/7$ 1551, *Ålborg* $27/9$ 1554 o. s. fr. 1540 d. $24/10$ tillader Kri-

stian III Borgmestre, Rådmænd og menige Borgere i *Randers* at nedbryde St. Clemens Kirke og Kirkegård, „som tilforn var deres Sognekirke, og dermed bygge og holde de andre to Sognekirker ved Magt; dog skal Taarnet af St. Clemens Kirke blive stående, og hvor Kirken og Kirkegården før stod, skulde de bygge Borgergårde og Våninger, som skulle sættes for en redelig Jordskyld til de andre to Kirker“ (Rørdam: Kirkelove).

Af sådanne kortfattede Oplysninger kan vi i første Række kun drage det Resultat, at vi véd, at her og der har engang været en Kirke og en Kirkegård. Først når Arkæologerne kommer til at foretage Udgravninger på gamle Kirkepladser, kan man have Held til at erholde Meddelelser om Kirkegårdenes Størrelse etc. For *Københavns* Vedkommende kan man om forsvundne Kirkegårde læse interessante Beskrivelser i Bogen: „Vor gamle Hovedstad“ ved *Peter Linde, Georg Borup* og *Artur G. Hassø* (1929). Da der altså om *Københavns* forsvundne Kirkegårde foreligger bl. a. det nævnte Værk, (hvorfra Fig. 45 og 47 stammer), skal man ikke her nærmere komme ind på Emnet Hovedstaden vedrørende. Derimod skal der foretages nogle Strejftog rundt til forsvundne Kirker i forskellige Egne af vort Land. Og vi tager da først over til *Læsø*, hvor endnu

45.

ses Stedet for den af Sandflugt tilføjne *Hals Kirke*. Ved en Undersøgelse af Kirketomten i 1894 fandtes Rester af Begravelser under Kirkeruinens Gulv, og det viste sig, at den fra Middelalderen stammende St. Olai Kirke havde været ca. 28,6 m lang og 8,8 m bred. Stenene af Kirken i Hals er blevet slæbt væk efterhånden. Man ser nu en Forhøjning, der angiver Kirkens Omrids. Ved Undersøgelsen i 1894 foretoges en Gravning på Kirkegården, der tildels er dækket med et Lag Flyvesand, men Undersøgelsen her hæmmedes meget af Grundvand og gav intet Resultat. Af Kampestensdiget om Kirkegården – hvoraf der endnu er meget tilbage (se Fig. 48) – kan det ses, at Kirkegården kun har været ca. 110

44. Højerup Kirke og Kirkegaard, Stevns.

45. Kort over Helligaandskirkens Assistenskirkegaard „Wismar“, København.

Alen lang og 100 Alen bred, hvilket synes os meget forunderligt, da Hals Sogn i gamle Dage var det største på Øen; men måske har der også været en Kirkegård ved det Kapel, der i fordums Tid har ligget ved Østerby paa Læsø.

Hals Kirkes Nedlæggelse ud-

gør et interessant Kapitel af Øens Historie. Derfor har *H. Grüner Nielsen* også gjort indgående Rede for dette Emne i sin udmærkede Bog: „Læsøfolk i gamle Dage“ (1924), hvortil henvises.

På den lille Ø *Kyholm* i Kattegattet finder vi også en forsvunden Kirkegård (se Fig. 43 og 50). Denne Begravelsesplads har sin egen Historie. *Kyholm* er kun ca. 17 ha stor, er beliggende ud for Stavns Fjord (der borer sig ind i Østsiden af *Samsø*), og hører under *Tranebjerg Sogn*. Under Pesten 1710–11 var på den lille Ø Karantæneanstalten for Jylland, og der opførtes et „Pesthus“. 1801 anlagdes „*Kyholms Fæstning*“, med Kommandant og Soldater især af fynske Regimenter; den nedlagdes 1814. 1831 byggedes en stor Karantæneanstalt, der imidlertid blev nedlagt 1859. Fra Pesten og Fæstningens Tider stammer den lille Kirkegård, som endnu findes på Øen. Da Karantæneanstalten i 1831 blev opført, hvilede allerede tredsstyve unge Soldater på Kirkegården, døde her på Øen under Ophud for Konge og Land. I Karantænetiden fik Kirkegården nye Beboere. Man ved næppe nøje, hvor mange der er jordfæstede på den lille sammensunkne, tilgroede Begravelsesplads, men det første Hundrede hviler der sikkert her. En frodig Vegetation er der stadig på Øen. *Johannes Tholle* beretter således (i *Fra Holbæk Amt 1929*, 14), at Træerne og Buskvæksterne i de forhenværende Haver og på den nu tilgroede Kirkegård i Frastand giver Øen et tiltrækkende Ydre. På Kirkegården findes mange *Aquilegia vulgaris*. Om Forsommeren er Øen helt hvid af *Saxifraga granulata*, de blomstrer som Hylden, de forvildede

46.

47.

46. Mindestene fra „Saltholm Kirkegaard“.

47. Kort over Vor Frue Assistens Kirkegaard „Linden“, København.

48.

Roser og Frugtræerne, til Minde om en Kultur, et Havebrug, som blev glemt“. *Achton Friis* fortæller (*De danskes Øer II* (1927), 118 ff.) bl. a. om Kyholms Vegetation, at inde i Vildniset, hvor man synker dybt i et Væv af Buske og vilde Urter, snubler man Gang på Gang over Gravenes Tuer . . . „dér finder vi, naar vi bøjer Gærdekørvelens og Brændenældernes Toppe tilside, hist og her et lille, violblaat, blinkende Øje, der ser imod os fra sin Tue – det er *Vincaen*, som staar i Blomst. Plantet af Hænder, som for længe siden er bleven trætte. Er det ikke Stedets virkelige, uvisnelige *gloire*, at netop det er bleven tilbage, som Menneskene har ført med sig for at gøre Livet skønt! Og maa man ikke tænke paa, at tværs igennem Døgnets Kævl og Stridigheder enedes disse Mennesker bestandig om én fælles Klage – den, at „Grevens Stude“ brød ind over Stendiget og forstyrrede den lille Kirkegaards Fred“. – Det er blevet fortalt til Achton Friis, at en gammel Kvinde langt borte fra en Dag kom til Samsø og tog over til Kyholm for at søge efter sin Moders Grav. Moderen var død paa Øen i Karantænestationens Dage og jordet her. Det siges, at hun efter megen Søgen fandt Graven, som endnu bar et lille Trækors med et halvt udvisket Navn på. Men også det er allerede længe siden, og ethvert Mindesmærke er nu forsvundet.

Til disse Achton Friis' Oplysninger kan dog nu tilføjes, at i Sommeren 1932, den 18. Juli, rejstes på Kyholm Kirkegård et Trækors med Tag på og et Dødningehoved over en enkelt Inskription:

„O venlige Grav, i din Skygge bor Fred,
din tavse Indvaaner af Sorger ej ved“.

49.

Det er Kyholms Ejer, Lensgreve *Danneskjold-Samsøe*, der har taget Initiativet til at rejse Korset på Kirkegården (se Fig. 43), indhegne denne og give den en passende Istandsættelse. Kirkegården er nu fredet og overdraget til Tranebjærg Menighedsråd, der i den løbende Tid skal

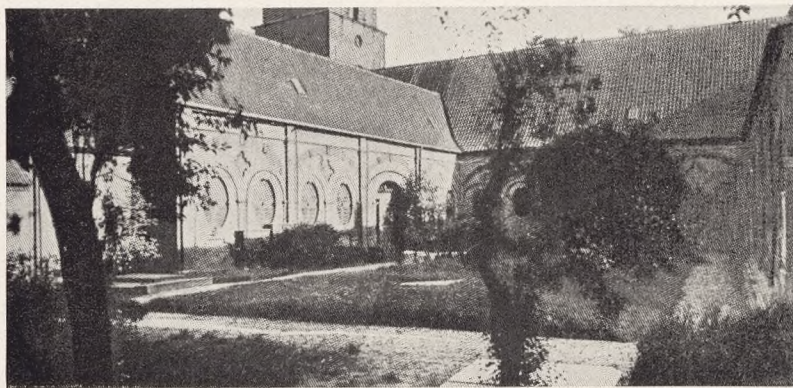
48. Rester af Gærdet omkring Hals Kirkegaard. 49. Parti fra Petri Urtegaard, København.

50.

værne om den gamle Begravelsesplads. Ved en smuk Fest på Kyholm 18. Juli 1932 afslørede Korset, og Kirkegården fredlystes. Mange Mennesker overværede den smukke Højtidelighed, hvor der bl. a. blev talt af Lensgreve *Danneskjold-Samsøe* og Pastor *Ter-kildsen* fra Tranebjerg (se *Fyns Tidende* 19/7 1932; *Kalundborg Dagblad* 25/7 1932).

På *Hesselø* i Kattegat findes to Kirkegårde og mange enkelte Grave fra nyere Tid langs Stranden. Disse Kirkegårde er skildret af *Achton Friis* i „De danskes Øer“ III (1928), 195 ff. Den lille Kirkegård på Øens Nordside er omtrent 20 m i Kvadrat. Dens Plads er på Nordklintens yderste Rand med åben Udsigt langt ud over det vide Hav. Et Par små Fyrretræer, som danner Læ mod Vest, er dens eneste Træbevoksning. Men den er tæt overgroet med et Væld af frodigt Ukrudt, som står i det herligste Flor om Sommeren. En Nordmand hviler her i den ene Grav. Et simpelt Trækors med Indskrift oplyser herom. I Kirkegårdens anden Grav hviler en Røgter, der hængte sig. I „De danskes Øer“ findes Fotografi og Tegning af Nordmandens Grav. – Øens anden Kirkegård findes helt ude på Nordvestpyntens øde Flade. På Sletten er rejst et Dige af tunge Kampesten; Diget omslutter en Oval på omtrent 60 m i Længde og 45 i Bredde. Diget, som er en Meter højt, har indesluttet en Snes Grave, af hvilke efterhånden kun de halve er tilbage. De består af opdyngede, aflange Stenhobe (se Fotografier i „De danskes Øer“) (Fig. 52), som har dækket Ligene, der simpelthen har været lagt ned på den hårde, græsgroede Rullestensbund. Stendyngerne er 2 m lange og halvt så brede og ikke højere end nødvendigt for

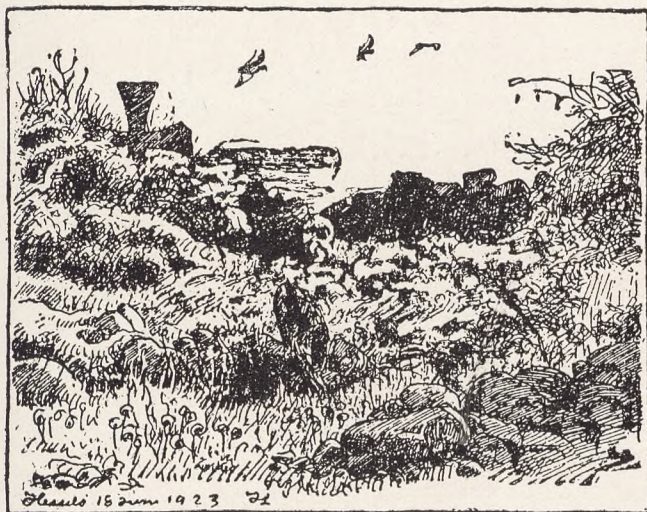
51.

50. Parti fra Kyholm Kirkegaard i vore Dage. 51. St. Petri Urtegaard, København, i vore Dage.

at skjule de Døde. Hvem disse er, ved ingen mere. Aldrig er her fundet et Redskab eller nogen Ting hos dem, der kunde give Oplysning om Alder, Nationalitet eller andet. Man véd ikke, om de er begravede på én Gang eller efterhånden. Men det svære Dige, som det må have taget både Tid og Kræfter at rejse, vidner om, at det er bygget af Folk, der har villet værne om Stedets Højtid og om de Døde. *Achton Friis* nævner i sit herlige Værk de forskellige Anskuelser, der har været fremsat om Kirkegårdens Oprindelse, og kommer til dette sikkert rigtige Resultat, at én af Hesselø's tidligere Ejere blandt de sjællandske Herremænd har ladet Diget rejse for at strandede Søfolk kunde blive stedt til Hvile her. „En mere stemningsfuld Begravelsesplads har jeg aldrig set“, siger *Achton Friis*, – „det gamle, tunge Stendige paa den øde Strand, indesluttende de lave graa Hobe, der dækker Resterne af de Døde, maaske Mænd allevegne fra, hver med sin underlige Historie – kun med den samme Død paa Kysten af denne lille fjerne Ø, eller drevet iland her ude fra det store Hav! Der er Højtid nok over de graa Grave, hvorover de bøjede Hvidtjørn hælder deres blomstrende Grene, og hvor Svalerod og Høgeurt nikker i Vinden, som kommer ude fra det bestandig urolige, bølgende Hav, hvorover ingen Kyst øjnes til nogen Side. Her, hvor ingen Lyd høres uden Bølgeslaget – og Tornsangerens Vise fra Tjørnens lave Top“.

Saltholm i Øresund har også sin Kirkegård – beliggende omtrent midt i den nordre Del af Øen. „Kirkegaarden“ er en Højning, hvori de Mennesker ligger begravede, som døde i Pestbarakkerne ved *Saltholms* østre Strand i Pestens Tid 1711, da der var indrettet Karantæne på Øen. Man har ikke kunnet grave Ligene ned, de er dækket af påkastet Jord. Store Kalkstensblokke har engang betegnet de enkelte Grave, nu er det hele forstyrret. Der kan ifølge Konservator *P. Linde* iagttages titolv Gravlæggelser. I Kalkstenene ses intet Tegn eller Navn. Paa Højden findes også henslængt to omhyggeligt tildannede Granitkvadre med ubehjælpsomt mejslede Indskrifter, stammende fra nyere Tid. I den ene Kvader er der øverst hugget ligesom et Hjerte og herunder Navnet *Teresia Top* samt Dødsdatoen 5. September 1807. På den anden læses: Hær under hviler R. I. D. d. 21. August 1807. Stenhuggeren har dog glemt Nullet i Årstallet (se Fig. 46). I *P. Lindes* Artikel i *Berl. Tid.* ^{13/1} 1929 er en Tegning af „Kirkegaarden“, der fremtræder som en ringe Højde over Øens flade Jordsmon. Begravelsespladsen på *Saltholm*, der huser de jordiske Rester af pestdøde Mennesker fra 1711 og måske nogle Soldater faldne i Englandskrigen 1807, – dog Navnet *Teresia Top* tyder snarere hen til, at her er død en dansk Kvinde tilhørende en midlertidig Bosættelse på Øen, – burde fredes og ordnes ved Nationalmuseet som en Kirketomt. Det vides ikke, om *Saltholm Kirkegård* nogensinde har været *indviet* til Begravelsesplads. I hvertfald, for nogle få År siden døde en gammel *Amagerbo*, der havde levet så mange År på Øen – vel som Hyrde – at han i sine efterladte Papirer forlangte at blive begravet herovre. Men Præsten sagde nej. Her var ingen *indviet* Jord. Og så blev Tilladelsen ikke givet, endskønt *Saltholm* dog har sin „Kirkegård“ (se *Ekstrabladet* ^{27/2} 1928). – Vi tager nu fra vor østligste Øresundsø helt over til Jyllands vestligste Knude ved *Blåvand*, hvor vi i *Oksby Sogn* i en storlået Klitegn ved *Blåvandshuk* finder en gammel Kirkegård på Stedet, hvor *Oksby gamle Kirke*, nedrevet 1891, den sidste med *Stråtag* i vort Land, har haft sin Plads. Kirkegården her er nu overdraget til Staten. Den ligger nemlig inde imellem de Klitter, som Staten har indtaget til Plantage. Det var i 1928 10. Juli, at Menig-

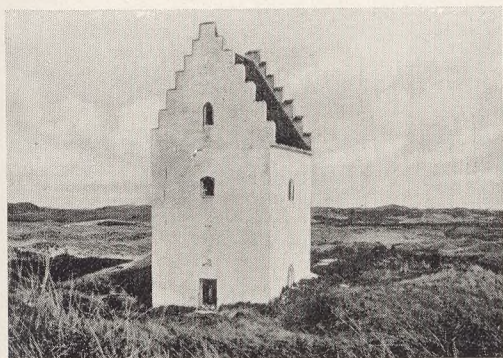
52.

og der er rejst Kampesten i alle Hjørner. Også alle Gangene renholdes og er belagt med Grus. Der er intet særligt Mindesmærke på Kirkegården ud over Gravmindesmærkerne. Her er enkelte hældende Jernkors samt enkelte mossede, revnede Marmorsten. Den gamle Kirkeklokke, der hængte i Gavlen på Kirken med Stråtag, hænger nu på et Jernstativ på Kirkegården. Det er det eneste, der er tilbage af Kirken, meddeler Pastor *J. Andreassen*, Ho-Oksby, mig velvilligst i Brev af ²⁸/₇ 1932. De fleste af ovenstående Oplysninger er hentede fra Pastor Andreassens Skrivelse. I „Fra Ribe Amt“ 1905, S. 118, findes et Billede af Oksby gamle Kirke med den store, aflange, firkantede og inddigede Kirkegård uden omkring.

Af denne Kirke er der givet en henførende Skildring i vor skønne Litteratur, idet Digteren *Thomas Lange* i sin Fortælling: „Kirken med Stråtag“ (1858) henlægger den digteriske Handling i sit Arbejde til Oksby gamle Kirke. „Kirken med Stråtag“ er det første digteriske Motiv, der er dukket op for ham og planlagt som et Digt om den fattige, ensomme Kirke, der i al sin Ringhed er Symbolet på den sande Kirke, den urolige Menneskeånds sande Hvilepunkt, der under sit Stråtag har et rigt åndeligt Liv. (Se nærmere min Afhandling om *Thomas Lange*: „Eventyrets Land“ i „Fra Ribe Amt“ 1927).

Der findes et firkantet Stykke Jord ca. 3000 Alen Sydøst for den ny Oksby Kirke.

Dette Jordstykke kalder Folk endnu „æ Kapel“. Det er sikkert her, vi har Kirkegården for det gamle Kapel i Sognet, nævnt i Præstendberetningen 1638, hvor Kapelkirkegården også omtales. Her blev Folk fordum [?: før 1638] begravede, „som endnu klarlig erfaris, at der ligger mange Hundrede Menneskers Hoveder og Ben paa, som af den grumme og forfærdelige Flod Anno 1634 den 11. Oktober blev aabenbart, idet Vandet skyllede Sandet af, som nogle Ligkister staar, og Benene i og

53.

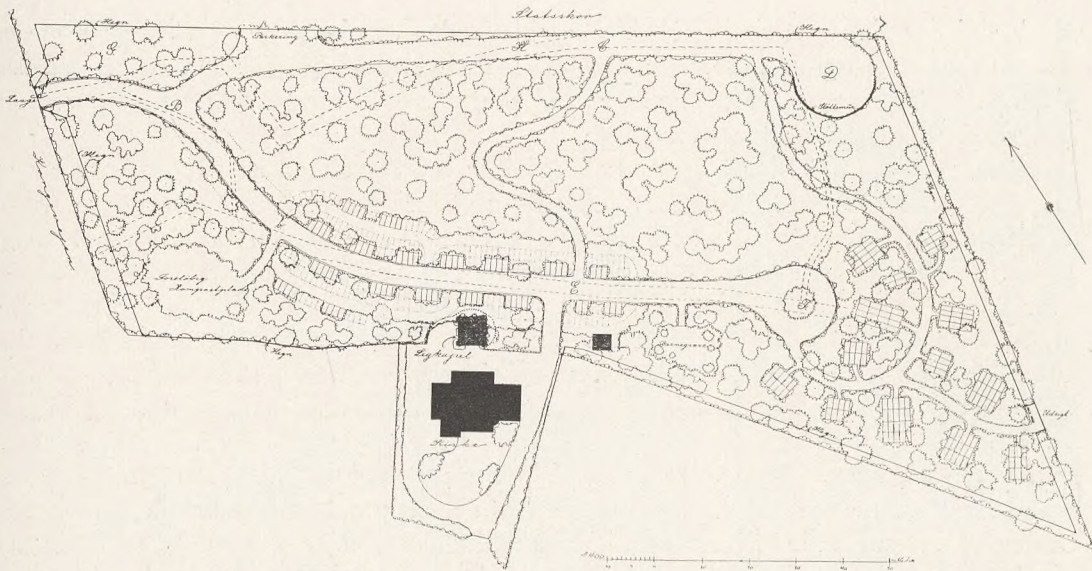
52. Hesselø Kirkegaard efter Johs. Larsens Tegning. 53. Skagens tilsandede Kirke.

om ligger“. . . Kirkegården ved „æ Kapel“ var iflg. *J. Olsen* („Fra Ribe Amt“ 1905, 125) ca. 65 Alen langt og omtrent lige så bredt og omhegnet med Trådvæv. Pladsen er i *Mands Minde* (1905) ikke bleven benyttet som almindelig Kirkegård, men kun som Begravelsesplads for Strandvadskere. Den har i Midten en større Forhøjning, som Beboerne i Egnen påstår hidrører fra en Fællesgrav med ca. 100 Lig, der af Strømmen skal være drevne ned fra de i 1811 langt længere mod Nord strandede to engelske Orlogsskibe „St. George“ og „Defence“. Lige til 1850 blev de Lig, der blev begravede på „Strandvadskerkirkegården“, nedsænkede uden Kiste og uden noget som helst. Da Gravene tit ikke var mere end en Alen eller halvanden dybe, kunde Ræve grave ned til Ligene. Så var der imidlertid en Mand, der fandt en Strandvadsker, til hvem han lod lave en Kiste af rå Brædder, og efter den Tid blev det almindeligt at sammentømre i det mindste en simpel Kasse til at nedsænke Ligene i.

„Æ Kapel“ er nu fredet, indhegnet og beplantet, men her findes intet synligt Gravsted længere, meddeler Pastor *J. Andreassen* 1932.

Ligesom den vestligste, således har også den nordligste af Danmarks Kirker fået at føle, hvor vældige Kræfter det er, Naturen besidder. Voldsomme Storme vesterfra kan i Tidens Løb ændre et Landskabs Karakter. Sandet kan af Vindene blive ført til et fast Punkt, som så efterhånden dækkes af dette. Sådan er det jo omtrent gået ved *Skagens* gamle Kirke. Kun Tårnet rager op over Klitterne (se Fig. 53). Kirkegården ved den gamle Kirke på Jyllands Nordspids var omgivet af en teglhængt Mur, og ved det nordvestre Hjørne var en særskilt Åbning med et Led. Igennem denne Åbning blev båret ilanddrevne Lig, „Dødnings“, om hvis mer eller mindre salige Endeligt man intet vidste. Det var i 1770'erne, at Sandflugten nåede hen til *Skagens* Kirke; Sandet lejrede sig langs Kirkegårdsmuren og på Kirkegården. Med en Nordveststorm Store Bededag 1775 førtes Masser af Sand hen mod Kirken, og i den følgende Tid lejrede det sig højere og højere om den, så man måtte kaste Sand med Skovle for at holde Adgangen fri og måtte løfte Ligkisterne over Kirkegårdsmuren, når nogen skulde begraves. Efterhånden kom den Tanke frem at opgive Kirken. Først i 1795 gav Kancelliet Tilladelse til, at Kirken nedlagdes og Kapellet i *Skagen* By udvidedes. Dog skulde Kirketårnet, der tjente som Sømærke, blive stående og vedligeholdes. I 1809 blev der i *Skagen* anlagt en ny Kirkegård. — I den udførlige Skildring af den gamle Kirke, som *C. Klitgaard* har givet i sit store Værk om *Skagen*, findes der ingen specielle Oplysninger om den nu tilsandede Kirkegård og dens Udseende. Man har jo ikke, før Sandflugten kom og dækkede det hele omkring Tårnet, tænkt på at nedtegne særlige Enkeltheder om Kirkegården.

Om Kirkegården ved den for Århundreder siden nedbrudte *Hellig Thøgers Kirke* i *Endrupskov* ved *Gram* i *Sønderjylland* ved vi heller ikke meget. Hvor Kirkens Plads har været, er nu rejst et Mindesmærke med følgende Indskrift: „Her stod Hellig Thøgers Kirke fra 1200–1600“. Stedet er fredet, og der ses en græsbevokset Plads, som viser Kirken og Kirkegårdens Beliggenhed. Pladsens Størrelse er ifølge *J. H. Byriel* (i *Fra Ribe Amt* 1912) vel omtrent 2 Skæpper Land; men det menes, at Kirkegården har strakt sig lidt længere ud mod Syd, end Grønsværet når. (Fortsættes).

54

Høsterkøb Skovkirkegaard.

Af Havearkitekt Jacob Bergmann.

Da Birkerød Kommunes gamle Kirkegaard ved Birkerød Kirke er helt belagt og ikke kan afgive Plads til nye Gravsteder, og da det Tidspunkt, hvor Byens nye Kirkegaard ogsaa kunde forudses belagt, besluttede Birkerød Sogneraad at anlægge en Kirkegaard ved Høsterkøb Kirke, ikke mindst for at imødekomme Høsterkøbs Beboeres Ønske om at faa egen Kirkegaard.

Høsterkøb Kirke, der ligger paa et sydvendt Areal ved Vejen mellem Høsterkøb og Gyngehuse i Nærheden af Kongevejen, er mod Øst og Vest begrænset af private Ejendomme, mod Nord – bag Kirken – ligger Rudeskov, og heraf er der til Kirkegaard gennem Landbrugsministeriet erhvervet ca. 1 $\frac{1}{2}$ ha.

Naar Sogneraadet valgte at anlægge en Kirkegaard ved Høsterkøb Kirke, var det sikkert ogsaa udfra den Betragtning, at der til en Landkirke ogsaa helst bør være en Kirkegaard; men da der ikke paa Siderne af Kirken fandtes fri Arealer, var der kun den Mulighed at tage en Del af Rudeskov, saafremt man ikke vilde opgive at faa Kirke og Kirkegaard umiddelbart tilknyttet.

Det faldt saaledes ganske naturligt at forsøge at skabe en Skovkirkegaard her ved Høsterkøb Kirke; den eksisterende Bevoksning indbød dertil. Det almindelige Indtryk, man faar ved at betragte en ny Kirkegaard paa flad Mark, hvor der ikke allerede mange Aar i Forvejen er sørget for Tilplantning, er jo ikke altid lige tiltalende, og Tanken om allerede ved denne Kirkegaards Indvielse at have en „færdig“ Kirkegaard har sikkert været medbestemmende for Sogneraadets Beslutning.

Sogneraadet overdrog Projekteringen af Kirkegaarden til d'Hrr. kgl. Skovrider *A. Holten* og Kommunegartner *G. N. Brandt*, hvis Projekt der i nedenstaaende skal gøres nærmere Rede for. Ved Projekteringen har det staaet d'Hrr. klart, at Opgaven at skabe en Begravelsesplads i en typisk dansk Bøgeskov er overordentlig vanskelig. Men at lære Publikum, at næsten hele den gamle Gravstedstradition med dens fri Udfoldelse med Hensyn til Hegn, Roser, Pelargonier, Perlesten o. s. v. maa opgives

54. *A. Holten* og *G. N. Brandt*: Plan til Høsterkøb Skovkirkegaard.

til Fordel for Skovens Skønhed, bliver sikkert det vanskeligste og vil kræve meget Arbejde fra de Mænds Side, hvis Opgave det bliver at besørge den daglige Ledelse. Tiden vil vise, om de Bestemmelser, der skal sikre Bevarelsen af Skovnaturen, er fyldestgørende og vil blive overholdte.

Kirkegaardsarealet, der i det væsentligste er bevokset med ung Bøgeskov, har en ret stærk Hældning mod Nord. En indre Ringvejsforbindelse kan saaledes paa Grund af Terrænforholdene ikke opnaas, og der er derfor, som Planen Fig. 54 viser, anlagt en øvre og en nedre Kørevej – liggende omtrentlig paa de gamle Skovstiers Plads – hver afsluttede med en Vendeplads. I Grænsen mellem Kirkegaarden og Kirken er anbragt et Ligkapel inde i den naturlige Jordvold. Taget er dækket med Græs. Ligkapellet er projekteret af Arkitekt *A. P. Christensen* (se Fig. 55).

Den ene Afdeling, umiddelbart bag Kirken, skal anvendes til almindelig Begravelse, baade med enkelte Lodder, Frijord og med Familiegravsteder. Det er Tanken, som det fremgaar af Planen, at de med fuld Streg optrukne Grupper af Lodder først skal belægges, medens de med punkterede Linier afsatte Lodder skal beplantes med Underskov, bestaaende af Kristtorn, Tax, alm. Liguster, Bøg og Alperibs, og belægges, efterhaanden som de først belagte Gravsteder hjemfalder. Denne Underskov af Buske skal hindre det samlede, sikkert mindre tiltalende, Syn af et helt Felt af Gravsteder. Staaende spredt i Afdelingen findes enkelte Bøge, der af Hensyn til Fremtiden er suppleret med enkelte Skovfyr og Ege.

Skovbrynene ind mod Afdelingen og mod Kirken bestaar paa de lyse Steder af Hunderose, Hæg, Slaaen, Tjørn, Bøg og Tax; paa de mørke Steder er plantet Bøg, Tax, Gedeblad, Alperibs og Druehyld. Al Plantning er foretaget uregelmæssigt og i Grupper paa 5–10 Stk., – kun Bøg og Tax er plantet enkeltvis staaende.

Skovbrynene har ikke nogen skarp Begrænsning, men taber sig jævnt over i den gamle Bevoksning. De Lodgrupper, der er beregnet til første Belægning, skal „gaa i Græs“ paa naturlig Maade og skal henligge saaledes, indtil de belægges. Græsset skal slaas et Par Gange i Sommerens Løb, men maa naturligvis ikke holdes som Plæne. Det er Hensigten, at disse Lodder skal afgive Plads for en tør Lysningsflora med *Digitalis* og *Campanula*arter, overensstemmende med Skovnaturen.

Den anden Afdeling, der er beliggende paa Arealets østligste Del, skal udlægges til store lukkede Gravsteder, der kun sælges samlede som Arvegravsteder til særlig Takst. De paa Planen viste Gravsteder er kun at betragte som Signaturer, idet det er Hensigten at afsætte Gravstederne i den ønskede Størrelse, efterhaanden som Gravpladserne erhverves. Som Planen viser, er der tilsigtet en Intimitet for de enkelte Gravsteder, idet disse placeres med ret stor Afstand fra hinanden. Den eksisterende Bevoksning paa dette Sted af Kirkegaarden bestaar af ret aaben, smuk Blandskov med Undervegetation, som søges støttet gennem Plantning af stedsegrønne Buske (*Tax*) tilsat *Kaprifolium*, *Skovklematis* o. l.

Den øvrige Del af Skoven er endnu urørt, men det er Tanken, at den skal behandles forstlig med det for Øje at benytte den forhaandenværende unge Bøgebevoksning til i Ly af den at frembringe en fremtidig ret aaben Bevoksning – Træerne staaende i Holme – med Bundvegetation og Underskov.

Hele Kirkegaarden er indhegnet af et let Fletværkshegn, som paa de fleste Steder skjules i den eksisterende Bepantning; efterhaanden vil formentlig Skovranke o. l. Vækster dække det.

55.

Ved Anlæg og Vedligeholdelse af Gange og Veje er det tilstræbt at bevare noget af Skovstikarakteren, og det maa ønskes, at det maa lykkes at fastholde dette Princip i saa vid Udstrækning som mulig, saaledes at de i Fremtiden faar Lov at henligge uden afstukne Kanter eller Kantplantning.

Om Kirkegaardens Skovkarakter kan bevares, efterhaanden som Kirkegaarden belægges, beror paa, om Publikum kan se bort fra „det sirlige“, som ellers præger vore Kirkegaarde, og det maa f. Eks. ogsaa i det nedfaldne Løv – hvilende paa Gravene – lære at se Skønheden. Det er ogsaa af overordentlig Betydning, at Publikum kun færdes paa Veje og Gangstier, da en utvungen Færdsel mellem Træerne vil hindre en naturlig Skovbund i at vokse frem.

Foruden de almindelige Regler for Kirkegaarden er der udarbejdet nedennævnte særlige Bestemmelser, der tager Sigte paa at bevare Skovkarakteren.

Særlige Bestemmelser.

De til Gravsteder ikke udlagte Stykker behandles forstmæssigt med det for Øje ved Hjælp af den forhaandenværende unge Bøgebevoksning at skabe ret aabne Skovholme med Betingelser for Underskov og Bundvegetation ved Indplantning af Lystræer som Eg, Birk, Lærk og Skovfyr.

Baade ydre og indre Bryn holdes sluttede ved Hjælp af dertil egnede danske Buskvækster, hvortil henregnes: Vilde Roser, Hæg, Slaaen og Tjørn. I de mørke Bryn: Tax, Sitkagran, Gedeblad og Druedyld.

55. A. P. Christensen: Kapel paa Høsterkøb Kirkegaard.

De til Gravsteder ryddede Arealer tilplantes med en Underskovsvegetation, saasom Tax, Bøg, alm. Liguster og Fjælddribs, saaledes at de enkelte Gravpladser først ryddes, naar de tages i Brug.

Indhegning af de enkelte Gravsteder er overflødig, idet Gravstederne ved første Belægning ikke sælges, saa at de støder umiddelbart op til hinanden. Derved vil de mellemliggende Lodder med deres Beplantning danne en naturlig Afgrænsning.

Til Gravminder og Monumenter maa ikke anvendes hvidt Marmor og sort poleret Granit, da dette vil bryde Kirkegaardens Karakter som Skovkirkegaard.

Ved Beplantningen, der udføres paa Gravstederne, kan kun anvendes urteagtige Planter, hjemmehørende i den danske Flora, eller Kulturvarieteter deraf, som ikke har et for haveagtigt Præg. Til saadanne henregnes: Enhver Slags Bregner, Fingerbøl (*Digitalis*), Konval, Viol, Kodriver, Skovanemone, Blaa Anemone, Vedbend, stor og smaabladet, Singrøn (*Vinca*), Fredløs, Pengebladet og alm. smalbladet Dueurt og alm. Klokkeblomst (*Campanula*).

Bestemmelsen om, at de enkelte Gravsteder ikke maa indhegnes, er maaske den, der hos Publikum vil møde den stærkeste Modstand, trods dens uomtvistelige Nødvendighed. Det bestemmes, at der paa Gravstederne ikke maa opstilles Monumenter af sort poleret Granit eller hvidt Marmor. Selv om denne Bestemmelse vil forskaane Kirkegården for noget af den Urolighed og Monumentforvirring, der ellers er et Særkende for vore fleste Kirkegaarde, er det dog tvivlsomt, om Forholdet vil blive helt godt, naar der ikke for Rækkebegravelsernes Vedkommende er fastsat en Maximumshøjde for Monumenterne. I Almindelighed er det jo saaledes, at de fleste Gravmonumenter er ret pæne, naar de ses enkeltvis; det er altid det samlede Billede af en Række meget forskelligartede Monumenter, der virker uheldigt. Ved Rækkebegravelserne paa Arealet bag Kirken vil det blive muligt – trods den Isolering, der tilstræbes – at se flere Gravsteder paa engang, saa det havde sikkert her været af stor Værdi, om den Maximumshøjde paa 1 m for Monumenter, der var foreslaet af Sogneraadets Sagkyndige, var bleven gennemført.

Bestemmelsen om Beplantningen paa selve Gravstederne angiver, at kun urteagtige Planter fra den danske Flora eller Kulturvarieteter deraf maa anvendes. Dermed er altsaa alle af Kirkegaardenes almindeligst anvendte Planter afskaaret fra at komme til Anvendelse. Det Billede, man maa tænke sig af de færdigplantede Gravsteder, vil derfor sikkert blive af en særlig fin og yndig Karakter, ganske afvigende fra de voldsomt virkende Gravsteder med Buksbomkanter, Polyantharoser og Pelargonier, der er saa fremherskende paa andre Kirkegaarde.

Da der ikke tidligere her i Landet – vistnok heller ikke i Udlandet – er prøvet at indrette en Skovkirkegaard paa et Areal med en Bestand af *Løvtræer*, maa Forløbet af Udviklingen paa Høsterkøb Kirkegaard afventes med Interesse, og det maa haabes, at Birkerød Sogneraad maa faa den Tak, det fortjener, for at have gjort Forsøget, og at Resultatet maa staa Maal med de Bestræbelser, Sogneraadet og dets Sagkyndige har udfoldet.

Tanken om, at de Døde skal hvile under de danske Bøges Kroner og Graven smykkes med Skovens egen Blomsterflor, er saa smuk, at det maa forventes, at denne Form for Kirkegaard maa møde Tilslutning fra Befolkningen.

Kirkegården indviedes den 16. Juni 1933.

Kirkeværgen.

Mellem Menighedsraad og Kirkevæрге vil der normalt ganske naturligt herske et godt Forhold, – Kirkeværgens Funktion ophører automatisk ved Funktionstidens Udløb, dersom Menighedsraadet ikke kan arbejde sammen med ham, og dersom Kirkeværgen ellers er indstillet paa at ville beholde dette Embede, maa han naturligvis søge at staa sig godt med Raadet. Maaske navnlig i den Overgangstid, der har været efter de nye Kirkeloves Tilblivelse, og til de nye Funktionstider er indtraadt, har der dog her og der været nogen Gnidning, og der har navnlig hersket nogen Uoverensstemmelse med, hvad der tilkom den ene Part (Kirkeværgen) og hvad den anden (Menighedsraadet). Kirkeværgen har haft en vis Magt i sin Pengekasse og har ud fra Bevidstheden herom undertiden paadraget Kassen visse (nødvendige) Udgifter, som Menighedsraadet har været Modstandere af. Til Eksempel skal anføres, at Kirkeværgen i et Ø-Sogn engang paa Trods af Menighedsraadets Beslutning lod foretage Kortlægning og Regulering af en Kirkegaard, – et Arbejde, der ingenlunde var upaa-krævet (tværtimod), men som altsaa fra Raadets Side i hvert Fald ikke ønskedes udført paa det paagældende Tidspunkt. Omvendt veg en Kirkevæрге tilbage for at lade foretage aktive Handlinger i et By-Sogn, hvor han Gang paa Gang havde forestillet Menighedsraadet, at Kirkegaarden ikke længere afgav de nødvendige Gravpladser, og at der maatte skaffes Muligheder for Udvidelse, – skønt han gennem Aar ikke fandt Ørenlyd for sine Udtalelser. Ud fra Erfaringer om saadanne (og andre) Divergenser skal der i det følgende trækkes nogle Retningslinjer op for, hvorledes Kirkeværgen vælges, og hvad hans Funktions- og Myndighedsomraade omfatter.

Ved enhver Kirke skal der være en Kirkevæрге, og hvor Kirkegaardene, som paa Landet henhører under Kirken og dens Administration, vil Kirkeværgen ogsaa faa overdraget visse Opgaver paa Kirkegaardenes Omraade.

Kirkeværgen vælges af Menighedsraadet, og han kan enten vælges blandt Menighedsraadets Medlemmer eller udenfor Menighedsraadet, – dog er det udenfor København en naturlig Forudsætning, at han bor i Sognet, ligesom det naturligvis maa være en i alle Henseender velanskreven Person, der vælges. I ældre Tid var Sognefogden ofte Kirkevæрге, – i nyere Tid er det oftere en Lærer.

Det er en af Kirkeværgens vigtigste Funktioner at føre Kirkens (og Kirkegaardens) Regnskaber, – han er i Virkeligheden at betragte som Kirkens Kasserer, foruden at han ogsaa har anden Myndighed. Saaledes er det navnlig desuden hans Opgave at føre Tilsyn med, at Menighedsraadets Beslutninger virkelig udføres i Praksis, og for de Kirker, der ikke er selvejende, at føre Tilsyn med Kirken og dens Inventar. Hvor de egentlige Kassererforretninger af en eller anden Aarsag ikke kan antages at være forenelig med Kirkeværgestillingen, maa der tillige vælges en Kasserer. Valget af Kirkevæрге gælder for Menighedsraadets Funktionstid, – dog er der i Kirkelovene indsat den Overgangsbestemmelse, at de Kirkeværger og Kasserere, der var i Funktion i 1924, kunde forblive i deres Stilling indtil Udløbet af det Tidsrum, for hvilket de var valgt, ofte 8 Aar. Dersom en Kirkevæрге ikke har noget imod at fortsætte, er der intet til Hinder for, at Menighedsraadet kan genvælge ham, – og der er mange Eksempler paa, at Kirkeværger har haft Bestillingen i mangfoldige Aar, – ja i ældre Tid gik Stillingen næsten automatisk i Arv fra Far til Søn. For Kirker paa Landet skal Valget af en Kirkevæрге stadfæstes af Provstiuvalget, og

i Købstæderne skal det stadfæstes af det kirkelige Overtilsyn. Ogsaa det Kirkeværgen eller Kassereren tillagte Honorar samt det Regulativ, som opsættes for Kirkeværgens og Kassererens Embedsførelse, skal stadfæstes. Et Normalregulativ er udarbejdet af „Danmarks Provsteforening“ og føres i Handelen.

Efter at man, navnlig i vort Aarhundrede, i saa mange Byer har anlagt Kirkegaarde, der skal betjene flere Kirker (Centralkirkegaarde), er det bleven en Nødvendighed, at disse faar en fælles Myndighed, hvortil man kan henvende sig i Sager vedrørende Kirkegaardene. Saadanne Steder, hvor Kirkerne altsaa er fælles om at eje een bestemt Kirkegaard (eller flere Kirkegaarde til Betjening af flere Kirker), skal der ansættes en Kirkegaardsværge, og de Menighedsraad, som har et Interesseomraade paa Kirkegaarden, maa i Fællesskab træffe Bestemmelser om Kirkegaardsværgens Embedsførelse m. m.

Hvor en Kirke ikke ejer sig selv, og dens Ejer bor udenfor Sognet, eller der er flere Ejere om den samme Kirke, skal Ejeren være repræsenteret ved en befuldmægtiget Kirkeværge, der bor i Sognet, og til ham gives der Meddelelser i Kirkens Anliggender. Det er denne Kirkeværges Sag at holde Ejeren underrettet om de Begravelser af udenbysboende, som maatte finde Sted, og denne Opgave kan ikke paalægges Menighedsraadet. Den befuldmægtigede Kirkeværges Navn og Bopæl skal meddeles Menighedsraadet, Provstiudvalget og (i Byerne) Overtilsynet. Undlader en Kirkeeejer at vælge en Befuldmægtiget, udnævner Overtilsynet en saadan, og af denne kan Meddelelser i Kirkens Anliggender da modtages.

Overtilsynet kan forlange, at der stilles Sikkerhed for de Midler, der bliver Kirkeværgen og Kasserere betroet, og det forudsættes, at Kirkeværgen ikke vælges til Medlem af det Udvalg, der som Regel nedsættes af Menighedsraadet med den Opgave at administrere Kirkegaarden (Kirkegaardsudvalget).

Kirkeværgens Arbejde vedrørende Kirkegaarden bestaar (foruden i det regnskabsmæssige) ogsaa deri, at han maa føre det ene Eksemplar af Kirkegaardskortet og holde dette à jour, ligesom han fører det ene Eksemplar af Kirkegaardsprotokollen. Desuden tilkommer det ham at udvise Gravpladser, udstede Fæstebreve (Gravstedsskøder) og at have Indseende med, at Nummerpælene paa Gravstederne er i Orden. Han maa føre Tilsyn med, at Ordenen opretholdes paa Kirkegaarden, og at Kirkegaardsvedtægtens Bestemmelser ikke overtrædes, men overholdes, – og naar et Gravsted hjemfalder, maa han gøre de rette Vedkommende opmærksom paa, hvad Kirkegaardsvedtægten har bestemt om de Værdigenstande (Gitter, Gravmæle eller andet), som maatte findes paa Graven, dersom Ejeren ikke i rette Tid fjerner dem. Han maa desuden føre Tilsyn med, at Laager aabnes og lukkes i rette Tid, ligesom der ogsaa ofte er tillagt ham et vist Opsyn med Kirkegaardslederens Forhold, uden at han derfor er dennes Overordnede. Hans Stilling overfor Kirkegaardslederen maa nærmest siges at være Mellemand mellem denne og Menighedsraadet.

Forsvundne Kirkegårde.

Af Højskolelærer August F. Schmidt,

(Fortsat fra Side 40).

I Folketraditionen er der tit opbevaret gode Oplysninger om nedlagde Kirker og deres Gårde. Ofte er det imidlertid ikke Kirkegårde, men middelalderlige Befæstningsanlæg, Oldtidsbegravelser el. l. Således beretter *J. R. Hübertz* i sin „Beskrivelse over

Ærø“ 1834, 22 f., at der på *Gråsten* Mark, Rise Sogn, „for nogle Aar siden“ blev opløjet en Laage, som Folk mente havde tilhørt „*St. Albani Kirkegaard*“. Denne „Kirkegaard“ har dog aldrig eksisteret. Hübertz oplyser, at mellem *Gråsten* og *Vejsnæs Nakke* findes en lille langagtig Firkant indhegnet med en lav Jordvold. Denne Lokalitet, som Kartografen *J. Meier* på sit Kort over Ærø og efter ham Historikeren *Dankwerth* kalder *St. Albans Meierhof*, benævnes blandt den stedlige Befolkning *St. Albani Kirkegård*. Stedet er et Befæstningsanlæg fra Middelalderen. Det har været en af en vistnok oprindelig kredsround Vold indhegnet jævn Plads; udenfor Volden har der været en Grav. Indenfor Volden er ifølge *Trap* opgravet røde Munkesten.

Niels Feldballe i *Torsager* i *Djursland* fortalte til *Evald Tang Kristensen*, at de Gamle mente, der havde været en Kirkegård i *Torsager Præstegårds Have*. „Lige sønden for *Stuehuset* i den høje *Banke* er der gravet mange *Menneskeben* op og en hel *Del Menneskehoveder*. I *Pastor Holms Tid* gravede a i *Haven* og kørte en hel *Hjulbørfuld* af dem ned i *Grotten* og kastede dem ned der. Der er ogsaa fundet *Bronzesager* i *Haven*“ (*Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 641*). Her er det en *Oldtidsbegravelse*, der er *Tale* om.

Man kan gennem gamle *Folks Fortællinger* meget vel få fortrinlige *Oplysninger* om *Kirkegårde* fra *Middelalderen* og senere *Århundreder*, hvad vi får et slående *Bevis* på i *Hans Krist. Pedersens Meddelelse* til *Evald Tang Kristensen*: „*Paa Heden* ovre *paa Askildrup Mark* (*Ølst Sogn, Galten Herred*) har ligget en *Kirke*. *Dér* var en *Knold* med *Murbrokker* i *Hans Kr. Pedersens Drengetid*, „*men nu er Jorden dyrket og sløjft*“ (*Danske Sagn III, Nr. 646*). *Udfra* denne korte *Beretning* foretog den nu *afdøde Historiker, cand. mag. Søren Hansen* en indgående *Undersøgelse* af *Egnens nedlagde Kirker* og påviste, at *Hinge Kirke* i *Virkeligheden* havde ligget her på *Askildrup Hede*, hvor der ogsaa findes en *Del Granitkvadre* (*Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Række III, 68 ff., 78 ff., 133 ff.*).

Af den fra den *romanske Tid* hidrørende *Hov Kirke* (*Mariager Landsogn, Onsild Herred*), der i sin *Tid* tilhørte *Glenstrup Kloster* og senere *Mariager Kloster*, ses endnu *Ruinen*. *Dens Plads* er på en *Bakke* ved den *vestre Ende* af *Hov*, sønden for *Bjerregård*. På *Stedet* fandtes *Levninger* af et *Kirkegårdsdige* og *svære Kampesten*, af hvilke nogle havde *Forsiringer*. Der er fundet en *Hovedskal* af et *Menneske* der på *Stedet*, ligesom der er *fremdraget* forskellige *Ting* fra den nu *nedbrudte Kirke* (*Trap, Danske Sagn III, Nr. 648*).

I *Hanning Sogn* (*Bølling Herred, Ringkøbing Amt*) har der noget *Sydøst* for *Mellem-Finderup* ligget en *Kirke: Finderup Kirke*, der nævnes c. 1325 i „*Ribe Oldemoder*“, men ved en kort *tilskreven Bemærkning* omtales som *øde* (vel under den *sorte Død*). *Pladsen*, hvor *Kirken* har stået, vises på *jævn*, nu helt *dyrket Mark*; de *sidste Rester* af den *forsvandt* 1856 ved *Ringkøbing-Silkeborgvejens Anlæg*. Før den *Tid* såes den *gamle Kirkegård* med *Grundvolden* af en *Kirke* og mange *sunkne, lyngbegrøede Grave*, sådan *fortælles* i hvert *Fald* i *Danske Sagn III, Nr. 664*.

Gammel Hinnerup i *Grundfør Sogn* (*Vester Lisbjærg Herred*) havde tidligere sin egen *Kirke*. *Hertil* gik *Folkene* både fra *Søften* og *Grundfør*, fortalte *Jens Hattemager* i *Hinnerup* til *E. Tang Kristensen* (*Danske Sagn III, Nr. 666*). *Kirken* – eller *Kapellet* – lå *Nord* for *Hinnerup*. *Gudshuset* blev *nedrevet* allerede før 1623, men endnu i *Slutningen* af det 18. *Århundrede* fandtes *Fundamenter* af det. *Folk* tog *Grus* i den *Bakke*, hvor *Kirken* havde stået, og de *fandt Menneskeben* der.

På Pladsen for *Grettrup* gamle Kirke i Salling kunde Kirkegården endnu for ca. 50 År siden påvises, skønt Pladsen var dyrket. Kirkegården med Dige lå dog udyrket hen indtil langt op i det 19. Århundrede. Da der engang toges Grus i Hjørnet af Kirkegården til Vejbrug, kom man til Menneskeben og hørte da op.

År 1761 byggedes *Frederikshaab* (Randbøl Sogn, Tørrild Herred) med 21 Boelsteder. Til at bebo dem og opdyrke Heden indkaldtes tyske Kolonister fra Pfalz. Til disse Folk indrettedes et Bedehus (det staar endnu) og en Begravelsesplads, og en reformeret Præst fra Fredericia kom fra 1775 et Par Gange om Året dertil og holdt Tjeneste. Der skal være blevet begravet 2 eller 3 af Kolonisterne ved Skovfogedens Havedige, og det Stykke Jord der indenfor kaldtes for en Snes År siden æ Kjærregård. (Trap og Danske Sagn, Ny Række, III, Nr. 212).

Paa Pladsen, hvor *Tordrup* Kirke i Gunderup Sogn i Himmerland har stået, er fundet Rudera af dens Grund; endnu i 1760'erne såes Spor af Kirken. Et Hus på den nedlagde Kirkegård er tildels opført af Munkesten. Ved Gravning af Haven er fundet Menneskeknogler, bl. a. en Hovedskal (Trap og Danske Sagn N. R. III, Nr. 364).

Tæt Vest for *Sørup* (Buderup Sogn, Hornum Herred) har der ligget en Kirke, der endnu stod 1464, og af hvilken, såvel som af Kirkegården, endnu 1870, såes tydelige Spor. 1868 bortførtes flere smukt tilhugne Sten til Benyttelse ved Jernbanebroen, og 1871 toges Kirkegårdspladsen under Plov (Trap). Peder Simonsen i Sørup kunde fortælle til Evald Tang Kristensen, at „Vi kunde se Gravene paa Kirkegaarden, og min Kone har gaaet og plukket Blaabær der. Den er først bleven dyrket i de sidste 30 Aar af den nuværende Ejer“ (Danske Sagn N. R. III, Nr. 365).

Paa *Tulsted Mark* (Torup Sogn, Hellum Herred) på *Kapelbakken* er der Levninger af et Kapel, der nævnes i et Dokument fra 1494. Kirkegårdspladsen er endnu at se, og i 1847 var Kirkegårdsdiget endnu bevaret. Til Mette Kirstine Olesdatters Oplysninger føjer Evald Tang Kristensen følgende: „Jeg har været paa Pladsen og fundet tydelige Spor af baade Kirke og Kirkegaard. Denne sidste har været meget stor, over 100 Skridt lang og over 50 Skridt bred. Den har dannet en nogenlunde regelret lang Firkant. Hist og her laa store Sten af Diget, og Volden var endnu meget tydelig. Tæt sydvest for Kirkegaarden ligger en meget stor Gravhøj. Stedet kaldes endnu *Kaavvelbakken*“ (Danske Sagn N. R. III, Nr. 366–67).

Endelig skal nævnes *Højerup Kirkegård* på Stevns Klint (se Fig. 44), der ganske vist ikke hører til de forsvundne Kirkegårde, men dog er nedlagt som Kirkegård, idet man på Grund af Klinteskred ikke længer tør benytte hverken Kirken eller Kirkegården. Efter et betydeligt Skred lige syd for Kirken blev den lukket den 9. Februar 1910 for ikke mere at blive åbnet for Gudstjeneste. Ved det vældige Klinteskred for 5 År siden styrtede en stor Del af *Højerup gamle Kirkegård* i Bølgerne. Når der stadig er mange Mennesker, der besøger den gamle Kirke i *Højerup* og dens Begravelsesplads, er det selvsagt ikke af historiske Grunde, de først og fremmest kommer der, men for at nyde en af vort Lands mest storartede Udsigter.

DENE STEEN TIL HØRER BENTE JENSEN OG HANS BØREN OG ARUINGE ANNO 1683

56

57.

Om Gravsteders Beplantning. Af Overassistent, Havebrugskandidat A. Hilsøe.

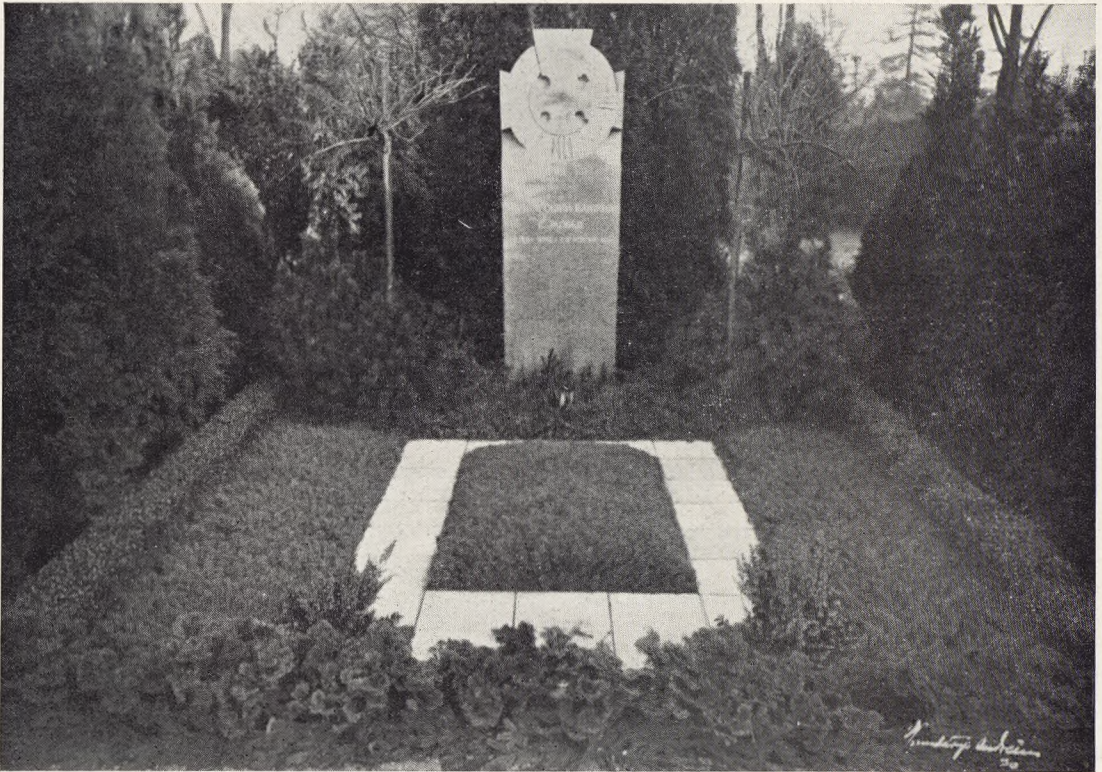
Der er utallige Variationer paa Anlæg af Gravsteder; jo større Gravstedet er, des flere Planer kan der bringes i Forslag. Derimod er der betydeligt færre Maader at beplante en Grav paa, eller i hvert Fald er det Materiale, der anvendes til Beplantning af største Delen af et Gravsteds Areal, snart nævnt i grovere Træk: Vedbend (nedkroget), Græs, Roser, Stenplanter, Udplantningsplanter og Stedsegrønt.

At dække Graven med Vedbend egner sig kun for mindre Gravsteders Vedkommende eller for Grave, som skal passe sig selv, og det er noget ensformigt.

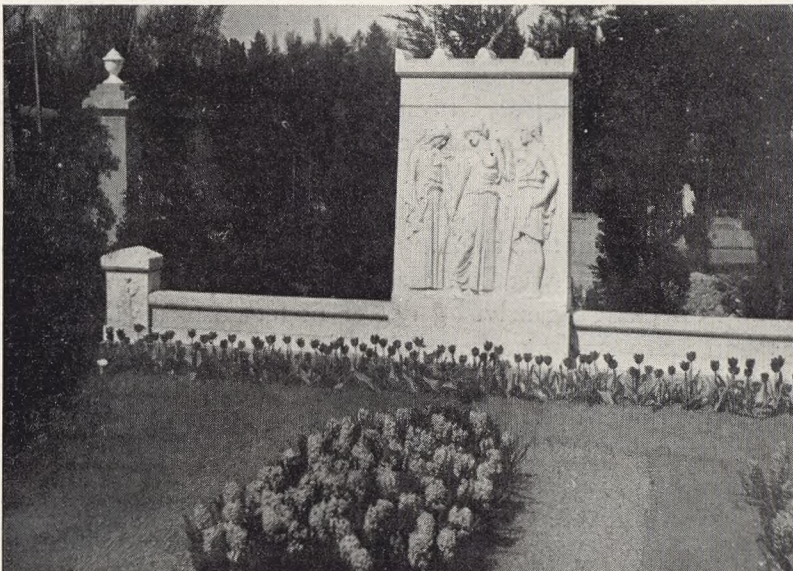
Tilsaaning med Græs kan være smukt under alle Forhold om Sommeren, men kræver jævnlig Slaaning og Vanding i tørre Perioder; kan eller vil Gravstedsejeren ikke selv passe Graven, men overlader det til Kirkegaarden, er det betydeligt dyrere at faa en Grav vedligeholdt, naar der er Græs paa den, netop af Hensyn til, at den kræver saa megen Pasning for at være pæn, end hvis der havde været en hvilken som helst anden Beplantning paa Graven. Og om Vinteren fordres en smuk Granpyntning, for at Gravstedet kan se ud af noget, og deraf følger, at Græsset skal saas om hvert Foraar.

Roser er saare almindelige paa Gravsteder. Jeg tør hævde, at de 99 pCt. af alle Grave er mere eller mindre beplantede med Roser, enten disse saa kan trives paa

57. Moderne Gravstedsanlæg med en god Forbindelse mellem Gravmæle og Anlæg.

58.

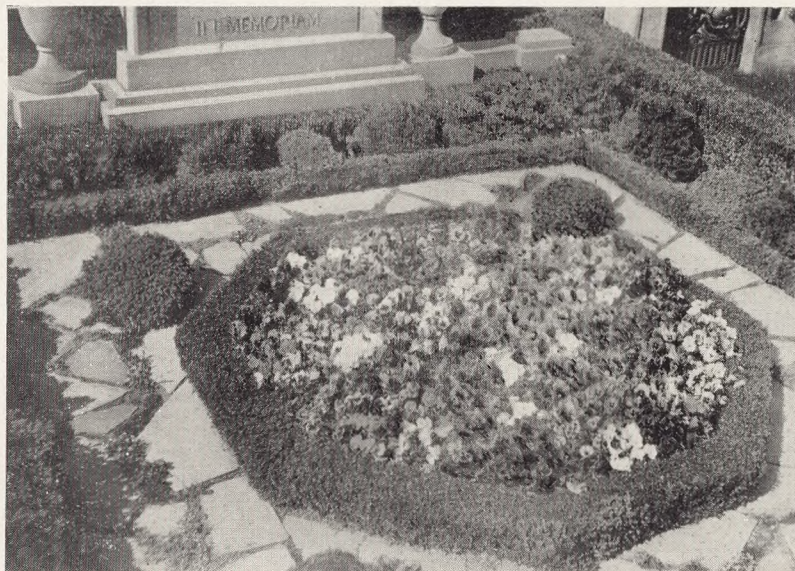

59.

58. Gravsted med Fliser og Vinterpynt af Gran og Fyr.
59. Røde Tulipaner og blaa Hyacinther paa nyanlagt Grav.

60.

61.

60. Friere Bepantning paa et tysk Gravsted.
 61. Brudfliser, Stedmoderblomster, Buksbomkanter og Dværgformer af Stedsegrønne.

Graven eller ej. Følgelig er det lidet personligt at anvende disse; desuden „drysser“ de om Sommeren og er lidet pyntelige om Vinteren, – dog kan man ved særlig Indbinding skabe en vis Skønhed.

De samme Argumenter kan til Dels bruges mod Grave med Stenbæde, som især i de sidste 10-15 Aar har været moderne paa Kirkegaardene saavel som i de private Haver, selv om de ikke er fuldt saa talrige som Rosenbeplantningerne. En Stenhøj bør desuden kun anlægges i Forbindelse med et Monument af ubearbejdet Søsten og ikke omkring et glatslebent Marmorkors eller et finthugget, stilrent Granitmonument.

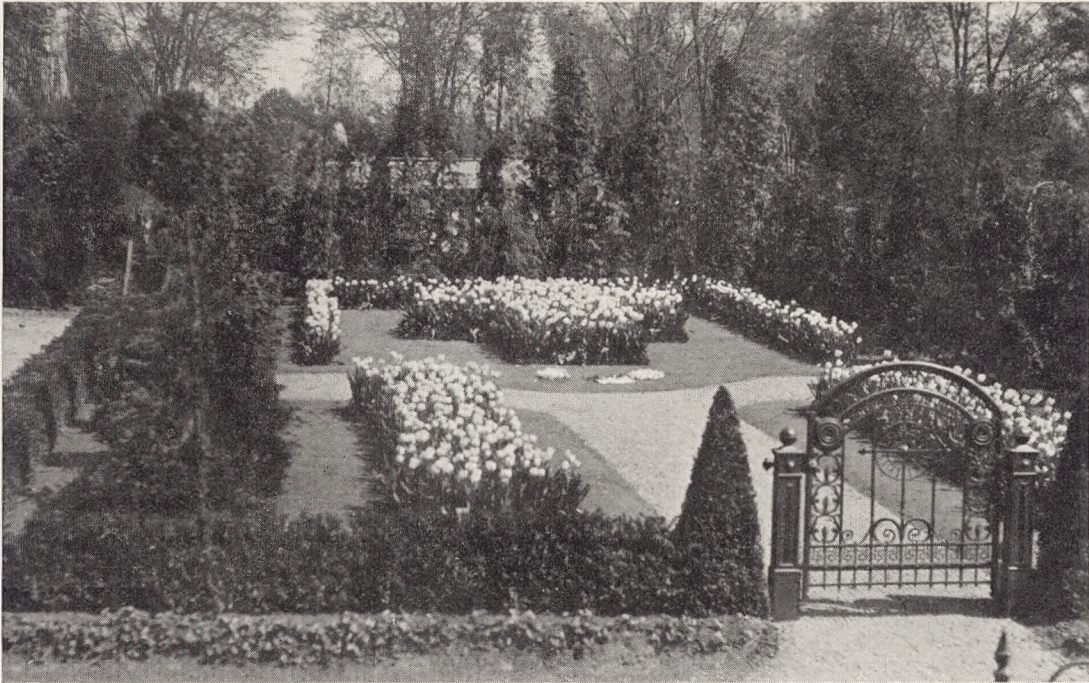
For Udplantningsplanter gælder det samme som for Græsset: Det er smukt at se paa, men medfører ret store aarligt tilbagevendende Udgifter til Planter Foraar, Sommer og Efteraar samt til Granpyntning om Vinteren.

Set fra disse Synspunkter maa det tilraades at beplante Hovedparten af Gravstedet med Coniferae (Stedsegrønt) og saa beholde et lille aabent Jordstykke foran Monumentet til lidt Udplantningsplanter om Sommeren og en mindre Grandekoration om Vinteren, – dette er det letteste at overkomme. Der er da ogsaa flere og flere Gravstedsejere, som nok vil ofre en Del paa deres Gravsted een Gang for alle og vil have, at det skal være smukt hele Aaret rundt uden vedblivende at have større Udgifter deraf, der har indset dette. Hertil bidrager vel ogsaa, at Publikum ser paa Kirkegaardens stedsegrønne Busketter og ønsker at have noget lignende selv, samt at der i de senere Aar kultiveres en hel Del Conifera, som ved deres moderate Vækst og smukke Form og Farve netop egner sig til Plantning paa Gravsteder, hvor der jo er Grænser for, hvor store Planter man kan anvende, samt endelig at en saadan Beplantning kan bringes til at harmonere med ethvert Monument og derved skabe et Gravsted, som er smukt at se paa til enhver Aarstid.

Det siger sig selv, at jo mindre Gravstedet er, des færre Arter kan der anvendes; helst skal Gravstedet være ca. 7,50 m² stort, og saa maa man endda fortrinsvis anvende Dværgformer, mens man paa større Gravsteder kan plante baade større og mindre Træer og saaledes har et større Udvalg at tage af. Af Planter, der egner sig til dette Formaal, skal nævnes: De fleste Chamaecyparis, Juniperus sabina, J. s. tamariscifolia, J. virginiana, Picea excelsa procumbens, P. e. pygmæa, P. Omorica, P. pungens glauca og P. p. g. argentea, Taxus baccata (klippet kegleformet), T. b. fastigiata, de fleste Thuja occidentalis-Sorter, Thujopsis dolobrata og cristata samt alle Sorter af Buxus.

I Almindelighed sættes de højeste Planter bagest, aftagende fortil og ind mod Midten. Der plantes helst saa store Eksemplarer, at Gravstedet straks gør Indtryk af at være „færdigvokset“; skulde de med Aarene blive for store, kan man med kyndig Haand studse eller udtynde dem om Vinteren.

I Forbindelse med denne Artikel kan nævnes, at Kirkegaardsledelsen ofte lader de sløjfede Gravsteder, som har en Del Aar tilbage, inden de hjemfalder, tilplante med Gran eller Fyr, hvorved der kan dannes forholdsvis smukke Grave fremfor at lade dem henligge uden Beplantning. Desuden kan disse Gravsteder ad Aare afgive Materiale til Granpyntning og lignende og saaledes dække noget af Udgiften ved at holde dem rene, hvad Kirkegården jo i alle Tilfælde er pligtig til.

62.

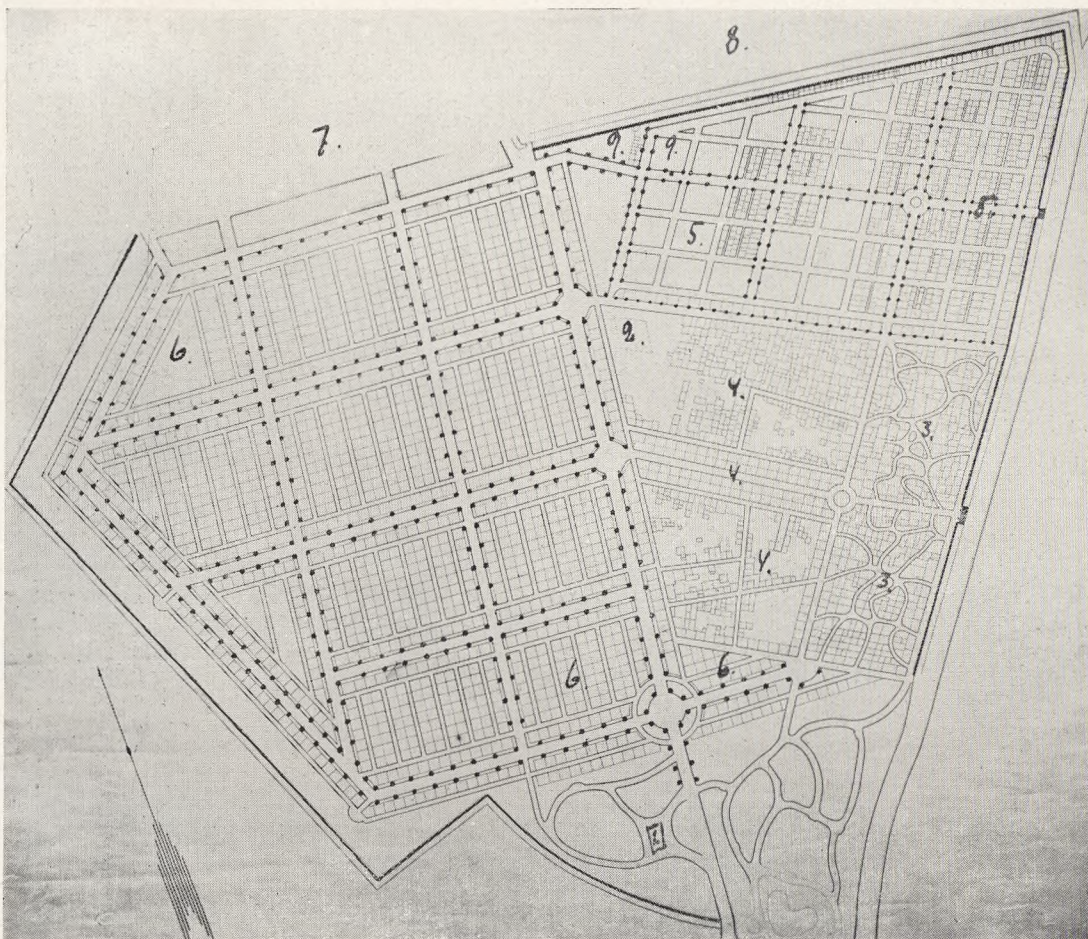

63.

62. Meget stort indplantet Familiegravsted med hvide Blomster og Græs;
intet Gravmæle.

63. Urnegrave med Vinterpynt. Forkant af Buksbom.

64.

Lunds kyrkogårdar.

Af Kyrkogårdsföreståndare Hilding Claesson.

Med undantag av kyrkogården vid den gamla benediktinerklosterkyrkan S:t Peter omedelbart väster om Lunds Centralstation tillhöra de nuvarande kyrkogårdarna 1800-talet. Den äldsta nämligen Norra kyrkogården invigdes den 27 maj 1816, då smeden Jacob Löfgren begravdes därstädes.

Före denna tid användes dels kyrkogården runt omkring domkyrkan, dels kyrkogårdarna i det nuvarande kvarteret Maria Magle (bebyggt), i stadens centrum och kyrkogården i hörnet av S:t Petri Kyrkogata och Bredgatan (snett emot Universitetet). Samtliga dessa kyrkogårdar voro belägna inom stadens planlagda område och det var ingen tillfällighet, att den nya kyrkogården 1816 förlades utanför Norrtull. Orsaken till förläggningen av kyrkogården utanför det egentliga stadsområdet var väl närmast hygieniska orsaker, en tendens som först vid 1700-talets slut gör sig starkt märkbar i större delen av Nordeuropa – trots det att Luther redan 1527 i en liten

64. Kort over Lund Nordre Kirkegaard, omfattende Anlægget fra 1816–1890.

1. Gravkapel; 2. Økonomibygninger; 3. 1816-Anlægget; 4. 1840-Anlægget; 5. 1870-Anlægget;

6. 1890-Anlægget; 7. Udvidelse 1912; 8. Udvidelse 1924; 9. Urnehave 1933.

55.

skrift „Ob man fur de sterben fliehen muge“ med skärpa förfäktar den åsikten, att kyrkogårdarna böra läggas utanför samhällena.*)

För Sveriges vidkommande blev 1815 en vändpunkt, ty på ständernas begäran anbefalldes konsistorierna, att vidtaga anstalter om att, så fort tid och omständigheter medgäve, „alla begravingar i kyrkor, såväl i städerna som på landet, och å kyrkogårdar uti städer och byar måtte upphöra och i det stället kyrkogårdar utom städerna och avlägse från byar måtte varda anlagda“.

Den ursprungliga kyrkogården torde ha omfattat ungefär 1 har och varit inhägnad medelst staket utefter vilket planterats en rad almar. Utanför staketet löpte en öppen dräneringsgrop som alltemellanåt blev upprensad på stadens bekostnad, varvid jorden som rensats upp kördes bort av landsförsamlingens bönder. De större arbetena torde således utförts medelst naturaprestationen av församlingsborna. Anskaffande av mark och själva anläggningen av kyrkogården hade verkställts av domkyrkan, som till ersättning härför betingade sig vissa sterbhusavgifter vid varje dödsfall.

Den löpande skötseln och tillsynen torde ävenledes handhafts av domkyrkan, låt vara att de dåvarande Akademi- och Stadsjurisdiktionerna haft ett visst inflytande. Det synes dessutom, som om dessa olika myndigheter sökt skjuta ansvaret för kyrkogårdens skötsel över på varandra.

*) (Aber wenn das grebnüs draussen auf einem abgesonderten stillen ort lege / da niemandt durch noch drauf liefe / so were es gar geystlich erlich und heylich anzusehen / und kündte auch zuge-richt werden / das es zu andacht regte / die so drauf gehen wollten / das were mein rath / wers thun will der thue es / Wers besser weiss der fahre immer fort / Ich bin niemands Herr).

65. Vinterbillede fra Nordre Kirkegaard (1890-Anlæget). Længst tilhøjre skimtes Gravkappellets Kors.

År 1839 lär förhållandena på kyrkogården och vägen ditut varit ganska besvärliga och följden blev, att sockenstämman fattade vissa beslut angående likens uttransport till kyrkogården, vilka beslut upphävdes redan året därpå.

År 1840 hade de båda jurisdiktionerna uppdragit åt vissa deputerade att utvidga kyrkogården och samma år begärdes på sockenstämman, att de gravvårdar, som stod mitt i gången fram till den projekterade kyrkogården skulle flyttas till sidorna.

I november 1840 meddelade de båda jurisdiktionerna, att en del av den nya kyrkogården var färdig att tagas i bruk och på sockenstämman den 15. nov. fastställdes en kyrkogårdsordning.

År 1843 var emellertid arbetet på kyrkogårdens utvidgning och iståndsättande ej fullbordat. Sockenstämman samma års höst syntes tveksam angående sin befogenhet att handlägga kyrkogårdsärenden men den uppdrog dock åt akademiträdgårdsmästaren Carl J. Lundberg att upprätta ritning och avgiva förslag huru den sista delen av det nya kyrkogårdsområdet lämpligast skulle kunna ordnas och iståndsättas. Men dessutom skulle Lundberg anmodas att uppgöra ritning och förslag till de gamla gångarnas upptagning å den äldsta (1816 års) begravningsplatsen och dess ordnande. I och med detta börjar en synnerligen intressant epok i Lunds kyrkogårdars historia, nämligen tillkomsten av de slingrande och krokiga gångarna på Norra kyrkogårdens äldsta del. Essaias Tegnér d. y. har i „Under Lundagårds kronor“ gjort sig till tolk för den åsikten, att gångarna efterhand upptrampats av besökarna på kyrkogården. Mot Tegnér's åsikt står dock – särskilt för den som sysslat med hithörande ting – en stark förnimmelse av att gångarna kommit till genom målmedvetet arbete. De Lundbergska ritningarna har jag icke kommit över, men på kartografen N. P. Nilssons karta över Norra kyrkogården av år 1865 återfinnes gångarna noggrannt inlagda och i synnerligen god överensstämmelse med deras nutida läge.

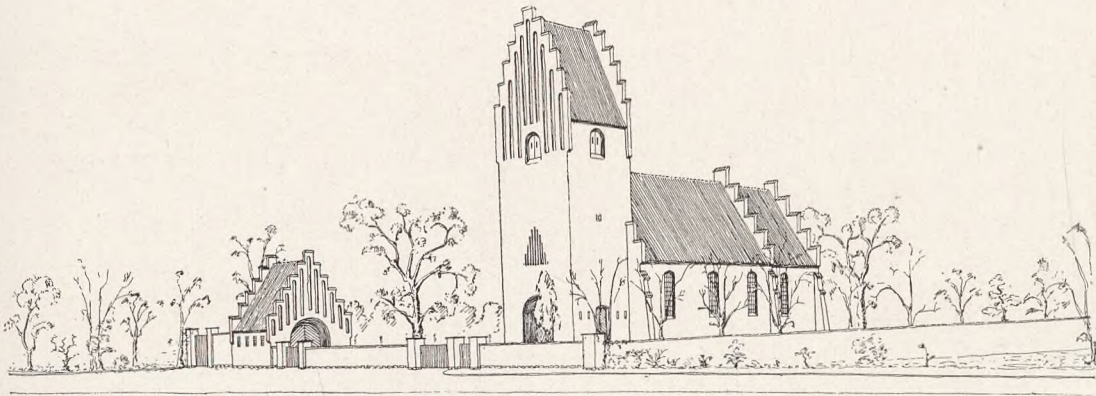
Huru ha de då uppkommit? Två möjligheter synes föreligga. Och i båda fallen gå de tillbaka till den engelska trädgårdsstilen introducerande i vårt land. Den första möjligheten är att Lundberg varit påverkad av Goethes skrifter och därmed inlagt dessa romantiskt krokiga gångar på kyrkogården. Även det nya kvarteret har ett visst drag av Goethes i „Die wahlverwandtschaften“ utvecklade idé, om en kyrkogårdsanläggning.

Den andra möjligheten är, att den tyskfödde trädgårdsmästaren, fröhandlaren och språkläraren Carl Ludvig Siemers, under sin studenttid i Kiel blivit påverkad av C. Hirschfelds skrifter och sedan under 1830-talet givit myndigheterna i Lund idén till anläggningen. Några skriftliga bevis härför har jag icke lyckats erhålla, men äldre Lundabor har omtalat, att Siemers haft sin hand vid kyrkogårdens anläggning.

Den andra större utvidgningen av Norra kyrkogården skedde 1870. Denna utvidgning ombesörjdes helt och hållet av sockenstämman och de behöfliga penningmedlen erhöles från stadens brännvinsmedelsfond.

Stämman hade anmodat dels gasverksingeniören Chr. Schlüschen och dels anläggningsträdgårdsmästaren Wieck att uppgöra ritningar och förslag till utvidgningen. De båda förslagen äro varandra ganska lika med små begränsade kvarter i typisk schackbrädestil. Sockenstämman antog det Wieckska förslaget med huvudmotivering, att det var mest ekonomiskt.

(Fortsættes).

66.

Lindholm nye Kirkegaard.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Til Lindholm By, der ligger smukt ud imod Limfjorden, ret nær Nørre Sundby, har der hidtil ikke hørt nogen Kirke eller Kirkegaard, idet Byen har hørt til Hvo-rup Sogn. Formedelst dens Vækst i Indbyggertal og af andre Aarsager har man nu skredet til Opførelse af en Kirke, hvortil Kirkeministeriet og Andelscementfabriken hver for sig yder deres Bidrag. Kirken opføres i moderne Materialer, blandt andet Jernbeton og Molersten, praktisk talt uden Brug af Træværk.

Omkring Kirken strækker der sig et Areal, der skal udlægges som Kirkegaard. Det omgives paa alle fire Sider af ca. 2 m høje Mure, der tækkes med Tegl. Terrainet falder i 2 Plateauer, nemlig et højere (Kote 1,80) indtil det skraverede Tværbælte omtrent midt paa Planen S. 58 og et lavere (Kote 1,00) i det yderste Parti.

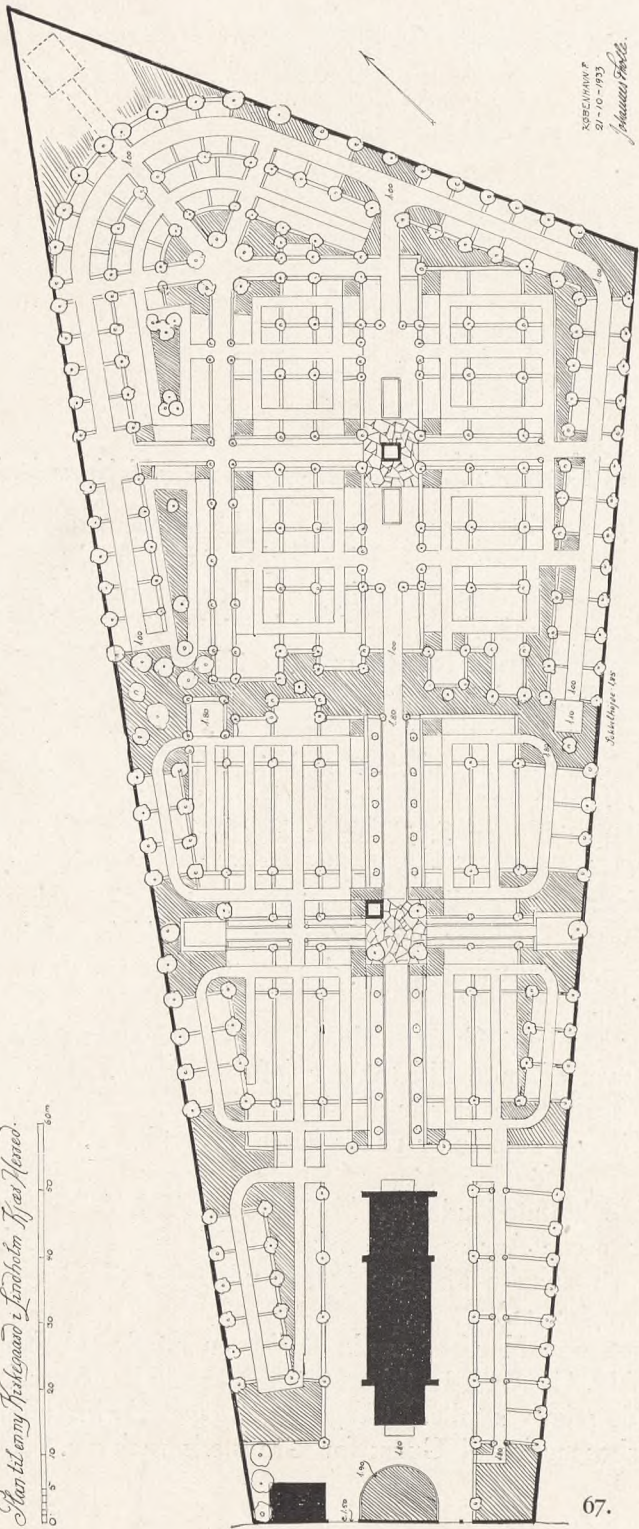
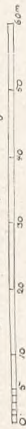
Ganske naturligt falder derfor Anlægget ogsaa i to Afdelinger. Som Hovedakse gaar fra Kirkens Vesttaarn en Allé af Pyramidetræer i en Græsabat indtil den Skraaning, der deler de to Plateauer, og fortsætter uden Alléplantning til den yderste Grænse. Hovedaksen, der gruslægges, brydes paa 2 Steder af Vandkummer med flise-lagte Gange omkring.

Gravstederne er samlet i Gravgaarde, til hvilke der gerne kun fører een Gang ind, og som er omgivet af tætte Plantninger (ofte Hække). Langs Hovedaksen findes ingen Gravsteder (bortset fra et Par mindre), men større Familiegravsteder er bl. a. lagt ud imod de Gange, som fører rundt langs Ydersiderne.

Der er tænkt en kraftig Plantning af vindføre Træer i Ydersiderne, tildels i Forbindelse med en Læplantning udenfor Muren imod Vest (ikke vist paa Planen), og viser Læet sig om nogle Aar at være tilstrækkeligt uden de trekantede Busketter m. fl. Plantninger, vil enkelte af disse kunne udlægges til Gravsteder af uensartet Størrelse (Børnegrave m. m.)

Yderst i Hjørnet mod Nord er tænkt opført en mindre Forbrændingsanstalt for Kirkegaardens Affald. Gangene er ikke beregnet for anden Kørsel end Kærrekørsel, hvorfor de er holdt relativt smalle. Kirkegaardens egen Forbrænding af Affaldet muliggør denne Pladsbesparelse til Gunst for Gravstedsarealerne.

Plan til en ny Kirkegaard i Lindholm Nær Næstved

ROBECH & WILF
21-10-1873
Johannes Tholle

67.

67. Johannes Tholle: Lindholm Kirkegaard.

Förslagsställaren *Wieck* fick även anläggningen om hand med undantag för dräneringen. Denna kyrkogårdsdel blev nämligen i motsats till den äldre kyrkogården ordentligt dränerad. Vissa kvarter reserverades till familjegravar och här användes genomgående liguster till skiljehäckar. Kvarteren med linjegravar omgavos också med ligusterhäckar och som alléträd introducerades linden. Till ytterhäckar användes hagtorn. I förhållande till kvarteren blevo gångarna mycket rymliga. Familjegravarna omfattade i regel plats för 2, 3 eller 4 gravar. Denna kyrkogårdsdel, som går under benämning kyrkogården nr 2, blev helt belagd under loppet av 20 år och år 1889 blev det nödvändigt med en ny kyrkogårdsutvidgning.

Nyanläggningen, som blev den största till omfånget av alla hitintills utförda kyrkogårdsutvidgningar företogs mot väster eller mellan de äldre kyrkogårdarna och det lilla förstadssamhället Møllevången. Ritningar och förslag äro uppgjorda av länsträdgårdsmästaren *Bengt Kjelsson*. Anläggningen blev utförd i en synnerligen vacker schackbrädesstil – sannolikt Sveriges mest monumentala kyrkogård i denna stil. Kyrkogårdens breda gångar, resliga lindalléer och välproportionerade kvarter ha en sällsynt kraftig och lugn monumentalitet över sig. De stora gravplatserna (25 kvadratmeter) har tillätit rika inplanteringar av städse gröna växter, som – låt vara att thujorna blivit alltför ensidigt använda – i nuvarande tid på ett välgörande sätt förtager enformigheten av de milslånga, jämnhöga ligusterhäckar, som äro allena rådande på denna kyrkogårdsdel.

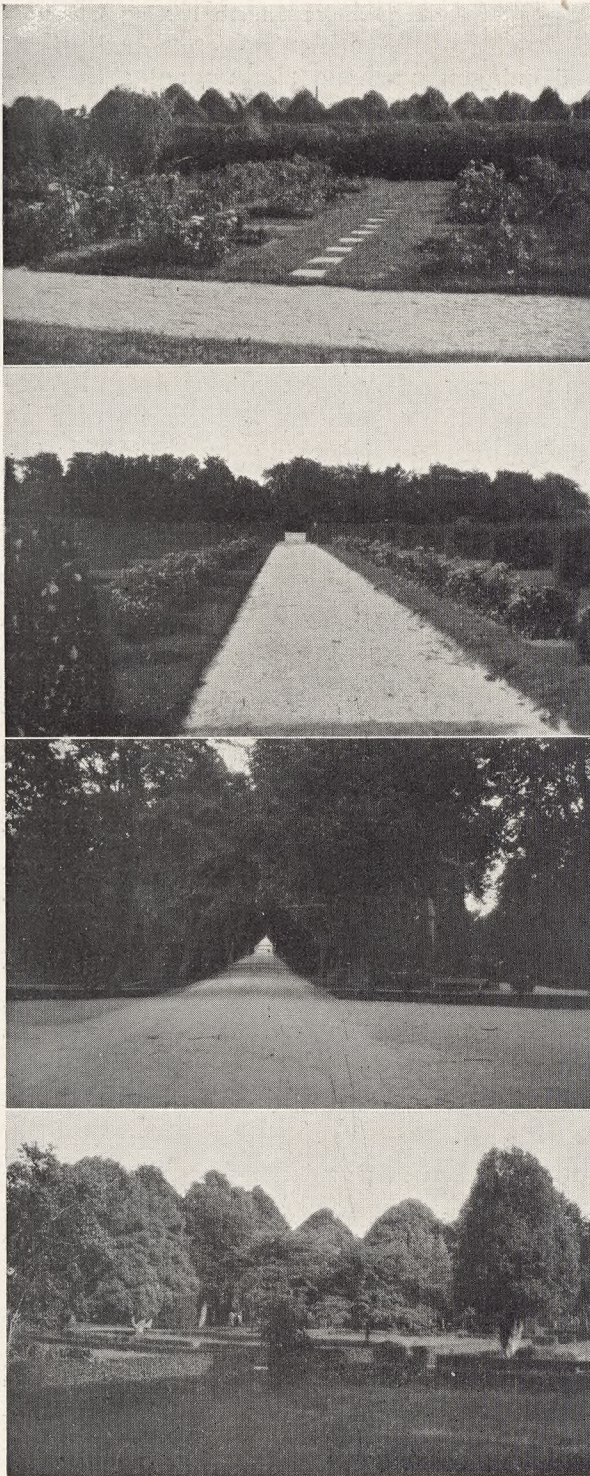
En ny mindre utvidgning skedde 1912. Undersökningar gjordes då angående lämpligheten av en anläggning i parkstil (påverkan från den av *F. A. Meyer* och *J. W. Cordes* anlagda Ohlsdorferkyrkogården vid Hamburg sannolik), men man avstod lyckligtvis från detta projekt och utvidgningen blev utförd enligt trädgårdsdirektör *Joh. Perssons* förslag i en kärv och saklig schackbrädesstil, som väl anslöts till 1890 års utvidgning.

Den sista stora utvidgningen skedda under åren 1924–1925 enligt stadsträdgårdsmästare *Birger Myllenberg*s förslag och ritningar samt med *förf.* som teknisk ledare.

Med denna utvidgning introducerades en helt ny kyrkogårdsstil, som på ett synnerligen lyckligt sätt anknöts til de äldre anläggningarna. Som förebild torde i någon mån de vackra kyrkogårdarna i Hannover tjänat. Ett utmärkande drag äro kvarterens avgränsande med mer än manshöga häckar av avenbok, varvid god rumsverkan ernåtts. Vid huvudvägarna ha de större och mera monumentala gravplatserna anordnats. Inuti kvarteren äro de mindre gravplatserna belägna samt i kvarterets centrum ensamgravarna. Gravvårdarnas höjd är begränsad på så sätt, att vid de större gångarna får höjden vara högst 180 cm, vid mindre gångar 120–160 cm, beroende på gravplatsens djup och den bakomliggande häckens höjd samt på ensamgravarna låga tavlor eller liggande hällar.

På den kyrkogårdsdel som anlades 1870 har i år påbörjats en anläggning avsedd för urngravar enligt ett av *författaren* utarbetat förslag. Densamma upptar en jämförelsevis rik plantering av städsegröna växter och relativt stora gravplatser – c:a 2 kvadratmeter till varje gravplats.

Kyrkogårdens byggnader utgöres av gravkapell uppfört på 1890-talet i gotisk stil samt ekonomibygnader jämte kontorsutrymmen uppfört år 1930.

68.

Partier fra Lund Kirkegaard.

Öster om staden ligger den lilla Östra kyrkogården. Den är säregen såtillvida, att den hör till det fåtal av kyrkogårdar i Sverige, som icke lyda under kyrklig myndighet. Den är anlagd år 1847 – den första gravsättningen ägde rum 13. sept. 1847 – av ett aktiebolag bildat av 100 borgare och universitetsmän med dåvarande domprosten i Lund sedermera ärkebiskopen i Uppsala *Henrik Reuterdahl* i spetsen. Sedan kyrkogårdens samtliga gravplatser blivit upptagna överläts kyrkogården på Lunds borgerliga kommun, vars stadsplanteringar handhar skötseln av densamma. Kyrkogårdsförvaltningen ombesörjer dock gravöppningarna även på denna kyrkogård. Ett mindre gravkapell har legat strax utanför kyrkogården men det samma har borttagits under innevarande vinter för att bereda plats till en gata.

Västerut i staden ligger den lilla kyrkogården vid S:t Peters Klosters vackra medeltidskyrka. Den nuvarande kyrkan är byggd omkring år 1300 och delar av kyrkogården torde vara av samma ålder eller ännu äldre, då undersökningarna visat att det ursprungliga klostret byggdes under biskop Eskils tid (1137–1177). Emellertid torde kyrkogården söder om kyrkan i sin nuvarande utsträckning tillkommit efter reformationen. Den trånga och tillkrånglade kyrkogården norr om kyrkan är till största anlagd på det gamla klostrets tomt under 1800-talets första hälft. Inom detta område påträffas vid gravöppningar rester av klostrets gamla grundmurar.

I samband med kyrkans restaureringsåren 1926–1927 blev kyrkogården delvis renoverad. – I förhållande till folkmängden är kyrkogårdsarealen i Lund synnerligen stor.

Norra kyrkogårdens areal er ca 21,5 har.

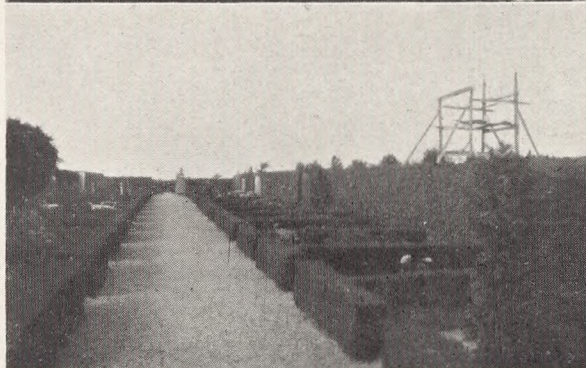
Östra kyrkogårdens areal er ca 1,2 har.

S:t Peters Klosters kyrkogårds areal är ca 0,6 har.

Tillsammans är Lunds kyrkogårdsareal således ca 23,3 har. Som jämförelse kan sägas, att Uppsala har ungefär hälften så stor kyrkogårdsareal som Lund, trots det folkmängden i Uppsala är ca 30,000 mot Lunds 26,000.

Kyrkogårdarnas underhåll bliver därigenom relativt kostsamt. Till detta bidrager också förhållandet, att gravägarna äro befriade från underhåll av häckar etz. Detta ombesörjas av förvaltningen till fromma för kyrkogårdsvården i sin helhet. Då häckarnas sammanlagda längd uppgå till 40000-45000 meter, bliver kostnaderna för deras underhåll ganska betydliga.

Inom en snar framtid kommer Norra kyrkogårdens gravkapell att byggas om. Vissa förslag därom hava varit under behandling, men något resultat har icke uppnåtts. Samtidigt med kapellets ombyggnad torde även frågan om Norra kyrkogårdens inhägnad bliva aktuell. Det lilla parkområde, som nu bildar en vacker förgård till den mot staden helt öppna kyrkogården kommer inom den närmaste tiden at genomskäras av en större gata och därmed torde en gammal önskan att helt inhägna kyrkogården förverkligas.

Partier fra Lund Kirkegaard.

70.

De faldnes Minde paa Sønderjyllands Kirkegaarde. Af Red. Niels Hansen.

I Henrik Pontoppidans smukke Genforeningssang staar de kendte Linjer:

Seks Tusind unge Sønners Liv
var dine Løsepenge.

I Verdenskrigens Dage vænnedes man til at regne med uhyggelige Tal paa de Ofre af Menneskeliv, som Krigen krævede. Vort lille Hjemland Nordslesvig maatte tage sin Del af dem. 6000-Tallet skrives hurtigt. Men tænk saa paa, at Krigen i 1864 kostede hele Danmark omkring ved 3000 Dødsofre, og af disse tog Sønderjylland ogsaa sin Del. Men *dobbelt saa mange* krævede Verdenskrigen alene af Nordslesvig. Danmark havde i 1864 et Indbyggerantal paa godt $1\frac{1}{2}$ Mill., saa de Faldnes Antal udgjorde 0,2 pCt. af Befolkningstallet. Men Nordslesvig maatte bløde med over 3 pCt. af Befolkningstallet i Verdenskrigen – 15 Gange saa meget som Danmark i 1864.

Ofret var stort, og det skal siges, at *mange* ydede det bevidst for Sønderjyllands og Danmarks Skyld. Der foreligger Vidnesbyrd nok om, at mange danske Sønderjyder gjorde deres Pligt, netop fordi de var overbevist om, at de derved var med til at give deres Liv for Danmark – for at holde Danmark udenfor Krigen.

* * *

70. Den danske Kongefamilie nedlægger Kranse paa de faldnes Grave paa Roager Kirkegaard (1933).

Naar Tallet 6000 blev nævnt allerede kort efter Krigens Ophør, beroede det selvfølgelig ikke paa en officiel Opgørelse. Denne kunde ikke foretages endnu. Men det beroede paa et Skøn, som imidlertid har vist sig omtrent at slaa til. Der er senere foretaget en Opgørelse sognevis, tilligemed en Angivelse af de faldnes Navne, for det meste med Præsten som Tillidsmand, og for de 114 Sogne i Nordslesvig bliver Antallet paa de faldne 5270, og dette Tal maa regnes for at være af saa stor Nøjagtighed, som det overhovedet kan opnaas. Naar dertil kommer de faldne fra de Egne i Mellemslesvig, hvor der findes betydelige danske Mindretal, og endvidere alle de, der i de følgende Aar døde som Følge af Krigens Eftervirkninger, vil man se, at Skønnet paa de 6000 har været rigtigt nok.

Det kan maaske have sin Interesse at se, hvorledes Tallene fordeler sig over de enkelte Sogne – amtsvis efter den gamle Amtsinddeling – i Nordslesvig, idet det kan give et mere tydeligt Træk i Billedet:

Haderslev Amt: Haderslev 325, Gl. Haderslev 101, Aastrup 21, Agerskov 53, Aller 19, Arrild 21, Bevtoft 53, Brøns 28, Branderup 22, Bjerning 8, Christiansfelt 8, Fjeldstrup 19, Føl 5, Frørup 8, Gram 60, Grarup 19, Halk 31, Hammelev 20, Hjerndrup 9, Hjerting 4, Hoptrup 44, Hygum 39, Højrup 34, Hvidding 26, Jels 45, Jægerup 15, Lintrup 31, Maugstrup 20, Moltrup 12, Nustrup 53, Oksenvad 37, Rejsby 18, Rødding 59, Roager 18, Skodborg 38, Skrydstrup 24, Skærbæk 56, Skrave 14, Sommersted 28, Spandet 17, Starup 24, Stepping 20, Tirslund 17, Toftlund 70, Tyrstrup 57, Vedsted 65, Vilstrup 23, Vodder 24, Vojens 27, Vonsbæk 12, Øsby 69, Øster Lindet 22; ialt 1872.

Aabenraa Amt: Aabenraa 295, Adsbøl 14, Bedsted 22, Bjolderup 53, Bov 77, Egvad 27, Ensted 48, Feldsted 89, Frøslev 16, Graasten 46, Hellevad 26, Hjorkær 38, Holbøl 58, Løjt 96, Klipleve 78, Kværs 38, Rinkenæs 49, Ris 74, Uge 22, Varnæs 47, Øster-Løgum 59; ialt 1272.

Sønderborg Amt: Sønderborg 192, Asserballe 22, Augustenborg 15, Broager 188, Dybbøl 35, Egen 66, Hagenbjerg 41, Hørup 37, Kajnæs 42, Ketting 31, Lysabild 66, Nordborg 71, Notmark 41, Nybøl 29, Oksbøl 33, Sottrup 51, Svendstrup 30, Tandslet 41, Ullerup 73, Ulkebøl 78, ialt 1182.

Tønder Amt: Tønder 156, Abild 35, Ballum 30, Brede 55, Burkal 67, Bylderup 34, Daler 23, Døstrup 28, Emmerlev 26, Hjerpsted 7, Hostrup 26, Højer 49, Højst 27, Løgumkloster 61, Mjolden 8, Møgeltonder 52, Nørre Løgum 62, Randerup 2, Ravsted 51, Rømø 11, Skast 5, Tinglev 71, Udbjerg 33, Visby 25; ialt 944.

Ialt: Haderslev Amt 1872, Aabenraa Amt 1272, Sønderborg Amt 1182, Tønder Amt 944; tilsammen 5270.

Straks efter Verdenskrigens Afslutning var der enkelte Sogne, hvor man gik i Gang med at rejse Mindesmærke for de faldne, der hvilede paa Valpladserne i Frankrig, i Belgien, i Rusland, i Balkanlandene, i Afrika, ved Fangelejrene i Sibirien eller paa Havets Bund. Og snart fulgte alle Sognene efter. I Løbet af faa Aar blev der rejst Mindesmærker i alle Sognene eller ophængt Mindetavler med de faldnes Navne i Kirkerne. Det var ofte ret betydelige Beløb, det drejede sig om, fordi man vilde skabe de faldne et værdigt og smukt Minde. Midlerne skaffedes til Veje ved frivillige Gaver i Sognet, og hvis det indsamlede Beløb ikke slog til, vedtoges det at tage Restbeløbet af Sognets Midler.

Der er ialt i Nordslesvig rejst 98 Mindesmærker for de faldne, paa en enkelt Undtagelse nær paa Kirkegaardene. I enkelte Sogne er der rejst baade et dansk og et tysk Mindesmærke, saaledes i Haderslev, Ravsted, Abild og Ris. I Øster-Løgum, Bov og Tandslet Sogne er der rejst to Mindesmærker. I Reglen er altsaa baade den dansksindede og den tysksindede Del af Befolkningen enedes om at rejse Mindesmærket i Fællesskab. Kun i Tønder og Udbjerg har Danskerne ikke været med. I de allerfleste Tilfælde er Indskrifterne paa Mindesmærkerne paa Dansk. Hvor Befolkningen

har været stærkt nationalt blandet, kan man finde Indskriften paa begge Sprog, eller ogsaa har man nøjedes med Tallene 1914-18 og de faldnes Navne.

I de Sogne, hvor man ingen Mindestene har rejst, har man ladet ophænge smukt udførte Tavler inde i Kirken med de faldnes Navne. Det samme er forøvrigt ogsaa ofte Tilfældet i Sogne, hvor der er rejst et Mindesmærke paa Kirkegaarden. Kun i et Sogn, Augustenborg, findes der hverken Mindesmærke eller Tavle.

Afsløringen af Mindesmærkerne formede sig altid som en gribende Højtidelighed, som for Deltagerne og navnlig de faldnes Paarørende var som en Trøst i Sorgen. De følte, at Ægtefællen, Sønnen eller Broderen havde ofret sig for det bedste, og at alle Landsmænd delte Sorgen med hverandre.

Stemningen fandt ofte smukt Udtryk i de Indskrifter, Stenene bærer. Ofte jævne og ligetil, et Skriftsted fra det nye Testamente som: „Ingen har større Kærlighed end den, der sætter Livet til for sine Venner“, „Jeg er Opstandelsen og Livet ---“, „Vær tro indtil Døden ---“ eller „Guds Fred med vore Døde“, „Hvil i Fred i fremmed Jord“.

Paa enkelte Mindesmærker er indhugget Vers af danske Digtere, som fortjener at fremdrages. — *Valdemar Rørdam* har saaledes forfattet følgende Indskrifter:

Paa Mindesmærket paa *Dybbøl Kirkegaard*:

Bundne — bar de Byrderne,
Saarede — vandt de Sejren,
Døde — leve de her,
Adspredte — samle de os,
Dersom vi er det værd.

Paa Mindesmærket i Mindelunden paa *Gl. Haderslev Kirkegaard*:

Skilt af meget bar de Dommen,
Livet, Lidelsen og Døden.
Husk, o Haderslev ved Dammen,
Dine faldne Sønners Navn.
Sent gaar Natten, tung er Døden,
der er langt til Morgenrøden.
Løft os, Frelser, i din Favn.

Paa Mindesmærket i *Vedsted*:

Jert Støv er spredt i fremmed Land,
som Aske fra en Verdensbrand. —
Mig Sten gav Sorgen Mæle.
Gud samle Jeres Sjæle.

Indskriften paa Mindesmærket paa *Holbøl Kirkegaard* er forfattet af Digteren og Lægen Dr. med. *Hans Storm*, Graasten:

I faldt, da Livets Højtid først var inde
med Manddomssolen vældende omkring.
Guds dybe Fred skal Døden overvinde,
og Sjælen slutte Evighedens Ring.

Forfatteren, Politifuldmægtig *Erich Erichsen*, Haderslev, har skrevet Verset paa Mindestenen i *Haderslev*:

I har signet vore Drømme, I har signet dem med Døden,
mens vi stirred gennem Natten mod et Skær af Morgenrøden.
Gud velsigne Eder alle. Morgenrøden saa vi flamme,
og den prented med sin Guldskrift Eders Navne med det samme.

(Fortsættes).

71.

Nedbæring i Graven.

Af Inspektør Chr. Beck Skrydstrup.

Selv om Kistens Anbringelse i Gravstedet i Almindelighed foregaar paa den Maade, at denne ved Hjælp af Tove nedsænkes, er det dog ikke sjældent (og virker langt smukkere), naar Kisten nedbæres direkte i Graven.

En saadan Nedbæring forudsætter, at Gravstedet har en ret stor Størrelse, eller at der i hvert Fald ud for dette er tilstrækkelig Plads til Udgravning af Nedgangen. Den nødvendige Plads retter sig noget efter Jordbundsforholdene og efter den Dybde, hvori man ønsker Kisten anbragt; regner man Gravens Dybde til 2 m i en ikke alt for løs Jord, vil hertil medgaa et Areal af 4 m i Bredden og 7,5 m i Længden, som man ser en ret ualmindelig Gravstørrelse.

Den Plads i Gravens Bund, hvor Kisten skal henstilles, maa være $2 \times 2,5$ m. Afstivning lader sig vanskeligt udføre, og Gravens Sider maa derfor blive ret skraa. Alt for stejle Sider ser ikke godt ud, og et passende Skraaningsanlæg vil være ca. $\frac{3}{4}$ –1 m paa hver Side, eventuelt noget mindre ved Gravens Endevæg. Nedgangen maa ligeledes være bekvem, helst i Forholdet 2–1; og vil saaledes med en Gravydbyde af 2 m fordre en Længde af 4 m. Nedgangen til Graven udformes med samme Skraaningsanlæg paa Siderne som denne og kan anlægges med Trapper ved at anbringe et Brædt paa Højkant, holdt paa Plads med nedrammede Pæle, eller man kan benytte de almindelige Opgangsbroer, som man anvender ved Begravelserne. Anlæg med Trapper maa dog foretrækkes, idet disse lettere kan pyntes med Gran. Naar

71. Fra Fru Otto Mønstedes Begravelse. 1933.

Graven er udformet, pyntes denne smukt med Grangrene, som man fæstner ved Hjælp af Trækroge, og man kan heri om ønskeligt yderligere foretage Udsmykning ved Anbringelse af Aarstidens Blomster.

Hvor Forholdene ikke frembyder særlige Vanskeligheder, vil Omkostningerne ved Gravning til Nedbæring under københavnske Forhold beløbe sig til ca. Kr. 500,—, indbefattet Gravning, Pyntning og Stampning, noget mere saafremt den udgravede Jord ikke kan oplægges umiddelbart i Gravstedets Nærhed.

Paa omstaaende Billede fra Fru Otto Mønstedts Begravelse i Efteraaret 1933 ses Kisten anbragt i Graven. Forholdene her har dog været forskellige fra de almindelige, idet der i Gravstedet i Forvejen var en muret Gravhvælving, hvori Grosserer Otto Mønstedts Kiste for nogle Aar siden var anbragt. For at Nedbæring kunde finde Sted, maatte Formur og Overdækning af Gravhvælvingen fjernes. Gravhvælvingens Placering i Gravstedet bevirkede i dette Tilfælde, at Nedgangen kom til at ligge noget paa skraa for denne, ligesom man paa Grund af dettes lodrette Sidevægge ikke kunde faa den regelmæssige Udformning af Graven, som var ønskeligt.

Ritual og Ceremoniel.

Da det fornylig er hændet, at der ved en Begravelse i en større dansk Provinsby er brugt et fra det sædvanlige højst afvigende „Ceremoniel“, og da dettes Udførelse har været kædet sammen med politiske (antikirkelige) Demonstrationer (derunder Afsyngelse af „Internationale“ m. m.), som med Rette har vakt ikke blot højlig Forundring, men ogsaa Forargelse, kan det formentlig med faa Ord være paa sin Plads at præcisere, hvad der i en saadan Sag er tilladt, og hvad der øjeblikkelig kan forbydes.

Det gælder for almindelig Pligt, at hvor Begravelser foregaar paa Folkekirkens Kirkegaarde, og hvor Folkekirkens Præster medvirker, skal Jordpaakastelsen foregaa efter Folkekirkens Ritual. Dette Ritual, der stammer fra saa tidligt et Tidspunkt som 25. Juli 1685, bruges vel ikke ganske minutøst ens overalt i Landet. Hver Egn har skabt sin Tradition, og der er mange kønne og symbolske Detaljer knyttet til det rituelle og ceremonielle; men Hovedpunktet i den formelle Handling ved Begravelser er dog de tre Skovfulde Jord og de alvorsfulde, paa een Gang tragiske og forhaabningsfulde Ord, der ledsager disse. Og da de danske Biskopper i 1930 udsendte Ritual-Variationer, var det netop ud fra den Betragtning, at Detaljerne ikke var det væsentlige, men at det væsentlige var, at disse gamle Ord ikke burde ændres, men at de tværtimod burde „uden Forskel lyde ens over alle i deres udtryksfulde Alvor“.

Naar den Afdøde i Testamente har udtrykt Ønske derom, kan Vedkommende begravnes paa Folkekirkens Kirkegaarde og fra dets Kapeller, uden at den ellers lovbefalede Medvirken af Folkekirkens Præster finder Sted. Det er dette, man kalder „Borgerlige Begravelser“, og Begæringer herom skal indgives til Sognepræsten, i København til Begravelsesvæsenet. Saadan „Borgerlig Begravelse“ er vel ikke hyppig, men forekommer dog, enten i Forbindelse med almindelig Jordefærd eller i Tilknytning til Ligbrænding, — under sidste Kategori i rundt regnet 10 pCt. Tilfælde. Bestemmelserne om „B. B.“ er indfattet i Loven om kommunale Kirkegaarde m. m. af 19. April 1907, der dog fastslaar, dels at „B. B.“ ikke maa finde Sted samtidigt med, at der foregaar en anden Begravelse fra samme Kirke(gaard?), og at den ikke maa forstyrre Gudstjenestens Fred, — dels at det, der foregaar ved Graven, i Kapellet eller

Kirken, ikke maa stride imod Sømmelighed og Orden paa Kirkegaarden eller imod de Hensyn, der maa vises Folkekirken. Til Grund for dette ligger det naturlige, at Kirkegaardene, selv om de er kommunale, er underlagt Kirkeministeriet og tjener Folkekirken, – og i Henhold til Bestemmelserne er det da noget ganske ulovligt, der er foregaaet ved den nævnte Begravelse. Ansvarer for, at alt gaar sømmeligt til, paa-hviler Kirkegaardsbestyrelsen. Det maa formentlig derfor ogsaa paaligge denne at *rejse Tiltale*, naar der forbrydes imod disse Forhold, og det maa formentlig tillige være dennes Pligt at *forhindre* forargelige Optrin, naar man af Afdødes politiske Indstilling eller af andet har grundet Formodning om, at der kan ventes Demonstrationer ved Graven eller i anden Forbindelse med Begravelsen.

De faldnes Minde paa Sønderjyllands Kirkegaarde.

Af Red. Niels Hansen.

(Fortsat fra Side 64).

Endnu kan nævnes nogle andre særlige Indskrifter:

Paa det danske Mindesmærke i *Ris*:

Med Hjemmets Navn i Hjertet skrevet
blev fjernt fra Hjemmet I bortrevet.
Vær mindet da i Fødestavn
Og signet ømt i Jesu Navn.

I *Svenstrup* og *Jægerup*:

Vi vil mindes Jer, der led, og for fremmed Fane segned. Pligtens tunge Strid I stred. Uden Fjendehad I blegned.	Fremmed Jord blev Eders Grav, fremmed Haand vil Krans jer binde. Hav vor Tak for, hvad I gav. Ære være eders Minde.

Disse Verslinier har ofte paa en smuk Maade givet Udtryk for Stemningen, for Kærligheden til de faldne og for Ærbødigheden for det store Offer, de maatte bringe.

Paa omstaaende Gengivelser af et betydeligt Antal af Mindesmærkerne vil man se, at de ogsaa gennemgaaende er udførte med dyb Ærbødighed for Opgaven. Her skal ikke foretages nogen Bedømmelse af deres kunstneriske Værdi; den vil for dem, der satte dem, være kommen i anden Række. Det gjaldt først om at skabe et Minde, der var de faldne og Befolkningens Sorg værdig. I de allerfleste Tilfælde har det været hjemlige Stenhuggere, der har udført Mindesmærket. Og det tør vist siges, at de løste Opgaven værdigt og smukt.

I enkelte Tilfælde ønskede Befolkningen dog, at kendte danske Kunstnere skulde betroes Opgaven at rejse de faldne et varigt Mindesmærke. Billedhugger *N. Hansen Jacobsen* fik Lejlighed til at udføre fem. Saaledes Mindestenen paa *Gram* Kirkegaard, en Kvindeskikkelse i noget over Legemsstørrelse, støbt i Bronze, paa en Granitsokkel. Det forestiller en Moder, der søger efter Sønnens Grav i det fremmede. Hun har en Krans i Haanden for at lægge den paa Graven. I Mindestenen paa *Arrild* Kirkegaard, en stor Granitsten, der stammer fra Læborg Mark, Vejen Sogn, har Hansen Jacobsen indhugget de faldnes Navne, omrammet af smukke Ornamenteringer. Den samme Kunstner har givet Tegning til Mindesmærket i *Skodborg*, en sekskantet Granitstøtte i Form af en afskaaret Pyramide med de faldnes Navne paa Sidefladerne og en Krans paa den øverste Flade. Endvidere Mindesmærket i *Øster Lindet*, en Granitsten med Navnene indrammet af Grenornamenter. Og endelig Mindestenen i *Røding*, der bestaar af en smuk Overligger, som Hansen Jacobsen skaffede til Veje fra

72.

72. Motiver fra Mindesmærker for Verdenskrigens Faldne i Sønderjylland.

73.

73. Motiver fra Mindesmærker for Verdenskrigens Faldne i Sønderjylland.

Lindknud. Den store Flade kunde dog kun give Plads til 40 Navne. Kunstneren kløvede derfor en Natursten, og hver af Halvdelen anbragtes ved Siden af den store Sten og bærer ligesom denne de faldnes Navne med indhuggede Grenornamenter.

Et af de smukkeste Mindesmærker er det paa *Vedsted* Kirkegaard. Det dannes af en Jordhøj, hvorpaa der ligger en stor uregelmæssig Granitsten øverst i Midten, med en Engelskikkelse med Palmegrene i stærkt ophøjet Relief. Højen er gennemskåret, og Forsiden dannes af en Murflade af 7 store Granitsten med de faldnes Navne. Tegningen til Mindesmærket er lavet af *Niels Skovgaard* og udført af hans Brodersøn, Billedhugger og Kunstmaler *Joh. Th. Skovgaard*. Niels Skovgaard har dog ogsaa selv deltaget i Arbejdets Udførelse. Nedenunder er indhugget det af Valdemar Rørdam affattede, foran omtalte Vers. Mindesmærket paa *Varnæs* Kirkegaard er ligeledes udført af Joh. Th. Skovgaard, en høj Granitsten med buetformet Afslutning, der bærer et Korstegn. Over de faldnes Navne er indhugget et Relief, der forestiller Dødsengelen, der skriver de faldnes Navne i Livets Bog. Joh. Th. Skovgaard har ogsaa givet Tegningen til Mindesmærket paa *Dybbøl* Kirkegaard, en trekantet Granitsten paa en rund Sokkel. Øverst er indhugget et Relief, som forestiller Dødsengelen, der planter en Rose paa Krigerens Grav. Og nedenunder er indhugget Valdemar Rørdams smukke Mindevers.

I *Aabenraa* enedes baade den danske og den tyske Befolkning om at rejse et fælles Mindesmærke. Og der udskreves en Konkurrence, som baade danske og tyske Kunstnere kunde deltage i. Resultatet af Konkurrencen blev ca. 80 Udkast, deraf de to Trediedele af danske Kunstnere. En Dommerkomité, bestaaende af baade danske og tyske Kunstkere, valgte Billedhugger *Joh. Bjergs* Udkast. Mindesmærket bestaar af en høj, tilhugget Granitsten, der bærer et Broncerelief med tre Skikkelser, omtrent i Legemsstørrelse, forestillende Dødsengelen med en yngre og en ældre Soldat ved Haanden, symboliserende saaledes baade de danske og tyske faldne, som Dødens Engel førte bort. Paa Sokkelen staar i Broncebogstaver: „Unseren gefallenen Söhnen. 1914–18. Vore faldnes Minde“.

Foruden disse Kunstnere kan nævnes en Række kendte Arkitekter, *Havning*, *København*, *Dall*, *Flensborg*, *Gram*, *Haderslev* o. fl. a.

En Del af Mindesmærkerne er anbragt eller formet som meget smukke Anlæg. *Broager* er det mest storslaaede, men *Broager Sogn* havde ogsaa de fleste faldne af alle Landsognene i *Sønderjylland*, 188. Anlægget, ved hvis Udformning Kunstneren Joh. Th. Skovgaard var medvirkende, ligger lige op til Kirkegaarden. Det bestaar af en stor Jordhøj, 3–4 m høj, fornedet 20 og foroven 10 m i Diameter. Øverst paa Højen ligger en stor Granitsten med Indskriften: „Sten satte *Broager Land*, Sønner til Minde, faldne i *Krigen 1914–18*“. Omkring Stenen er der plantet ni Egetræer, et for hver af de ni Landsbyer og Kommuner, der hørte ind under *Broager Sogn*. Rundt om Højens Fod staar to Rækker Sten, 76 i den indre og 89 i den ydre Række, og hver Sten bærer en af de faldnes Navne. Dog er Brødres Navne altid anbragt paa samme Sten. Der findes 2 Sten med hver 4 Brødres Navne, flere med 3 og mange med 2 Brødres Navne. En af Stenene bærer en Faders Navn tillige med Sønnens. De ni Landsbynavne staar indhugget i ni Sten, som er sat ved Højens Nordside.

Paa *Rinkenæs* Kirkegaard er der ogsaa lavet et Anlæg. En lille Jordhøj bærer en Granitsten med Indskrift, og ved Højens Fod er sat ni mindre Natursten, der ligesom i *Broager* svarer til de paagældende Landsbyer.

I *Gl. Haderslev Sogn* er der lige Syd for Kirkegaarden, skraanende ned mod Dammen, skabt en smuk „Mindelund“, omtrent en halv Tønde Land stor. Anlæggets Midte beherskes af en Jordhøj, der bærer to Sten sat ovenpaa hinanden, den ene med Valdemar Rørdams andet Steds omtalte Indskrift. Udenom Højen er der sat 90 større Granitsten, hver med et Navn, en Del dog med to eller tre Navne, hvor det drejer sig om Brødre. Ved og mellem Stenene er der plantet Bregner og Slynplanter, og Anlægget plejes af de Paarørende, Slægt eller Venner, som var det Grave paa Kirkegaarden. Man gribes af en dybt alvorlig og vemodig Stemning ved at færdes i Mindelunden. Kun Navnene og Mindet er tilbage af de mange, der blev derude.

Anlægget i *Løgumkloster* har sin særlige Historie, der gaar tilbage i Fortiden. Paa en Kæmpehøj i Lindetskov laa der en stor Overligger over et Gravkammer, der i gamle Dage skal have huset en Røverbande. I 90'erne blev Overliggeren fjernet og ført til Løgumkloster, hvor den rejstes med følgende Indskrift: „Dem Gedächtnis un-

seres grossen Kaisers und Königs Wilhelm I. gewidmet von treuen Untertanen Lügumklosters und Umgegend“. En Omtale heraf gav iøvrigt Anledning til en Retssag mod Udgiveren af Sprogforeningens Almanak *M. Andresen* og resulterede i en Uges Fængsel.

Efter Genforeningen fandt Beboerne i Løgumkloster, at Stenen kunde faa en bedre Anvendelse, nemlig som Mindesten for de faldne. Det vedtoges enstemmigt af Byraadet, baade med de danske og tyske Stemmer. Stenens tyske Indskrift blev hugget ud og Stenen flyttet ned i et Anlæg lige Øst for Kirkegaarden. Og i Stedet for den tyske Indskrift kom der til at staa: „Minde om Borgere i Løgumkloster faldne i den store Krig 1914–18“. I Anlægget sattes endvidere en Sten for hver af Byens faldne Sønner.

Paa lignende Vis er Mindesmærkerne for de faldne anbragt i smukke Anlæg i en hel Række Sogne, Holbøl, Aastrup, Øster Løgum, Egen, Notmark, Ris, Asserballe og Frøslev.

Enkelte Steder er Mindesmærkerne imponerende store. Det største er det i Oksenvad, en Granitsten, 2½ m høj og 3½ m bred. Den fandtes paa en Mark, godt en halv Mil fra Kirkegaarden. Det var et meget vanskeligt Arbejde at faa den transporteret til Kirkegaarden. Sognets Beboere forsøgte selv, men maatte give op. Saa paatog Hærens Ingeniøraftdeling sig Arbejdet, der blev ledet af Premierløjtnant *Wulff*. Men Transporten tog hele ti Uger.

Ogsaa de omtalte *Mindetavler* i Kirkerne er gennemgaaende smukt udførte. Paa Foranledning af en Henvendelse fra en Mand i Sønderjylland til Kunstakademiets Skoleraad om at yde Bistand til Udarbejdelsen af en Mindetavle, tog Skoleraadet Opgaven op i videre Omfang og udskrev en Konkurrence blandt Akademiets Elever. Der nedsattes en Dommerkomité, bestaaende af Professorerne *M. Nyrup*, *Carl Petersen*, *Joakim Skovgaard* og *Utzon Frank* samt Arkitekterne *Volmer Drost*, *Gjerløv Knudsen*, *Axel G. Jørgensen* og *Max Reë*. Udkastene samledes i et smukt udstyret Hefte, bekostet af Sønderjysk Fond, og stilledes til fri Raadighed. Den herigennem tilbudte Bistand blev der gjort Brug af i flere Tilfælde.

19 Aar er gaaet, siden Verdenskrigen begyndte, 15 Aar siden den holdt op. Aarene har vel mildnet den bitre, tunge Sorg, der knugede Tusinder af Hjem i Sønderjylland. Men de faldne er ikke glemt. Deres Offer vil blive husket. Og som et synligt, værdigt Minde vil Mindesmærkerne paa vore Kirkegaarde tale deres alvorlige Sprog til Efterslægten i de kommende Tider.

Medlemmernes Opmærksomhed henledes høfligst paa, at Forningens Regnskabsaar er udløbet pr. 31. Marts. Der erindres samtidig om, at Kontingentet lettest og billigst afgøres ved, at man indbetaler Beløbet til Postkonto 11,915 Hillerød. Dette koster i Indlandet kun 10 Øre. Indbetalingen bedes foretaget inden 10. April, fra hvilken Dag Opkrævningerne udsendes. Kontingentet er for personlige Medlemmer i Danmark Kr. 5,00, Medlemmer i Udlandet Kr. 6,00 og for Institutioner, Menighedsraad, Foreninger etc. be- regnes efter særlige Regler (se Lovens § 3).

Nye Medlemmer.

Afdeling B.

- 25. Den danske Præsteforening.
- 26. Østifternes Haveselskab.
- 27. Dansk Gartnerforbund.

Afdeling C.

- 510. Hr. Kirkeværge Johannes Pedersen, Fredensgaard, Olstrup.
- 511. Hr. Kirkeværge Emanuel Petersen, Østergade, Faaborg.
- 512. Hr. Stenhuggermester Sv. Nielsen, Nørregade 98, Køø.
- 513. Hr. Revisor S. Jacobsen, Frederiksborgvej 37³, Kbh. N.
- 514. Graver J. Jørgensen, Odinsvej 3¹, Fredericia.
- 515. Stenhuggermester Sam Svenstrup, Jernbanegade, Køø.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

- 16/1 (Aalborg Amtstid.): Vrens Kgd. skal udvides.
- 21/1 (Kall.borg Folkebl.): Overtaksationskommissionens Kendelse vedr. Købet af Jord til Kall.borg Kgd. afsagt. Beløbet nedsat med 2000 Kr.
- 24/1 (Sydvestjyll.): Esbjerg Byraad bevilger 6000 Kr. til Vedligeholdelse af fremmede Søfolks Gravsteder.
- (Sorø Amtstid.): St. Mikkels Kgd., Slagelse, skal udvides.
- 26/1 (Nordsj. Soc.-Dem.): Skovkgd. i Høsterkøb er snart færdig.
- 1/2 (Loll.-Falst. Venstrebl.): Nakskov er stillet overfor Valget af at anl. en ny Kgd. til 200,000 eller at bygge Krematorium for 25—26,000 Kr.
- 3/2 (Næstved Tid.): Toksværd Kgd. skal udvides. Der foreligger 3 Forslag.
- 3/2 (Nordsj.): Kapelkrematorium bygges i Helsingør.
- 4/2 (Vejle Amts Folkebl.): Bramminge

Kommune skænker en Grund til en ny Kgd.

- 8/2 (Nakskov Tid.): Nakskov har Gravplads til 20 Aar, men ønsker Krematorieplanerne fremmet.
- (Skive Folkebl.): Der er afholdt Syn paa Feldingbjerg Kgd.s Udvidelse.
- 11/2 (Fyns Tid.): Opførelse af et nyt Ligkapel i Bogense paabegyndes snart.
- (Kall.borg Folkebl.): Paa Jordarbejdet ved Udvidelse af Kall.borg Kgd. er indkommet 2 Tilbud.
- 13/2 (Næstved Tid.): For Toksværd Kgd.s Udvidelse er nu den ene Plan bortfaldet.
- 17/2 (Sydsjæll. Venstrebl.): Konsulent K. J. Kristensen i Næstved arbejder med Planerne til Toksværd Kgd.
- 18/2 (Aalborg Amtstid.): Landinspektør Bøgeholt-Laursen har udarbejdet Plan til Udvidelse af Terndrup Kgd.
- 23/2 (Villab. Bl.): Den ny Centralkgd. i Gentofte Kommune (Mariebjerg).
- 27/2 (Sydvestjyll.): Udvidelse af Gjørding Kgd. og Opsætning af et nyt Stengærde har kostet 7209 Kr.
- 2/3 (Sydvestjyll.): Krematoriesagen skal nu løses i Esbjerg.
- (do.) Vore Gravskikke.
- 3/3 (Roskilde Avis): Den smukkeste Kgd. Nord for Alperne.

FRA NORSKE KIRKEGAARDE

- 25/10 (Østlendingen): Fylkesgartner Langballe udarbejder Planer til Engerdal Kgd. Udvidelse.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Menighedsraadens Blad, Nr. 1: Om Kirkegaardskultur, af Havearkitekt Emil Bøttiger. — Do. Nr. 2: Om Kirkegaardskultur, af Overlæge Dr. med. K. Secher.

Viola, Nr. 4: Fra en studieresa till Sovjetryssland, med Beskr. af russ. Kgd.

Täppan, Nr. 1: Kyrkogården-Begravningsplatsen, af Havearkitekt G. V. Walberg, med Bill. — Nr. 2: do. fortsat.

Ignis Nr. 1: Eldbegängelsen i det gamle Hellas; eld- och jordbegängelse i Japan; intryck och erfarenheter från en studieresa i England, med Bill.

Kriegsgräberfürsorge, Nr. 2: Die Ausgestaltung deutscher Kriegsgefangenen-Grabstätten auf französischen Friedhöfen, med Bill.

Fortid og Nutid, Hefte 4, beretter under en Artikel om »Kirkens Profanbenyttelse i ældre Tid« bl. a. om

Markedsboder. Anden Handel.

Markeder opstod paa Steder, hvor Folk samledes i stort Tal paa bestemte Tider af Aaret. I Middelalderen gav Kirkens særlige Fester eller Højtider Anledning til Markedsafholdelse. Ved Kermesse eller paa andre særlige Fest- eller Afladsdage strømmede Andægtige, Syge eller Afladssøgende med deres Paarørende til den paagældende Kirke, og der var da en særlig god Lejlighed til at handle. Markedsboderne rykkede Kirken nær og trængte ikke sjældent ind paa Kirkegården, ja, ind i selve Kirken. I Købstæderne var jo Torv og Markedsplads hyppigt Kirkens nærmeste Nabo, og i Landsbyerne laa Torvets Forgænger, Gadepladsen med Bystævnet, hyppigt ud for Kirken. Ogsaa udenfor Markedstid var Handlende tilbøjelige til at tage Opstilling ved Kirken. Paa Søndage lod Oluf Bager Klæde sælge i Alenvis paa fynske Kirkegaarde. I vor egen Tid huskes Kagekonen foran Landsbyens Kirkegaardslaage.

Lollands Gejstlighed klagede 1579 over, at der somsteds kom Fremmede med deres Varer og vilde bruge Købmændskab om Søndagen paa Kirkegården eller udenfor denne. I Aarhundredet efter Reformationen maatte Regeringen atter og atter udstede Forbud mod Søndagshandel ved Kirketid, samtidig med, at den Gang paa Gang foretog Omlægninger af Markeder, dels ved at henlægge dem fra Søn- og Helligdage til Hverdage og dels ved at flytte dem bort fra saadanne Kirker, hvor der efter gammel Sædvane skete Misbrug. Om ikke eneste Aarsag, saa var Markedets Profanering af Kirke eller Kirkegaard en af Bevæggrundene til saadanne Paabud. Allerede Christian den Anden søgte — dog utvivlsomt af Hensyn til Købstednæringen — ved sine Privile-

gier for Købstæderne paa Sjælland og Smaalandene af 1521 at forbyde Markeder paa Landsbyer, Kirkegaarde, Herregaarde, Klostre og Præstegaarde.

1489 nævnes Viborgernes Stadelplads ved Marked paa Vestervig Kirkegaard. 1540 traf man i Ribe Bestemmelser om Ordningen af Markedsboder paa Domkirkegården. Boderne skulde bygges paa Kirkegaardens nordre Del, saaledes at Købstadens egne Kræmmere stod i Række langs med Kirken og de fremmede Kræmmere overfor dem paa den Side, der vendte ud mod Bøddelsgade. Saa længe der var Plads paa Kirkegården, maatte ingen Boder opsættes paa Gaden. Fire Aar senere solgte Ribe Kapitlet til Byen syv Boder, som stod paa Kirkegården ud til Torvet. — 1561 forbød Provsten Kirkeværgene i Sæddinge paa Lolland at tillade nogen, hvem det end var, som kom til Sæddinge Marked Trinitatis Søndag, at opslaa deres Boder paa Kirkegården eller græsse deres Hester der. 1585 flyttedes det Marked, der tidligere var holdt Vor Frue Dag nativitatis (8. Sept.) i Lerup By, til Han Herreds Tingsted, da Stedets Præst havde klaget over, at Kirkegaardsdiget blev nedbrudt af Kødmande til Gruer og Hytter, og at Vaabenhudøren var bleven opbrudt og Kvæg drevet derind. Ved samme Lejlighed oplyses det, at dette Lerup Marked havde sin første Begyndelse fra den pavelige Aflad og da kun besøgte af en eller to gaadende Kræmmere, der drev nogen Smaahandel; men Aar for Aar var det bleven besøgt af flere og flere Købmænd og Almuesfolk. Markedets Tilknytning til Kirken er her ved tydeligt udtalt, derimod nævnes det ikke, at der fandtes en Helligkilde, Vor Frue Kilde, Vest for Kirken.

Det vilde ikke falde vanskeligt at oplede flere Eksempler paa Markedsafholdelse paa Kirkegaarde, især ikke ved saadanne, hvor der fandtes en Helligkilde eller andet Maal for Valfart. Adskilligt sværere er det at finde danske Vidnesbyrd om Handel indenfor Kirkens Mure, naar der ses bort fra den allerede omtalte Boghandel. Fra Udlandet er Forholdet imidlertid velkendt. Sorø Klosterregnskaber fra 1560erne viser, at fremmede Købmænd dengang solgte Varer saasom Peber og Ingefær i Kirken, og Ribe Tingbog fra 1612 røber, at en Buntmager havde haft Stade i Domkirken ved tre Markeder. Endnu op i det 19de Aarhundrede var der Markedsboder i Slesvig Domkirkes Korsgang.

Statistik over Ligbrændinger i Norden.

Krematorium	Taget i Brug	Antal 1931	Ligbrændinger 1932	Forskel	Samlet Antal
1. København.....	¹³ / ₁ 1893	1690	1767	+ 77	17,720
2. Aarhus.....	¹⁰ / ₂ 1923	80	95	+ 15	553
3. Slagelse.....	⁹ / ₉ 1926	34	44	+ 10	149
4. Rønne.....	⁸ / ₁ 1928	12	6	÷ 6	34
5. Søndermark.....	²¹ / ₉ 1929	298	385	+ 87	960
6. Nykøbing F.....	¹⁸ / ₂ 1931	13	20	+ 7	33
7. Sundby Kbh.....	¹⁵ / ₁₁ 1931	17	116	+ 99	133
8. Aalborg.....	²⁷ / ₁₁ 1931	4	43	+ 39	47
9. Svendborg.....	³⁰ / ₁ 1932		47		47
Danmark. Samlet Antal...		2,148	2,523	+ 375	19,676
1. Stockholm N.....	¹⁵ / ₁₀ 1887	731	728	÷ 3	7,299
2. Göteborg.....	¹ / ₂ 1890	109	89	÷ 20	1,423
3. Örebro.....	²⁸ / ₁₀ 1922	77	71	÷ 6	291
4. Hälsingborg.....	² / ₇ 1928	145	145	0	466
5. Luleå.....	²⁸ / ₁₁ 1930	25	15	÷ 10	45
6. Stockholm S.....	¹⁷ / ₁ 1931	213	386	+ 173	599
7. Vänersborg.....	⁸ / ₄ 1931	10	22	+ 12	32
8. Malmö.....	²¹ / ₆ 1932		52		52
9. Sundsvall.....	²⁷ / ₈ 1932		13		13
Sverige. Samlet Antal...		1,321	1,521	+ 211	10,220
1. Bergen.....	³ / ₄ 1907	240	260	+ 20	2,870
2. Oslo.....	²⁴ / ₄ 1909	900	1,023	+ 123	10,499
3. Trondheim.....	⁴ / ₁₂ 1919	175	167	÷ 8	1,424
4. Drammen.....	²² / ₁₂ 1927	82	98	+ 16	395
5. Arendal.....	¹⁸ / ₃ 1929	21	26	+ 5	74
Norge. Samlet Antal...		1,418	1,574	+ 156	15,262
1. Finland, Helsingfors	²⁴ / ₃ 1926	206	286	+ 80	1,253
Norden. Samlet Antal...		5,082	5,904	+ 822	46,411

Pressen, Februar 1933:

Lidt om Fagbladsreklame.

Der er Verdensfirmaer, som udelukkende averterer i Fagblade og Tidsskrifter.

Spørg Reklamecheferne hvorfor. De vil svare med den Sikkerhed, som vindes gennem lang Erfaring: Fordi hyer Fagbladslæser er et første Klasses Kundeemne.

Den amerikanske Multimillionær, der for Tiden er sagkyndig Garant i al Reklamelitteratur, vil underskrive denne Paastand; men er det nødvendigt at spørge ham? Hør hvad en jævn, dansk Fabrikant siger om Tingen: »Jeg sælger Skovle«, siger han, »og jeg har lært, at den, som skal overbevises om, at mine Skovle duer, det er Manden, som skal have dem i Haanden. Kan jeg overbevise ham, saa

sælges de. Og ham finder jeg gennem hans Blad, det Blad, der varetager hans Interesser og beskæftiger sig med hans Gerning, med hans Fag«.

Er dette ikke ganske ligetil?

Hvem af os er ikke organiseret nu om Stunder? Hvilken Kreds kan ikke bearbejdes igennem et eller andet Foreningsblad, et Fagblad eller et Tidsskrift?

Og bearbejdes med Virkning! — Tænk paa, hvad det betyder at kunne tale til en Læsekreds, der i manøt og meget tænker ens. Man kan tale i det Sprog, som netop disse Læsere forstaar, bruge de Argumenter, der virker netop i denne Kreds, snakke Kvalitet med Forbrugerne og Avance med Købmændene, tale om Varesnes Danskhed i »Dansk Arbejde«, om deres kooperative Oprindelse i Brugsforeningsbladene og saaledes fremdeles.

Hertil kommer en anden Ting. Fagbladenes Annoncestof sigtes ganske automatisk i Kraft af Læsekredsens Sagkundskab. Den, der f. Eks. vil sælge et tvivlsomt Lægemedel, gaar ikke til Lægernes Fagblade med sine Reklamer. Fagbladene er kun gode for de reelle Varer, og Fagbladenes Annoncer har derfor i Læsernes Bevidsthed et blaåt Stempel, der giver Fagbladsreklamen som Helhed en ganske særlig Værdi for Annoncøren.

Endvidere er der hos Fagbladets Publikum ofte en vis Trofasthed mod Annoncørerne. Læserne har rent ubevidst en Følelse af, at de Folk, der reklamerer i »deres Blad«, mener dem det godt. Mangen Forretningsmand har gjort den Erfaring, at han samler sig en solid og trofast Kundekreds ved at avertere i et bestemt Fagblad — selvfølgelig forudsat, at hans Forretning virkelig holdt, hvad Annoncen lovede.

Endelig er det ogsaa af stor Betydning, at Fagbladet i Reglen opbevares af Læserne. Ofte staar dets Aargange inden for bekvem Rækkevidde, fordi Fagets Udøvere Gang paa Gang vender tilbage til baade dets faglige Stof og dets Reklamesider.

BOGANMELDELSER

Den evangelisk-lutherske Kirke i Horsens 1532—1932. Festskrift udgivet af Horsens Kirkers Bestyrelse ved Sognepræsterne N. F. S. Dahl og C. E. T. Engsig-Karup. 8°, 166 S.

Dette nydelige, lille Skrift, der er rigt illustreret, og som bringer Bidrag baade i Prosa og Poesi om Kirkerne, bringer ogsaa et og andet om Horsens Kirkegaard, bl. a. et Billede af den gamle Mur og et Digt om samme, ligesom enkelte Grave og Epitafier er omtalt og afbildet. Et Kirkegaardsbillede, der navnlig fæstner sig i Erindringen, er Gengivelsen af Wenzel Tornøes Maleri, der hænger i Horsens Musæum, og som gengiver Børnenes Legeplads paa Horsens gamle Kirkegaard og viser dem siddende paa Anders Kruses Gravsten. Billedet, der stammer fra saasen en Tid som 1878, er aldeles betagende i sin fredfyldte Stemning, og den Situation, det udmaler, var sikkert saare karakteristisk for Kirkegaardene i 17- og det meste af 18-Tallet, navnlig maaske 1800—1850. Vi skal ved Lejlighed gengive det i »V. K.«.

Brugen af Ligkister af Halm eller

Vidjer.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Naar de Døde her i Norden har skullet overgives til Moder Jord, har dette sædvanligt været forbunden ved megen Om-

hu for Formen. Der har kunnet være lagt større eller mindre Vægt paa dette Forhold til de forskellige Tider. Og i visse Overgangsperioder har man staaet noget usikker overfor, hvorledes man skulde bære sig ad, f. Eks. i Tiden straks efter Reformationen; men man har dog relativt hurtigt funden en Form, der har fæstnet sig og er bleven Tradition¹⁾. Og i Almuen er de vedtagne Former bleven noget af en Religion; rent praktiske Foranstaltninger har faaet et Skær af Religiositet, Ritus og Ceremoni, og man har næsten gjort det til en Salighedssag, at alt blev overholdt paa det nøjeste¹⁾. Tydeligst kommer maaske dette frem, da der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede paa Grund af rent praktiske Vanskeligheder (som maaske endda overvurderedes) skete Brud paa det sædvanlige, og dette blev legaliseret, saa der blev Mulighed for, at en ny Tradition kunde vokse frem. Dette gælder saaledes Brugen af Ligkister af Halm, der dog ikke kom til at blive Tradition, men tværtimod hurtigt blev opgivet igen.

Denne Brug blev aktuel ved Cirkulære af ^{25/11} 1809, som det siden skal ses; men det maa dog forudsættes, at Brugen af saadanne Kister har været kendt ogsaa paa et tidligere Tidspunkt, — ja, der haves endog flere Vidnesbyrd herom, selv om de ikke alle er lige sikre, og man maaske maa stille sig lidt tvivlende overfor det ældste Eksempel herpaa.

Efter Optegnelser fra Sejerø²⁾ skulde Halmkister paa denne Ø have været brugt i umindelige Tider og skal stamme fra det Forhold, at Øen allerede i Middelalderen var bleven skovløs, hvorfor man paa selve Øen vanskeligt har kunnet skaffe de fornødne Brædder til Ligkister. Man støtter især denne Antagelse paa, at Kirken, der er bygget i Tiden omkr. 1170—1300 er opført paa en gammel Begravelsesplads, har dækket over ældgamle Lig, som var indsvøbt i Halmmaatter, og at disse laa halvt inde under Kirken. Uden særligt Kendskab til Kirkens Bygningsforhold, Udgravninger etc. er det ikke muligt at vurdere denne Iagttagelse, der, dersom den virkelig er rigtig, rummer et meget interessant og hidtil helt upaaagtet Træk af dansk Ligbegængelses Historie.

(Fortsættes).

1) Se bl. a. Secher: Ligbrændingens Historie i Danmark, Kbh. 1930, Berg & Villads Christensen: Vestre Kirkegaard, Kbh. 1920, Tholle: Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling, Kbh. 1925, m. fl.

2) Rasmus Nielsen: Sejerø, 1923, S. 244; Danske Studier, 1927, S. 171.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

23/2 (Dag. Nyh.): I Søndre Birks Civilret har der været udførlig Procedure i en ret uhyggelig Sag vedrørende en Selvmorders Begravelse.

Den paagældende Mands Lig blev fundet i en sen Aftentime, og Politiet anmodede Klokkeren om snarest at tage Af-fære. Han laante nu en Presenning af Mælkehandler A. V. Jensen og lagde den Døde heri. Liget fik intet andet Ligtøj med i Kisten.

Da Klokkeren senere præsenterede Sogneraadet Regningen paa 50 Kr. for Presenningen, nægtede Raadet at betale. Derefter fik Mælkemanden fri Proces og rettede sit Erstatningskrav imod Sogneraadet, Politimester Harpøth og Klokkeren.

I Gaar faldt Dommen, ifølge hvilken Klokkeren og Politimesteren blev fri-fundne.

Derimod blev Sogneraadet dømt til at betale Mælkehandleren 50 Kr. med Renter og Omkostninger efter Reglerne for beneficerede Sager.

6/3 (Roskilde Dagbl.): Ved en smuk Højtidelighed blev den nye Kirkegaard i Kk. Hyllinge i Gaar indviet. Menigheden havde fyldt Kirken. Domprovst Skovgaard-Petersen holdt en inderlig og smuk Prædiken ud fra Dagens Tekst om Jesu Fristelse i Ørkenen.

Derefter samledes Deltagerne paa den nye Kirkegaard. Her talte Sognepræsten, Pastor Jespersen, ud fra Paulus Ord: Det saas i Forkrænkelse, det opstaar i Uforkrænkelse.

Sognepræsten rettede derefter en Tak til Havearkitekt Tholle, Kbh., og Gartner Lomholt, Roskilde, for det smukke Arbejde, de her havde udført, en Tak til Menighedsraadet og i Særdeleshed til Kirkens Værge, Dr. Neve, der har gjort et stort Arbejde for Gennemførelsen af Planen. Endvidere en Tak til Arbejderne, der hver især havde bidraget sit til Arbejdets Fuldførelse.

Før Menigheden skiltes, sang man: »Krist stod op af Døde«.

8/3 (Fredericia Avis): Har Ullerup Sogns Beboere Ret til fri Gravplads paa Trinitatis Kgd.?

— (Villab. Bl.): Mariebjerg Kgd., Gentofte.

9/3 (Randers Dagbl.): Randers Kgd. bliver kommunale.

— (Kallborg Dagbl.): Ved Licitationen over Arbejdet ved Kallborg Kgd. er indkommet et Tilbud paa 10,000 Kr. og et paa 20,000 Kr. Det foreslaas, at Arbejdet udføres af Kommunen.

10/3 (Holstebro Dagblad): Vildbjerg Kirkegaard. I 1917 indviedes en ny og

ret stor Kirkegaard i den østre Del af Plantagen »Vildbjerglund«, og siden da er der ikke solgt Gravpladser paa den gamle Kirkegaard. En Begravelse paa denne er nu en Sjældenhed, og efter 1937 bliver ingen begravet der.

11/3 (Kallborg Dagbl.): Kirkegaardsudvidelsen i Kallborg.

13/3 (Kallborg Avis): do.

14/3 (Do.): do.

15/3 (Roskilde Tid.): Taastrup Nykirkes Kgd. er atter udvidet.

17/3 (Roskilde Tid.): Havearkitekt Emil Böttiger, Skanderborg, har anlagt Sag mod Roskilde Menighedsraad til Betaling af 2770 Kr. for Tegninger og Projekter ved den ny Kirkegaards Udvidelse. Han har hidtil faaet udbetalt 5,200 Kr., men kræver yderligere det nævnte Beløb, medens Menighedsraadet kun vil betale 400 Kr.

17/3 (Randers Amtstid.): Randers Kgd. er overgaaet til Kommunen.

— (Kallborg Dagbl.): Kgd.s. udvidelsen i Kallborg.

18/3 (Roskilde Dagbl.):

Roskilde Menighedsraad har fra Stiftsøvrigheden modtaget Approbation paa den tidligere omtalte Ændring af Forholdene ved Domsognets Kirkegaarde. Herefter træder Nyordningen i Kraft fra 1. April.

Hovedændringen bestaar i, at Domkirken fra denne Dato overtager al Vedligeholdelse af Gravene og alt Arbejde, der udføres paa Kirkegaardene. Den hidtidige Graver, Petersen, udnævnes fra April til Kirkegaardsinspektør og ansættes paa fast Gage i Stedet for som hidtil at have oppebaaret Hoveddelen af sin Løn ved Forretning i Forbindelse med Kirkegaardene. Under ham vil blive ansat en Kirkegaardsassistent, til hvis Embede Menighedsraadet skal tage Stilling ved dets næste Møde.

18/3 (Kolding Soc.-Dem.):

I Gaar Eftermiddags begravedes paa Eltang Kirkegaard en gammel afdød Aldersrentenyder, Peter Chr. Hnsen, der til sin Død har boet paa Sognets Alderdomshjem. Denne Begravelse formede sig som en Skandale af Rang. Peter Hansen har ganske vist været en fattig Mand, men alligevel havde han mange Venner, og det var derfor et ret stor Følge der i Gaar Eftermiddags samledes om Graven, hvori den gamle skulde finde sit sidste Hvilested.

Da Følget med Sognepræst, Pastor Skaarup i Spidsen kom til Gravstedet, og Kisten skulde sænkes ned, viste det sig, at Graven var saa lille i Omkreds, at det

var umuligt at faa Kisten derned. Graveren blev nu tilkaldt, og da det Træværk, der var anbragt paa Gravens Rand for at forhindre, at Jorden skred ned, var fjernet, blev der Plads nok; men da man nu sænkede Kisten til Gravens Bund, ragede det øverste af Kisten næsten op over Gravkanten. Det viste sig at Graven kun var to Alen dyb, skønt den skal have en Dybde af mindst tre Alen. Kisten blev da atter taget op, og Præsten forrettede Jordpaakastelsen, medens Kisten stod frit fremme paa Kirkegaarden. Imens gik den forsømmelige Graver, Bodelsmand Martin Jensen, igang med at grave Graven efter Reglementet.

Den skandaløse Maade, hvoraa Begravelsen under disse Omstændigheder kom til at foregaa, vakte megen Harme blandt de Mennesker, der havde fulgt den fattige Mand til han sidste Hvilested.

Sagen er indberettet til det stedlige Menighedsraad.

20/3 (Kallborg Folkebl.): Kgds.udvidelsen i Kallborg.

22/3 (Do.): Ved Forhandlingen i Aftes mellem Menighedsraadet og Vejjudvalget blev der opnaaet Enighed om, at Kommunen skal udføre Jordarbejdet ved Kirkegaardens Udvidelse. I Begyndelsen af næste Uge vil der blive taget fat paa Arbejdet.

22/3 (Ringsted Folketid.): Kgd. i Ringsted skal udvides. Jordkøbet andrager 15,000 Kr.

23/3 (Ribe Amtstid.): En Urnehave i Varde.

25/3 (Helsingør Dagbl.): Krematoriesagen i Helsingør.

— (Berl. Tid. Aften):

Som fremmede Nationer har en ukendt Soldats Grav til Minde om talløse Faldne, har Sjællands Odde en ukendt Sømands Grav, der er et fredet Minde om de mange ukendte Døde, som Havet i Tidens Løb har drevet ind paa Oddekysten. Under Mindefestlighederne forleden for Linieskibet »Prins Christian Frederik«s Kamp mod Engelskmændene i 1808 omtalte Pastor Skifter-Andersen denne Grav og dens Inskription. Vi har i den Anledning modtaget et Brev fra Direktør Ejler Jørgensen, Hotel Nordland, som fortæller Historien om den ukendte Sømands Grav paa Odden Kirkegaard:

Den 22. Juli 1918 skyllede en Strandvasker i Land paa Odden Nordstrand. Intet fortalte om, hvem han var, og han blev aldrig genkendt. Den afdøde kunde saaledes være udøbt, hvorfor Begravelsen fandt Sted uden for Kirken og forrettedes af Kirkens daværende Præst, Pastor Krarup. Den samme Dag, han blev begravet, blev han glemmt.

Min Fader, Direktør Carl Jørgensen, og jeg, der i en Aarrække tilbragte Sommerferien i vort Bondehus ved

Sønderstrand i Overby, var blandt de faa, der overværede den lille Højtidelighed, da den Ukendte blev begravet, og den følgende Sommer vakte det Faders Opmærksomhed, at Graven næsten var udslettet og vanskelig at finde. Min Fader lod da Graven anlægge og skrev det lille Vers, som Præsten indledte sin Tale med:

Hvorfra du kom,
og hvem du var,
det ingen ved,
kun Gud i al sin Kærlighed,
han saa din Nød,
han saa dit Savn,
hos ham du er i sikker Havn.

og lod dette indgravere paa en Marmorsten, der blev anbragt paa Graven mellem Roser og Hæk, og som nu fremvises for Besøgende, der kommer forbi den idylliske Kirkegaard i Overby paa Sjællands Odde.

Efter vor Fraflytning fra Odden har Menighedsraadet overtaget Vedligeholdelsen.

29/3 (Roskilde Avis): Uenighed i Menighedsraadet om Forstaaelse af det nye Regulativ for Kgd. Naar Familien ikke selv vedligeholder Gravstedet, er den pligtig at lade Kgd. udføre denne.

— (Fyns Soc.-Dem.): Den bestaaende Kgds.ordning ved St. Hans (Odense) ændres efter dette Sogns Indlemmelse i Odense, saa den bliver en lignende som den i Odense gældende.

— (Bogense Avis): Et nyt Ligkapel eller en Udvidelse af det bestaaende i Bogense.

— (Kallborg Folkebl.): Kommunen har paabegyndt Udvidelse af Kallborg Kgd.

4/4 (Aalborg Stiftstid.): Nordjydsk Ligbrændingsforening kræver en Nedsættelse af Taksterne paa Kgd. i Aalborg.

— (Silkeborg Avis): Aidt Kgd. bliver udvidet med 3 Skp. L.

6/4 (Venstres Folkebl.): Der bygges Graverbolig i Korsør (Lic. 16,000) og udlægges 50 Urnegravsteder.

— (Roskilde Avis): Angreb paa den ny Kgds.ordning i Roskilde, af R. Hansen.

7/4 (Roskilde Avis): Den ny Kgds.ordning forsvarer af H. Rønø.

10/4 (Roskilde Avis): Den ny Kgds.ordning i Roskilde og Kravet om Havebrugseksamen; af Havearkitekt Johannes Tholle.

— (Do.): Den ny Kgds.ordning i Roskilde; af A. B. v. Sperling.

11/4 (Kallborg Folkebl.): En Urnehave paa Kallborg Kgd?

— (Roskilde Dagbl.): 13 Ansøgere til Kgd.assistent-Stillingen i Roskilde.

19/4 (Vejle Amts Folkebl.): Vintergrønt

- 20/4 (Roskilde Dagbl.): Kgds.assistenten i Roskilde er udnævnt (Havebrugs-kandidat H. Rønø).
 — (Svendborg Amtstid.): Regulering af Hesselager Kgds.
 21/4 (Frederiksborg Amts Avis): Høster-køb Kgds.

Brugen af Ligkister af Halm eller Vidjer.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

(Fortsat).

Men den Mulighed kan dog neppe helt afvises, at det stammer fra, at man med alle til Raadighed staaende Midler i Middelalderen har søgt at begrave Lig saa langt ind under Kirken, som det har været muligt, ud fra de kendte Forestillinger om, at de Døde paa den Maade bedst kom ind under Guds Varetægt. Denne Forestilling laa til Grund for Begravelser i Kirkerne, i »Kirken Tagdryp« og andre lignende hellige Steder. Og tager man i Betragtning, at Halm er et saare forgængeligt Materiale, især dersom det kommer i Forbindelse med opløst Kalk (fra en Kirkebygning f. Eks.), er det ret uforstaaeligt og næsten utroligt, at der under Sejerø Kirke skulde være bevaret middelalderlige Levninger af let forgængelige Halmkister. Helt kan Tanken maaske dog ikke afvises, idet Halm, opbevaret paa et fuldkommen tørt Sted, nok kan holde sig længe, og selv om disse Halmmaatter maaske ikke er fra Middelalderen, kan de i hvert Fald nok stamme fra en Tid betydeligt før det Tidspunkt, da Spørgsmaalet om deres Anvendelse blev brændende formedelst Myndighedernes Indgriben.

Saa vel fra Slutningen af 17-Tallet som fra Begyndelsen af 18-Tallet spores Anvendelsen af Kister af Halm eller Vidjer til Afløsning af Trækisterne, som ellers brugtes og var anerkendt som det rette Middel til at omgive Ligene³⁾, saaledes fortælles der bl. a. om en Mand i Døjringe paa Sjælland, som i 1807 bandt Halmkurve til at sigte Mel i samt andre Halmkurve til Fattigfolks Ligkister, da Brædder var saa dyre paa denne Tid⁴⁾. I Vendsyssel flettedes Kister af Halmsimer under Krigen med Englænderne⁵⁾ o. s. fr. Det var efter samstemmende Vidnesbyrd den haarde Mangel paa Træ, der tvang Folk til at opgive den gængse Tradition for Ligkister, idet dels denne Mangel umuliggjorde Fremskaffelsen af Træ hjemme fra, og Fastlandsspærringen og Englænderkrigen umuliggjorde Tilførsel af Træ udefra. Var der paa et Sted maaske lidt Træ at faa, — ja, saa var det i saa høj en Pris, at Fattigfolk i hvert Fald ikke kunde betale, hvad der forlangtes derfor.

Under disse Forhold begyndte de offent-

lige Drøftelser af, om det ikke kunde være betimeligt, at man helt undlod at bruge det kostbare Træværk til Kister, saa det kunde komme til Nytte paa anden Maade, og især saa at det kunde komme producerende Formaal tilgode⁶⁾. Disse Drøftelser og de forefaldende Tilfælde af Brug af Halmkister o. l., der ikke var helt efter Datidens Bestemmelser, gjorde, at Sagen kom frem til Myndighedernes Behandling. Den direkte Foranledning var en Begravelse i Knudstrup paa Sjælland (Gjølrov Sogn) i September 1809. Da Sagen fik afgørende Betydning for Fremtiden og belyser Forholdene godt, skal dens Akter her gengives ubetydeligt forkortet⁷⁾.

Sagen indledes med en Redegørelse af 25. September 1809 fra Sognepræsten L. C. Dam, der skriver:

»Da et Almisselem her i Sognet Jens Pedersen i Knudstrup ved Døden afgik i Tirsdags, meldte Enken sig for at faa nogen Hjælp til Ligkisten. Jeg gav hende da 3 Rdlr. af Fattigkassen dertil, men da hun fik en Mand til at skulle besørge Ligkisten forfærdiget, var der ingen Snedker paa Landet omkring, der havde Brædder dertil. Tiden gik da hen til Torsdagen den 21. hujus, og der kunde ingen Kiste faas; da der derfor var Forsamling, Fattigvæsenet angaaende, hos mig samme Dag, meldte Niels Jensen, som Medlem, og som antog sig Enkens Sag, dette for Commissionen, som besluttede, at man i Slagelse, som nærmeste Kjøbstad, maatte se til at faa en Ligkiste jo før jo hellere for billigste Priis, da Liget skulde begraves med det hurtigste, siden Legemet gik stærkt i Forraadnelse; men Ligkisten skulde da koste 14 Rdlr., hvilket Commissionen maatte beslutte at give, da der var ingen anden Udvej for saa kort en Tid, men da den fattige Enke dog selv udvirkede de 3 Rdlr., betalte Fattigkassen 11 Rdlr.; denne store og usædvanlige Udgift udvirkede Fattigkassen nu den Gang, men saa svære Udgifter kan den i Øvrigt heller ikke blive ved at betænde. Commissionen maa derfor tage sig den Frihed at forespørge sig, hvorledes den herefter i slige Tilfælde skal forholde sig, og hvo der skal bære slige store Udgifter, som tiere kunne indtræffe? En Huusmand her i Sognet forfærdiger vel Bikuber, og kunde maaske hitte paa at forfærdige Halm-Ligkister, dog maatte vel en Form gives dertil, hvorfor de skulde dannes og gøres; Manden er ellers nu saa og ikke kan arbejde; hvorledes Commissionen i Fremtiden skal forholde sig, naar selvsamme Begivenhed indtræffer, maa den ærbødigst bede sig underrettet om fra Deres Højvelbaarenhed, da Sognet vel i slige Tilfælde maa blive paalagt en extraordinær Udgift, uagtet den vit-terlig er ellers nok bebyrdet«.

Dette Promemoria gik nu til Greven paa Lerchenborg, der til det danske Cancelli skriver:

»I den Anledning og da Forraadet af Bræder overalt saa betydeligt er formindsket, at en total Mangel paa denne Nødvendigheds-Artikel synes nær, undlader jeg ikke til det kgl. danske Cancellie ærbødigst at fremsende Sognepræst Dams...Skrivelse med lige ærbødigst Anmærkning: at en mindre bekostelig Begravelsesmaade end de tidligere brugelige Bræde-Ligkister om muligt maatte autoriseres for de fattige i Sognene, for ikke at bebyrde disse med overdrevne Begravelses Omkostninger og at formindske alt andet her-værende ringe Forraad af Bræder, som til uomgængelige Fornødenheder synes at burde leveres og anvendes. De af Dem i Forslag bragte Halmkister kunde neppe, hvis de endog fandtes passende, blive det almindelige af Mangel paa Arbejdere, der have Færdighed i dette Slags Kurv Arbejde.

Lerchenborg, den 6. Oktober 1809.

C. Lerche.

Til Sagens Akter føjes et Bilag fra Amtmand Steemann i Sorø, der fremfører et nyt Moment, idet han skriver, at

»Under 14. Marts sidstleden har jeg ærbødigst foreslaaet, at der i hvert Sogn for Fattigvæsenets Regning maatte anskaffes en Ligkiste, hvor Almissemember og saadanne, hvis Jordefærd af Fattigvæsenet eller af det Offentlige blev bekostet, skulde frembæres til Graven, og at deslige Lig ved Nedsænkning i Graven skulde udtages af Kisten og allene være forsynet med en ved Hoved og Fødder tilsyet, gammel Skjorte eller Særk, eller og være indsvøbt i et, ligeledes ved Hoved og Fødder tilsyet Lægen eller andet Linned.

Herover har det kgl. Cancelli indhentet Biskoppens Erklæring.

»Biskoppen har i den Anledning yttret, at en saadan Indretning vilde virke Misfornøjelse, fordi det nu er, [en] fra Menneskets moralske Natur, uadskillelig Følelse, at have Agtelse for de døde og at bringe dem en sømmelig Behandling, hvilket ikke uden forøget Bekostning kunne tilvejebringes, siden Liget da maatte være ordentlig indsvøbt og Graven kastes usædvanlig dyb, og fordi denne Begravelsesmaade vilde anses som et Tegn paa Ringeagt i Særdeleshed siden Forbrydere paa lignende Maade begraves. Han formener derfor, at Exempler af en saadan Beskaffenhed først maatte gives af en af de første Stænder og frygter for, at Smitte og Epidemier derved skulde udbredes.

Amtmand Steemann mener, at da der gaar saa meget Træ tilspilde ved Ligkister, og naar man øjner, hvad dette Træ ellers vilde give, naar det udføres

af Landet — og der kunde maaske være Grund til aldeles at forbyde Brug af Ligkister, — eller at lægge Skat paa Ligkister hos dem, der har Raad til at bruge dem....

Hvad angaar Almissemember, da mener han, at det maa forbydes det offentlige at bebyrdes med Udgifter til Anskaffelse af Ligkister; thi hvad Landalmuen angaar, da maatte jeg meget urigtigt bedømme Bondens Tænkemaade, dersom de ikke skulde finde sig vel tilfreds med en Lov, der formindske deres Udgifter til Fattigvæsenet, naar Liget kunde bæres til Graven i en pyntelig Kiste og under fornøden Højtidelighed.

Han foreslaar:

1) at det bliver enhver tilladt at lade sig begrave uden Ligkiste,

2) at det bliver tilladt enhver Commission, paa hvis Bekostning et Almissemember, eller nogen anden, skulde begraves, at lade disse Lig nedlægge i Jorden uden Ligkiste, naar i det mindste $\frac{3}{4}$ af Kommunens Husfædre vare enige deri, at denne Begravelsesmaade skulde udvælges.

Til at bære Liget ud af Kirken skulde der ved hver Kirke anskaffes en Kiste med Stropper og en Hængemaatte, og naar Liget var nedsænket (indsvøbt) skulde denne Hængemaatte da trækkes bort under Liget. Saa behøvede Graven ikke at kastes mere end de befalede 3 Alen.

Iøvrigt tillader han sig at anmærke, at adskillige Landsbykirkegaardene er meget for smaa, og at de ældre Ligkister ofte beskadiges, naar nye Grave kastes, hvilket synes at burde forebygges ved Udvidelse af Kirkegaardene.

I en Forestilling anfører nu Cancelliet, at et Lovbud som det omhandlede i 1784 var udstedt i Wien, men Misfornøjelsen var her saa stor, at Regeringen maatte tilbagekalde det, inden det var traadt i Kraft. Lignende kunde tænkes her. Man erindrer om, at det i Lovgivningen er forbudt at bruge Kister af Egetræ, men ikke paabudt, at de skal være af Træ, — der er altsaa en Mulighed for at legalisere Halmkisterne. (Fortsættes).

3) Jfr. Forordn. om Begravelse af 17. April 1782.

4) Tang Kristensen: Danske Sagn VII, S. 264.

5) Lønborg Friis: Vendsyssels Nationaldragter og Vendingboerne i gamle Dage, 1902, S. 81 b. Brug af Halmkister har efter Oplysninger fra Hr. Magister V. Gay kunnet efterspores i Arkiver fra 1780-erne til ca. 1817; nærmere Detailler angaaende dette har ikke kunnet fremskaffes.

6) Penia, 1808, S. 321, ff. Forslag til Dødes Begravelse uden Ligkiste.

7) Dansk Cancelli, 2. Departement, Bilag til Brevbogen Nr. 3174 (25. Novbr. 1809). Rigsarkivet.

Husk Gartnerens Foraarsudstilling i

»Forum« fra 27. April til 7. Maj.

**FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR**

Nye Medlemmer.

Afdeling B.

28. Det jydsk Haveselskab.

Afdeling C.

516. Hr. Læge G. Grønvold, Isl. Brygge 3, Kbh. S.

517. Hr. Svegårds Boghandel, Sorø.

518. Hr. Stenhuggerm. Holger Richard Hansen, Ravnsborggade 20, Kbh. N.

Regnskab fra 1. April 1932 til 31. Marts 1933

Indtægt:

Kassebeholdning pr. ¼ 1932.....	108 29
Indkommet for Kontingent	2,875 45
Indkommet for Skrifter	10 65
Indkommet for Protokoller	521 55
Tilskud m. m.	2,274 51
Renter	4 62

Kr. 5,795 07

Udgift:

Porto m. m.	423 34
Maskinskrivning	51 75
Diverse	590 95
Protokoller m. m.	536 20
Rejser, Møder, Agitation	548 50
Lønninger	600 00
Afdrag og Renter	919 38
Overf. til »V. K.«	1,979 85
Kassebeholdning ^{31/3}	145 10

Kr. 5,795 07

»Vore Kirkegaard«.

Indtægt:

Indkommet for Annoncer	1,930 50
Indkommet for Lösnumre.....	78 80
Diverse	3 25
Overf. fra Foren. for Kirkeg.....	1,979 85

Kr. 3,992 40

Udgift:

Trykning	1,835 30
Clicheer	476 65
Forfatterhonorar	580 50
Redaktion	450 00
Forsendelse	254 00
Annonceprovision	322 95
Diverse	73 00

Kr. 3,992 40

BOGANMELDELSER

Axel Holzhausen: *Annuela Växter. Skildringar och Bildar af ettåriga för prydnads skull odlade växter.* 8°, 172 S., rigt illustreret. Albert Bonnier, Stockholm 1933.

Som den 12. i Rækken af værdifulde Haandbøger i *Planteverdenens Beskrivelse* har Direktør Holzhausen her lagt

sin Bog om Sommerblomsterne frem, og ikke i nogen Henseende staar denne tilbage for sine fortrinlige Forgængere. Den skildrer en Mængde af de bedste Arter, og de livfulde Skildringer er suppleret med en lang Række fortrinlige fotografiske Optagelser, navnlig optaget ved »Weilbulls Frø«. Ogsaa paa denne Side Sund og Kattedgat har Bogen sin store Betydning. Der eksisterer ikke paa Dansk saa omfattende en Beskrivelse og saa smukt illustreret Værk om Sommerblomsterne.

Karel Capek: *Et Aar i min Have; paa Dansk ved Else Westh Neuhard.* 141 S., illustreret, Kbh. 1933.

Hvor kender Havedyrkeren ikke sig selv igen, naar han læser denne vittige, fornøjelige og veltrufne »Havebog« om alle de Smaatræk, hvoraf Livet i Haven bestaar. Hvor er det ikke ligegyldigt, at denne Bog er blevet til i Tsjekoslovakiet, — det er som om det var en dansk Villahavevejer eller Kolonihavedyrker, der med sit mest opladte Sind, sit bedste Vid og sit smukkeste Sprog havde givet sig til at skildre de Glæder, Skuffelser, Fortrædeligheder m. m., som man er ude for Aaret rundt. Kun i Brugen af Seglen i Stedet for Leen skimter man et fremmed Land bag Horizonten, men den punkterede Slange, Glasskaarene i Havejorden, det spirende Ukrudt og meget mere er dansk som tjekisk.

Læs den; men taø kun en lille Dosis hver Dag; thi ellers gaar De Glip af alle de fantastiske mange Vitser og Skoser, der ligger og lurar paa den opmærksomme Læser.

A. Dalskov og C. Nielsen: *Kolonihavebevægelsen i Danmark samt Kolonihave-Forbundets Udvikling og Organisation gennem 25 Aar.* 8°, 286 S., illustreret Jubilæumsskrift, Kbh. 1933.

I Anledning af Kolonihaveforbundets Jubilæum har Forbundet (ved Midler, der gennem flere Aar er sammensparet) udgivet denne anselige og vægtige Haandbog i dansk Kolonihavesags Historie, Udvikling og nuværende Stade. Der begyndes med en historisk Udredning af Kolonihavesagen, og det er Anmelderen en vis Tilfredsstillelse at konstatere, at Værkets første 27 Sider er en ordret Gengivelse af de Undersøgelser vedrørende Kolonihavesagens første Udviklingsstrin, som Ann. har offentliggjort i *Gartner-Tidende*, *Sønnerjydske Aarbøger* m. fl. Det er en Glæde, at dette forhen ganske ukendte Stof har faaet denne Plads i Sagens Historie, og man spørger med Undren: Hvorledes vilde den historiske Udredning ellers have været?

De mange Billeder, der paa en god Maade kunde bidrage til Bogens Betydning, er alle uden Undtagelse slet reproducet og daarligt trykt, hvilket er Synd for Bogen og Sagen. —

Forbundet udsender Bogen til samtlige Kredsformænd, og den sælges iøvrigt for 2 Kr. til Medlemmer af Kolonihaveforbundet og til 4 Kr. for Ikke-Medlemmer.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Menighedsraadenes Blad Nr. 3 og 4: Om Kirkegaardskultur, af Havearkitekt Emil Böttiger, — med Bem. af Red.

Ignis Nr. 3: Urnlundsanläggandet i Sverige Marts 1933, m. Bill. af E. Övden. Intryck och erfarenheter från en studieresa i England, med Bill. m. m.

Kriegsgräberfürsorge Nr. 4: Volkstrauertag 1933 med Bill. m. m. Nr. 5: Wir bauen, med Bill. Langemarck, m. m.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

- 21/4 (Fr.-borg Amts Avis): Til Beplantning af Høsterkøb Kgd. behøves Kr. 1200. — Der er oprindelig bevilget 25.000 Kr. til Kgd. Anlæggelse, — dette er overskredet med 600,00, og hertil kommer Honorar til G. N. Brandt og Holten.
- 24/4 (Kolding Folkebl.): Kolding Krematorium ventes at kunne staa færdig i Juni.
- 26/4 (Roskilde Tid.): Vedligeholdelse af Gravsteder (Roskilde).
— (Horsens Folkebl.): Snarlig Opførelse af Krematorium paa Horsens ny Kgd.
- 27/4 (Vendsyss. Tid.): Ny Kgd. i Øster-Hjermitzlev til 3000 Kr.
— (Roskilde Tid.): Gravsteders Vedligeholdelse. Det nye Regulativ for Kgd. i Roskilde. Maa fremmede »Gartnere« ikke mere vedligeholde Folks Gravsteder?
- 28/4 (Holbæk Amts Avis): Krematorieplanerne i Holbæk.
— (Nordsjælland): Nordsjæll. Ligbrændingsord. Krematoriet i Helsingør kommer snart.
— Roskilde Tid.): Gravstedernes Vedligeholdelse i Roskilde.
— (Vendsyssel Folkebl.): Ny Kgd. i Tolstrup-Stenum.
- 29/4 (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Birkerød Sogneraad bevilger 1200 Kr. til Høsterkøb Kgd.
- 2/5 (Fyns Venstrebl.): Ingen gratis Begravelsesordning i Odense.
- 3/5 (Roskilde Tid.): Taksten paa Kgd. i Roskilde halveret.
— (Loll.-Falsters Stifts Tid.): Nu paa-begyndes Urnehaven i Nykøbing F.
— (Silkeborg Avis):

Ved en Licitation i Gaar over nogle Arbejder paa Ry Kirkegaard var der ind-

kommen en Del Tilbud. Arbejdet tildeltes de lavestbydende, nemlig:

Jordarbejde: Brøndgraver Karl Sørensen for 123 Kr. Højeste Tilbud var 165 Kr. Sætning af en Markstensmur: Mureri. J. S. Hjorth 319 Kr. Højeste Tilbud var 353 Kr. Plantning af 225 Meter Thujahæk: Anlæggsgartner Grummesgaard 75 Øre pr. lb. Meter. Højeste Tilbud 95 Øre.

6/5 (Løgstør Avis): Der ønskes en Brønd paa Ulstrup Kgd.

9/5 (Viborg Stiftstid.): Kgd.sudvidelsen i Asmild.

10/5 (Demokraten): Er Krematorieforholdene i Aarhus utidsvarende?

11/5 (Vejle Amts Folkebl.): Stor Udvidelse af Brande Kgd.

13/5 (Roskilde Tid.): Kgd.staksterne i Roskilde.

15/5 (Dannevirke): Den ny Kgd. i Skodsborg skal nu tages i Brug.

17/5 (Roskilde Avis): Taksterne i Roskilde noget ændret.

— (Do.): Gravene.

19/5 (Odense Avis): Skal vi have et Kgd.spoliti? Der stjæles paa Odense Kgd.

— (Ribe Amtstid.): Aal Kgd. skal udvides.

20/5 (Socialdem.): Sænkning indføres i Søndermark-Krematoriet.

21/5 (Fr.-borg Amts Avis): Kgd. i Fr.-sund skal udvides.

— (Dag. Nyh.):

Ligbrænding har Fremgang, dels paa Grund af Materialismen hos mangfoldige Mennesker, som vil have Livets fuldstændige Afslutning konstateret og gjort det saa grundigt som muligt; dels paa Grund af den Anskuelse, der kan findes ogsaa blandt kristne: at Legemet er som et Fængsel, hvorfra det blot gælder at faa Sjælen, Menneskets egentlige Selv, befriet.

Som Afslutning paa en Diskussion i Menighedsraadenes Blad gør Sognepræst P. Severinsen opmærksom paa, at det i Virkeligheden er Gravfred, der mangler; var der Gravfred, vilde den gamle kristelige Begravelsesskik ikke miste sin Magt. De første Kristne søgte at skabe Gravfred i Katakomberne; først da Begrebet indviet Jord i eller omkring Kirken opstod, kom Pladsmanglen og Elenigheden med at grave ned i de gamle Grave. Kun Jøderne har gennemført den fuldstændige Gravfred. Hvor de maa fortsætte med en gammel Gravplads, paafører de den saa højt et Lag Fyld, at de nye Grave ikke naar ned til de gamle.

Gravfred faar vi foreløbig ikke paa vore Kirkegaarde, fordi Lovgivningens Fredningstider er altfor korte. En Kirkebestyrelse kan dog forlænge dem og burde benytte sig deraf langt hyppigere, end det sker.

22/5 (Roskilde Dagbl.):

Landsretten behandlede i Dag den tid-

ligere omtalte Sag mellem Havearkitekt Emil Böttiger, Skanderborg, og Roskilde Domsogns Menighedsraads Kirkegaardsbestyrelse, som Havearkitekten krævede dømt at betale et yderligere Honorar paa 2670 Kr. foruden de 5200 Kr., han har faaet udbetalt.

Landsretssagfører Thyssen oplyste, at Hr. Böttiger fik overdraget at udarbejde Planer.

Kirkegaardsbestyrelsen har bebrejdet Havearkitekten Udgifter til 14 Rejser, før Arbejdet blev paabegyndt. Men de havde været nødvendige for at overvåge Dræningsarbejder m. v., hævdede Landsretssagføreren.

Arkitekten har modtaget et Honorar paa 10 pCt. af Anlægssummen, skønt han i sit Overslag kun har forlangt 8 pCt. Hvis han ikke havde faaet saa meget ud af sit Arbejde som beregnet, maatte det skyldes hans egne Beregninger.

Hr. Böttiger udtalte, at han kun havde givet Menighedsraadet ét Forslag, men tre forskellige Overslag. Kun en Del af Arbejdet blev udført, men Tegningerne havde omfattet hele Arealet paa 10 Tdr. Land, og selvfølgelig vilde han have Honorar for sine Tegninger.

Arkitekten maatte indrømme, at det maaske ikke saa godt ud, at der var en Post paa 2000 Kr. for Tilsyn med Arbejdet, men dette skyldtes, at Arbejdet havde strakt sig over et Par Aar.

Formanden for Kirkegaardsbestyrelsen, Bankdirektør Stigaard, forklarede, at han havde bestræbt sig saa meget som muligt for at overholde det Budget, Ministeriet havde approberet; det var paa 35,000 Kr. Under Arbejdet blev det bestemt, at Arkitekten skulde føre Tilsyn med Jordarbejdet for et ekstra Honorar paa 1000 Kr., der ogsaa er betalt. Arkitektens Rejser og Ophold skulde dækkes heraf. Da Forarbejdet blev langt ud over, hvad Kirkegaardsbestyrelsen havde antaget, blev man bange for Enderesultatet, og det var derfor, man forlangte en Regning.

Sluttelig bemærkede Hr. Stigaard, at han vanskeligt kunde tænke sig, at Kirkegaardsbestyrelsen kunde være pligtig til at betale Honorar, hvis Arkitekten havde fundet paa at udarbejde et Forslag til f. Eks. 200,000 Kr.

Retsformanden prøvede, om Sagen ikke kunde forliges. Bankdirektøren erklærede, at da man havde været godt tilfreds med Arkitektens Arbejde, kunde Menighedsraadet tilbyde 500 Kr. udover de allerede tilbudte 400 Kr.

Dette Tilbud modtog Arkitekten tøvende, efter at Retsformanden havde betydet ham, at en Dom sikkert vilde gaa ham imod.

23/5 (Møens Dagbl.): Stege Kgd. skal udvides.

25/5 (Fr.-borg Amts Avis): Udvidelse af Fr.sund Kgd. — Byraadsudvalgets For-

mand, H. P. Hansen, fremlagde i et Møde af Kirkegaardsarkitekten udarbejdede Planer, samt de i Henhold hertil afgivne Tilbud, hvoraf Udvalget indstillede at antage Murermester A. C. Andersens Tilbud, der lød paa 5670 Kr. Hertil kom ca. 775 Kr. til Laager (Snedkerarbejde) samt Arkitekthonorar, hvorefter Udvidelsen og de dermed i Forbindelse staaende omordnede Forhold maatte antages at andrage højst 7000 Kr. Udvalget tænkte sig, at Beløbet kunde tilvejebringes paa følgende Maade: I Regnskabsaarene 1932-33 og 1933-34 skal efter Overslaget henlægges ialt 2000 Kr. til Udvidelsen. De resterende 5000 Kr. mener Udvalget, at man kan laane af de Beløb, som er indbetalt til Kommunen for Vedligeholdelse af Gravsteder, og afdrage Beløbet med 1000 Kr. aarlig i 5 Aar.

Et dansk Imprægneringsmiddel, Cuprinol.

Mange Gartnere, Havebrugere, Landmænd m. fl. har næppe hidtil været tilstrækkeligt opmærksomme paa, at det for at opnaa en god Driftsøkonomi er langt vigtigere at holde de aarlige Vedligeholdelsesomkostninger saa langt nede som muligt, end det er ved Anlægget af Bedriften, Opførelsen af Bygninger og Anskaffelse af Redskaber og Materialer at spare større eller mindre Beløb ved at slaa af paa Fordringerne m. H. t. de forskellige Driftsmidlers Størrelse, Kvalitet osv., eller ved at undlade at træffe Foranstaltninger, som kan tjene til at øge Materialernes Holdbarhed og forlænge deres Funktionstid.

Afgørende Betvndning har det derfor, at vi i det danske Imprægneringsmiddel, Cuprinol har faaet et effektivt Værn mod de Organismer — Svampe og Forraadelsesbakterier — der er Aarsag til hurtig Ødelæggelse af Træ, der er udsat for Fugtighed m. v.

Brugen af Ligkister af Halm eller Vidjer.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

(Fortsat).

Sundhedsvæsenet anfører i Tilslutning til Sagen, at det intet har imod Anvendelse af Vidjer eller Straa, naar blot [det vi i vor Tid kalder] »Smittelig« bliver jordnet i begede Kister (jevnfør Forordn. af 17. April 1782, § 6). Om Fælleskister med Halmmadrasser, som man lægger over Mistbænke, eller groft Lærred anfører man (24 Aug. 1809), at en saadan Metode er i Brug i Spanien, ikke alene til Fattige, men ogsaa til andre.

Under disse Forhold og med de anførte Udtalelser som Baggrund udstedte nu det danske Cancellis 2. Departement under 25. Novbr. 1809 et Cirkulære, der til-

sendtes Amtmændene i Sjællands Stift, Holbæk, Sorø og Frederiksborg Amter, Vallø Stift samt Besidderne af Grevskaberne Bregentved, Samsø, Holsteinborg, Ledreborg, Baroniet Løvenborg og Adlersborg og Administrationen for Frederiksværk Gods (altsaa kun Sjælland med Samsø), der lød saaledes:

»Da Bræder for nærværende Tid ikke alene ere i en meget høj Priis, men endog paa sine Steder vanskelige at erholde, saa have nogle Øvrigheder forespurgt, om det, under slige Omstændigheder ikke kunde tillades, at begrave Liig i Kister, flettede af Vidier eller Straae.

Over dette Forslag har det Kongl. Sundheds-Collegium afgivet sin Betænkning, hvorefter Sagen er bleven forelagt Hans Majestæt til allerhøjeste Resolution.

Det har derpaa behaget allerhøjest samme allernaadigst at resolve saaledes:

»Vi ville allernaadigst have tilladt, at enhver, uden Undtagelse, til Liigs Begravelse maa bruge Liigkister af Vidier eller Straae, naar det blot iagttages, at begede Trækister bruges i Tilfælde, som ved Forordning af 17. April 1782 § 6 ere bestemte.

Denne allerhøjeste Resolution har man ikke skullet undlade tjenstligt at meddele.

Til behagelig Efterretning og Bekendtgjørelse for Vedkommende.

Det kongl. danske Cancelli, den 25. November 1809.

Dermed var det altsaa tilladt Myndighederne at benytte denne billige Foranstaltning overfor Almissemænd, ligesom det iøvrigt stod enhver frit for at lade sig begrave i en saadan let forgængelig Kiste eller at lade de Afdøde nøjes med en saadan i Graven. Sagen havde sine Tilhængere saavel som sine Modstandere, og det afgang af, hvem der bestemte de lokale Retningslinier, hvorledes Sagen skulde afgøres i de enkelte Tilfælde. At Myndighederne har benyttet sig af den givne Tilladelse, har man adskillige Optegnelser om.

Blandt de første Tilfælde, hvor man paa Lovens Grund benyttede sig af Straa- eller Vidjekister skal anføres følgende:

1. Søndagen den 26. November 1809 døde Lars Monsens fraskilte Hustru, Stine Benthies i Rye, Sjælland, 58 Aar gammel, og hun blev begravet den 1. December. Det er i Kirkebogen indført, at hun var den første, som blev begravet uden Kiste⁸⁾, hvormed muligvis menes, at hun ikke var lagt i Trækiste, og at der var brugt en Halmkurv eller lign.; om hun var den første i Landet eller blot i Sognet, er ikke klart.

2. I Maribo blev i Begyndelsen af 1810 begravet Snedker Kislers Enke i en

Straakiste, købt i Nakskov, som den første⁹⁾ [paa denne Egn, Sogn, By]; det er en sær Skæbnens Ironi, at det skulde være en Snedker-Enke; hendes afdøde Mand har sikkert »vendt sig i sin Grav« derved.

3. Midt i Marts 1810 begravdes en Person i en Vidjekiste paa Frederiksberg¹⁰⁾; samtidig begravdes

4. i Vam [-men? eller Vemb?] i Jylland et Almissebarn i en Kiste af Langhalm¹¹⁾.

5. I Særslev Sogn paa Fyn begravdes i 1811 en 93-aarig Kone i en Straakiste, og ogsaa om hende anføres det, at hun var den første, dog kun »heraf Menigheden«, som blev jordet paa denne Maade¹²⁾.

6. I 1811 begravdes et Fattiglem i Vorgod-Nr. Vium Kommune og

7. 1812 var det samme Tilfældet — begge i Halmkister¹³⁾.

Træmangelen og den stedfundne Legalisering af Halm- og Vidjekisterne maatte naturligvis foranledige en mere udstrakt Brug, end Tilfældet havde været for Cirkulærets Fremkomst, omend Kisterne var i høj Grad ildesete af dem, de skulde bruges af, de Fattige, hvorom vi senere skal høre nærmere. Der maatte ganske naturligt opstaa en ny Industri, der tog sig af Kisternes Fremstilling, og i Reglen var det en Art Hjemmeindustri. Skønt Cirkulæret kun sendtes til Sjællands Amt etc. kom Skikken ogsaa i Brug andetsteds, som det er fremgaaet af det foran anførte, og overalt i Landet kan Tilvirkningen af disse Kister spores.

Af Folk, der tilvirkede Kisterne, skal nævnes følgende:

1. I Djerring i Midtsjælland en Husmand⁴⁾.

2. I Karleby paa Falster lavede Husmand Lars Møller Vidjekister^{11 25)}; en af disse, der paa Foranledning af Stabskaptain Muderspach var lavet til Soldater, men ikke var bleven brugt, var stillet til Eftersyn i Præstegaarden;

3. En Husmand i Ryslinge paa Fyn¹²⁾;

4. Avlskarl Rasmus Christensen hos Amtsprøbst Lütken i Lumby paa Fyn¹³⁾.

5. Nogle Soldater under Kaptajn Kongstad i Nakskov, Kisterne betegnedes som »ret smukke«; Folkekommissionen i Maribo købte her 2 Kister af Straa, at have »i Forraad«²⁵⁾.

6. Folk i Stege; Kisterne karakteriseres som værende af Form som Bikuber, men iøvrigt med løst Laag ligesom almindelige Ligkister²⁵⁾.

(Fortsættes).

8. Iflg. Optegnelser i Rye Kirkebog 1809. Kirkehist. Saml. 4. R. I S. 804.

9. Iflg. Optegnelser i Særslev Sogns Kirkebog 1811; Danske Studier 1927, S. 169 ff.

10. Iflg. Optegn. i Fattigvæsenets Protokoller for Vorgod og Nr. Vium 1804-1870; Hardsyssels Aarbøger 1922, S. 86.

11. Dansk Folkemindesamling 06/23 730, Kgl. Bibl., Kbh.

12. Tang Kristensen: Gamle Folks Fortællinger om jydsk Almueliv, Tillægsbind IV, S. 72.

13. Fyns Stifts patriotiske Selskab 1810-1910, S. 52.

25. Iflg. Artikel i Kolding Avis 18. Juli 1903.

**FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR**

Budget for Aaret 1933-34.

Indtægt:

Kontingent	2,700 00
Salg af Skrifter	10 00
Salg af Protokoller	500 00
Tilskud	2,000 00
Annoncer	1,400 00
Salg af Hefter	75 00
Diverse	75 00

Kr. 6,760 00

Udgift:

Porto m. m.	400 00
Maskinskrivning	25 00
Protokoller	300 00
Rejser, Møder	50 00
Lønninger	540 00
Afdrag og Renter	875 00
Trykning af »V. K.«	2,000 00
Clicheer	400 00
Honorarer	550 00
Redaktion	450 00
Forsendelse af »V. K.«	260 00
Annonceprovision	350 00
Diverse	300 00
Balance	260 00

Kr. 6,760 00

Samlet Status.

Aktiver:

Tilgode for Annoncer.....	176 50
Varer hos Sekretæren	2,521 50
Kassebeholdning	145 10
Balance	5,783 01

Kr. 8,626 11

Passiver:

Bogh. Anders Nielsen	19 00
Frands Hansen	5 00
Sparekassen	7,370 73
E. N. Nielsen	1 00
Avisudklip	12 75
Diverse Honorarer	28 40
Redaktøren	13 12
Bogtrykker Thomsen.....	1,097 30
C. Schønemann	17 50
Købkes Reproduktionsanstalt ..	61 31

Kr. 8,626 11

BOGANMELDELSER

Danske Herregaardshaver Hefte 5, Egeskov, Udgivet af Det kgl. danske Haveselskab med Støtte af Ny Carlsberg-Fondet.

Som det femte i Rækken foreligger nu Egeskov-Heftet, ligesom de foregaaende Herregaardshaver-Hefter rummende en Skildring af Havens Historie, en Række Fotografier samt forskellige Planer og

Opmaalinger. Det, der karakteriserer dette Hefte, er de mange, smukke og omfangsrige Egeskov-Hække. De dominerer Haven, og de dominerer Heftet, som det naturligt maatte blive. Fotografierne er fortrinligt optagne og godt reproducet. Opmaalingerne er foretaget af de Havebrugsstuderende, bistaaet af unge Arkitekter fra Akademiet, og Udgivelsen af Heftet tilligemed Billedteksterne skyldes Lektor Georg Georgsen, der her igen har vist sit friske Blik for det effektfulde og instruktive. Heftets svageste Bidrag maa selve Teksten siges at være, og det er besynderligt, at Dr. Lorentzen ikke har kunnet finde mere Historie eller har kunnet »spinde« mere over det, der foreligger, end Tilfældet har været. Skønt Slottet er opført ca. 1550, beretter Skildringen af Haven praktisk talt intet om, hvad der ligger mere end ca. 50 Aar tilbage i Tiden — et fattigt Resultat.

Naar engang Rækken af Hefter om Danske Herregaardshaver foreligger færdig, vil det nok kunne vise sig, at der her er skabt et smukt Monument over det Stykke Kulturhistorie, der for flere Herregaardshavers Vedkommende er gaaet over til udelukkende at være Historie, noget forbigaengent og forsvundet. Der kunde ikke være ventet længere, end Tilfældet er; det har forlængst ringet sidste Gang baade her og der, og maaske ringer det snart sidste Gang for mere end Herregaardshaverne.

A. Pedersen: Nord. ill. Havebrugsleksikon. 4. Udgave, G. E. C. Gads Forlag., Kbh. 1933, 1. Hefte.

Efter at 3. Udgave af det nu næsten klassiske Havebrugsleksikon allerede længe har været udsolgt, foreligger her 1. Hefte af den nye (4.) Udgave, og det er med Forventning og Tilfredshed, man tager det i Haanden. Her bringes paa en praktisk Maade Besked om alt det, en Gartner indenfor alle Specialiteter og enhver Haveamatør har Brug for, — baade det elementære og det specielle, — dog kan naturligvis en Leksikonartikel ikke i den Grad være udtømmende som en Tidsskriftsartikel eller et Specialværk om de enkelte Emner; men netop ogsaa ud fra denne Betragtning bringes der efter mange af de enkelte Artikler i Leksikonet en Fortegnelse over den vigtigste Speciallitteratur indenfor Emnet. — For Kirkegaardsfolk og Gravstedsejere rummer første Hefte maaske ikke ret meget af speciel Interesse, — dog skal der peges paa Artikler som Alléer, Anlægsgartneri og Bekæmpelse af Skadedyr og Sygdomme, — 3 Felter, som berører Kirkegaardene meget. Yderligere vil der i senere Hefter fremkomme andre og mere specielle Ar-

tikler om Gravsteder, Kirkegaarde m. m., og den omfangsrige Forfatterfortegnelse (der tæller over 100 Navne) lover Artikler om disse Emner af fhv. Begravelsesdirektør A. Berg, Kirkegaardsforstander Hilding Claesson og Havearkitekt Johannes Tholle.

Det nye Leksikons Titel er lovlige lang og derfor upraktisk i Brugen, — almindeligt betegnes det nok ogsaa slet og ret som »Havebrugsleksikonet«. I de første Par Udgaver har det utvivlsomt været rigtigt at betegne det saavel som et nordisk som navnlig et illustreret Leksikon. Ogsaa i 4. Udgave kan det være opportunt at betegne det som et nordisk Leksikon, der henvender sig med sine Anvisninger til (og henter sine Medarbejdere fra) alle de nordiske Lande. Derimod forekommer det Anm. uden synderlig Grund at hefte »illustreret« til den nye Udgaves Titel; thi dels ved tidligere Brugere, at det er illustreret, og dels vil man i vore Dage anse det som en Selvfølge, at det er det. Uden Skade kunde »Illustreret« være udeladt af Titlen, og denne vilde da være bleven knappere og skarpere. — Noget mærkeligt forekommer det, at de svenske og norske Bidrag ikke sættes paa de paagældende Landes Maal. For Norges Vedkommende kunde det maaske have sine Vanskeligheder at finde ud af, hvilket Maal der skulde anvendes (Nynorsk eller andre Maal), og der kan det danske Sprog vil ogsaa nok bestandig accepteres; men for Sveriges Vedkommende maatte det utvivlsomt have kunnet forøge Salgsmulighederne i dette Land, om de svenske Artikler var skrevet paa Svensk.

De svenske Bidrag om svenske Forhold vil sikkert kun rent undtagelsesvis blive læst af Danske, hvorimod det er det Stof, Svenskerne vil søge, og de kunde da — synes man — med god Grund vente at finde Stoffet paa deres Modersmaal. Navnlig, dersom man ogsaa i Fremtiden vil afværge Fremkomsten af et svensk Leksikon, vilde det sikkert have betydet meget. Noget andet gælder Finland, hvor Finsk nu (siden Verdenskrigen) saa ubetinget har faaet Overtaget overfor Svensk.

I det nye Leksikon er Nomenklaturen ført à jour med de nyeste Love, — i første Hefte findes der ikke ret mange Afvigelser fra det gængse, dog skal anføres, at *Araucaria imbricata* nu skal hedde *A. araucana*; men i de følgende Hefter vil man blive præsenteret for adskillige »Bidsler«, som vi maa se at faa slugt og fordøjet paa en saadan Maade, at det gaar os i Blodet, hvad Planterne fremtidig skal hedde — for os ældre et ikke helt nemt Arbejde, men dog et Arbejde, som vi maa se at faa gjort. — I det foreliggende første Hefte har Redaktøren af Værket, Hr. Professor A. Pedersen, bragt nogle Artikler om Frugtavl og

hvad dertil hører, — fortrinlige Bidrag, der vidner om enestaaende Indsigt i Emnet. Det forekommer imidlertid Anm., at Professoren her har glemt at se sig lidt til Siderne; thi naar der under »Beplantningsplan« kun findes B. vedrørende Frugthaver, maa Anlægsgartnere m. fl. straks spørge: »Hvor er Beplantningsplaner for Haver, Stauderabatter, Rosen-gaarde, Gravsteder o. s. fr.« — og skal disse Emner behandles andetsteds, kunde vi godt have tænkt os, at der under »B« fandtes en Henviisning til disse Steder. Ganske det samme gælder »Beskæring«, — hvorfor kun Omtale af Frugttræbeskæring og hverken Omtale af eller Henviisning til Rosenbeskæring m. m. m.?

Der ligger et omfattende Arbejde til Grund for det nye Leksikon, og der er al Grund til at være Redaktionen taknemmelig, fordi det er lykkedes at knytte saa mange Kræfter til Værket, som Tilfældet er. Der findes i Forfatterfortegnelsen fremragende Navne i mange Brancher, og hvad særlig maa noteres som en Triumf fra Redaktionen Side: Der findes fremragende Fagmænd, som ingen tidligere har kunnet formaa til at aabne for deres faglige Viden; ikke mindst imødeses deres Bidrag naturligvis med Forventning. Og det er tvdeligt, at det nye Leksikon adskiller sig endog meget væsentligt fra det tidligere. Det er paa mange Omraader betydelig forbedret, og det vil være urigtigt at tro, at naar man har det gamle, behøver man ikke det nye. Dertil gaar Udviklingen, ikke mindst indenfor Havebrug og Gartneri alt for stærkt frem, — og der kræves nu af den Enkelte langt mere faglig Indsigt end før, — om man ikke vil blive distanceret.

Anna Weber: Kvinden som Gartner og Havebruger; 8°, 104 Sider, illustr. Nyt nordisk Forlag, Arnold Busck, Kr. 2.00.

Med denne lille Bog har Frk. Weber, der er Plantepatalog, ydet et fortrinligt Bidrag til Oplysning ikke blot om den feminine Part af Gartneriets Udøvere, men ogsaa om den mandlige. Hun har endvidere dels i og dels mellem Linierne givet et brilliant Billede af det daglige Arbejde i Gartneriet, navnlig set fra den arbejdende Part. Det er derfor blevet en i god Forstand social Bog — et kulturhistorisk Dokument, der værdigt kunde indgaa i en Skildring af Fagenes »Dagligt Liv i Norden« i det 20. Aarhundrede, — og dertil et ypperligt Incitament for Kvinden som Gartner. Et Spørgsmaal, som Frk. Weber af gode Grunde ikke helt kan besvare, er Spørgsmaalet om Kvindens Fremtidsmuligheder i Gartnerierhvervet. Et er, at Kvinden i Gartneriet kan have nogle gode Aar i sin Ungdom, og at hun som Underordnet befinder sig vel derved, — men hvorledes med den i alle iboende Trang til selvstændig Beskæftigelse, som

Principal? Forfatterinden siger, at Kvinden skal betænke sig meget, før hun begynder selvstændig Virksomhed som Handelsingartner, — et Raad, hvori der ogsaa anes en Advarsel, — og noget lignende fremføres for andre Sidegrene, navnlig med Betænkkelighed for Spørgsmaalet om tilstrækkelig Fysik og økonomisk Fundament.

Paa Kirkegaarde har Kvinder neppe ud over faa Undtagelser haft gartneriske Stillinger, — der kan nævnes, at en Havebrugskandidat har været Assistent paa Kbh. Assistens Kirkegaard, og at Inspektøren ved mosaik Kirkegaard i Møllegade, Kbh., var Kvinde, — hvilke Chancer, der maatte være her, kan ikke siges. Derimod har Kvinder her (som ogsaa i Herregaardshaver) haft meget ufagligt Arbejde (Lugekoner etc.); men det er jo en helt anden Historie.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

27/5 (Kallborg Folkebl.): En Urnehave ved Kallborg Kgd?

— (Fyns Stiftstid.): Der stjæles paa Odense Kgd. — men man glemmer at anmelde Tyverierne til Kgd.s-inspektøren.

30/5 (Fyns Tid.):

Middelfart Menighedsraad holdt Møde i Aftes paa Raadhuset. Formanden for Kirkegaardsudvalget, Smedemester A. F. Andersen, oplyste, at der fra forskellig Side var klaget over den Tilstand. Kriegerkirkegaarden ved Østergade henligger i Børnene legede her i stort Tal, og man havde endog set Fodboldspil udøvet her. I denne Anledning havde Kirkegaardsudvalget holdt Møde og indstillede nu til Menighedsraadet, at man fik Tilladelse til at nedlægge Kirkegaarden, der blev anlagt under Trearskrigen. De faa Gravstene, der er tilbage, foreslaas flyttet til Kriegergravene paa den vestlige Kirkegaard, og man vil derefter se at faa Kriegerkirkegaarden omdannet til et smukt Anlæg, hvor den smukke og anselige Obelisk skulde blive tilbage som et Minde om Stedets tidligere Brug.

Til disse Planer sluttede Menighedsraadet sig enstemmigt, og man drøftede forskellige Enkeltheder i Sagen.

7/6 (Middelfart Avis):

I Gaar blev Mindestene og Kors paa den gamle Kirkegaard i Middelfart fjernet for hos Billedhugger Schwaner at undergaa en Reparation, hvorefter de vil blive stillet op paa den gamle Kirkegaard.

Antagelig vil selve »Flytningen« af Gravene foregaa under en vis Højtidelighed. Det er jo ganske vist kun Mindet og Stenene, der kan flyttes, men det ny »Hvilested« bør indvies som Mindestedet for de faldne Krigere fra vore Broderlande.

8/6 (Fyns Soc.-Dem.): Der kræves indlagt Vand paa Fredens Kgd. i Odense.

10/6 (Kbh. Amts Avis): i Birkerød Sogneraad meddeltes det, at Regulativ for Høsterkøb Kirkegaard kunde forventes approberet, naar en Bemærkning om, at erhvervsdrivende Gartnere ikke kunde udføre Arbejder ved Gravstederne slettedes, idet Loven tillod dette, naar det skete paa Begæring af Gravstedsejerne. Denne Ændring blev eenstemmigt vedtaget, hvorefter Regulativet kan anses for endeligt udformet.

10/6 (Herning Folkebl.): Den 21. ds. er det 60-aars Dagen for den første Begravelse paa Herning Kgd. — Der bygges for Tiden 2 store Vandbassiner paa Kirkegaarden, og der er anlagt en Børneafdeling m. m.

14/6 (Socialdem.): Kgd. i Høsterkøb skal indvies Fredag.

— (Randers Dagbl.): Vindblæs Kgd. er reguleret og omlagt ved Anlægs-gartner Fiil, Stouby.

15/6 (Kalborg Folkebl.): Blomstertyverier paa Kalborg Kgd.

— (Aalborg Stiftstid.): Konflikt i Aalborg Kgd.sbestyrelse.

16/6 (Berl. Tid.):

Søllerød Kirkegaard har hidtil været anset for en af Omegnens mest idylliske, og det var ikke ualmindeligt, at Byens Folk søgte herud i fredelige Omgivelser, naar de købte deres Gravsted. Nu vil sikkert mange søge til Høsterkøb, hvor der i Eftermiddag indvies en Skovkirkegaard med tilhørende Kapel.

Kirkegaarden, der er anlagt af Birkerød Kommune, dækker et Areal af Rude-skov paa 1,44 ha og støder lige op til Kirken, der ligger til højre for Kongevejen. Arealet er købt af Staten og har andraget ca. 26.000 Kr. Arbejdet er ledet gennem Kommunens Ingeniørkontor ved Kommuneingeniør Poul C. J. Larsen, Kommune-gartner G. N. Brandt, Gentofte, og kgl. Skov-rider A. Holten, Holte, har udarbejdet Forslaget til Kirkegaarden og været raadgivende ved Anlægget.

Det er Meningen at bevare Skovnaturen paa Kirkegaarden, der er bevokset med ung Bøg. De Arealer, der ikke er udlagt til Gravsteder, forbliver Skov, og de, der allerede er ryddet, tilplantes med Underskovsvegetation. Først naar de enkelte Gravsteder tages i Brug, ryddes de et for et, men det er Meningen, at der paa Grave-ne kun anvendes Planter uden haveagtigt Præg saa som Bregner, Fingerbøl, Skov-anemone, Viol, Klokkeblomst o. lign.

Indhegning bliver der ikke Tale om, da Gravstederne vil blive solgt saaledes, at de støder op til hinanden. Desuden er en særlig Afdeling tænkt udlagt til store Gravsteder.

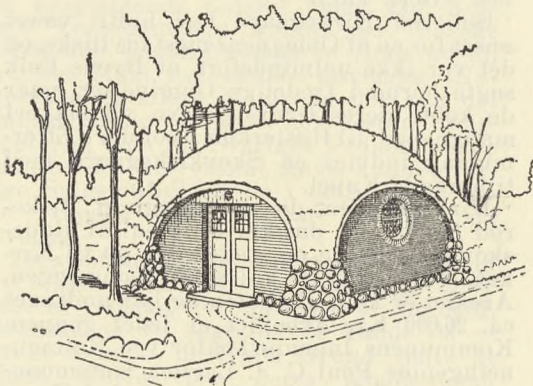
17/6 (Politiken): En Gravlund i Rude-skov, med Bill.

18/6 (Nordsj. Venstrebl.):

Danmarks første Skovkirkegaard indviedes Fredag ved Høsterkøb Kirke i Udkanten af Rudeskov, hvoraf Birkerød Kommune fra Staten har købt 1½ ha Land. Anlæg af Kirkegaard og Kapel har kostet ca. 26,000 Kr.

Kommuneingeniør Poul C. J. Jensen har ledet Arbejdet efter Planer, der er udarbejdet af Kommunegartner G. N. Brandt, Gentofte, og Skovrider A. Holten, Holte. Ung Bøgeskov dækker Kirkegården, og det er Hensigten i saa vidt Omfang som muligt at bevare Skovens Natur i Kirkegården. Gravene skal ligge i Skoven, og Skovens Blomster skal dække de dodes Grave. Kun Bregner, Fingerbøl, Konval, Skovanemone, Viol og Klokkeblomster maa plantes paa Gravstederne, der ikke skal indhegnes, men ligge som stille Pletter imellem Skovens Træer.

Ved Kirkens Nordside er der opført et Kapel, der er tegnet af Arkitekt A. P. Christensen, Sandbjerg. Det har været Arkitektens Opgave at skabe et Kapel, der har Karakter af en gammel Gravhøj, og Arkitekten har paa en udmærket Maade løst sin Opgave.

Mens Eftermiddagssolen Fredag skilnede gennem den nye Gravlunds Træer, samledes en Række indbudte foran Skovkirkegaardens Gravhøj, hvor Sogneraadsformand Porse i en kort Tale opridsede Anlæggets Historie. Det havde længe været et Ønske hos Beboerne, at Kirken skulde forenes med en Kirkegaard.

Sogneraadsformanden bragte en Tak til alle, der havde bidraget til det smukke Resultat, og fremhævede her særlig Kommunegartner Brandt, Gentofte, og Skovrider Holtens Indsats. Det havde været Sogneraadets Mening at skabe noget særpræget, en virkelig Skovkirkegaard, saaledes at Skovens Karakter stadig fastholdes og bevares over Kirkegaardsanlægget. Ogsaa Arkitektens Arbejde fremhævede Sogneraadsformanden, der tilslut overgav Kirkegården til Beboerne i det Haab, at den for kommende Slægter

maatte blive et fredhelligt Sted for Egnens Døde.

Provst Pedersen, Tikøb, foretog derpaa den kirkelige Indvidelse af Kirkegården. Det er altid et Tegn paa høj Kultur og Civilisation, naar man værner om de døde. De gamle Kæmpehøje i Landskabet er Vidnesbyrd om den Omhu, hvormed vore Forfædre behandlede deres Døde, som de bortgav til Naturens Hvile. Andre Folk har ved skønne Monumenter søgt at skabe Skønhed over de dodes sidste Hvilested. I den sidste Tid er der her hjemme sket et glædeligt Fremskridt i Kirkegaardskulturen. De dodes Gravsteder passes mere omhyggeligt end i gamle Dage, hvor Gravene hurtigt forfaldt, og Indskrifterne slettedes ud. Her paa denne skovrige Egn er det en naturlig Tanke at skabe en Skovkirkegaard som denne, hvor Skovens Idyl og dybe Fred, Skovens Læ og Skovens Ly kan skærme de dodes Grave.

Pastor Thomsen: Jeg har altid syntes, at en Kirke uden Kirkegaard var rodløs, og jeg vil paa Beboernes Vegne bringe alle en Tak, fordi Ønsket om en Kirkegaard nu er opfyldt paa saa skøn en Maade med denne smukke Gravlund.

Skovrider Holten takkede for Sogneraadsformandens venlige Ord og ivkønskede Sogneraadet og Beboerne. Det er et Kulturfremskridt, at man her lægger Kirkegården i Skoven, der er saa udmærket egnet til at gemme Støvet af de bortgangne. Han udtalte Haab om at Beboerne altid vilde værne om dette fredhellige Sted i Skoven.

Førstelærer Andersen, Høsterkøb, bragte Beboernes Tak for Kirkegården, og derefter skiltes Forsamlingen.

22/6 (Dannevirke): Urnehave i Varde.

— (Flensborg Avis): En Kgd. ved Rinke-næs Kirke?

23/6 (Kalborg Avis): Urnehave paa Kalundborg Kgd.?

— (Holbæk Amtstid.):

Nykøbing Menighedsraad behandlede i Aftes i et Møde Spørgsmaalet om den tidligere omtalte Udvidelse af Assistens Kirkegaard. Man enedes om at lade Kirkegaardskonsulent, Havearkitekt Tholle, København, sammen med Kirkegaardsudvalget samt Gade- og Vejudvalget, se nærmere paa Forholdene før man skridder til den endelige Planlæggelse.

Ligeledes vedtog Menighedsraadet at lade Konsulenten se paa den nuværende Kirkegaard. Det bliver nemlig nødvendigt at foretage en grundig Forbedring af Kirkegaardens Gange, der nærmest er ufremkommelige baade Sommer og Vinter. Muligvis bliver det tillige nødvendigt at erstatte Elmene langs Midtergangen med stedsegroede Træer, idet Elmene er en stor Gene for Gravstederne paa begge Sider af Gangen.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

24/6 (Sydvestjyll.): Der er Landet over en meget stærk Stigning i Mellemstallet i Dansk Ligbrændingsforening og ikke mindst har der været det i den lokale Afdeling, hvis Medlemstal er fordoblet paa kort Tid.

Antagelig faar vi snart et Krematorium i Esbjerg, hvad der vil bevirke yderligere Tilgang, og da Varde Kirkegaardsbestyrelse formodentlig snart begynder Forberedelserne til Plantning af det Areal, som skal inddrages under Kirkegaarden, vil Udvalget indsende Andragende om at faa anlagt Urnehave paa en Skraaning mod Øst paa Varde Kirkegaard.

26/6 (Kalborg Folkebl.): Menighedsraadet har vedtaget at imødekomme Andragendet fra Ligbrændingsforeningen om at faa indrettet en Urneplads paa Kalundborg Kirkegaard.

Urnepladsen vil blive anbragt i den vestlige Del af den nye Kirkegaard.

Der vil senere blive ført en Forhandling mellem Menighedsraadet og Ligbrændingsforeningen angaaende Beplantning m. m.

29/6 (Randers Amts Avis): Gravsløjfning paa Kgd. i Randers.

30/6 (Kbh. Amts Soc.-Dem.): Hvem stjæler Planterne paa Dragør Kgd.?

1/7 (Aarhus Amtstid.): Arbejdet med Reguleringen af Malling Kirkegaard er nu fuldført. Overalt er Gangene rettede ud, saa de nu er lige, og desuden er det blevet saaledes, at der er nem Adgang til alle Gravstederne, hvilket ikke altid var Tilfældet før, uden at passere over andre Gravpladser, f. Eks. ved Begravelser. Medens der tidligere henlaa ikke saa faa Grave i en Tilstand, der ikke saa godt ud, er der nu rensset og planeret overalt, og der vil blive sørget for, at alt fremtidigt holdes i Orden. Fra Landevejen er der anlagt en Kørevej ind til Kirken, saa Hestekøretøjer og Biler kan køre ind til Kirkedøren fra den ene Side og ud derfra til den anden uden at vende. Der er ogsaa anskaffet nogle Bænke, som er hen-satte forskellige Steder paa Kirkegaarden til de besøgendes Disposition. Det store Arbejde med Regulering og Plantning er udført af Anlægs- og Handlingsgartner R. P. Nielsen, Malling, og desuden er der udført forskellige Arbejder af andre. Kirkeværgen, Murermester Chr. Andersen, Malling, har ført Tilsyn med samtlige Arbejder. Efter Reguleringen m. m. har Malling Kirkegaard faaet et ganske andet og meget kønnere Udseende end tidligere, og man hører da ogsaa kun Tilfredshed med det udførte Arbejde. Naturligvis har et saadant Arbejde kostet en hel Del, men Udgifterne

ved selve Kirkegaardsreguleringen er dækket ved Salget af Gravfæstebreve. Der er dog endnu en Del Grave, baade inden- og udensogns, hvortil der ikke er løst Fæstebreve, og hvis dette ikke sker snarest, vil Gravene blive inddraget under Kirken.

2/7 (Aarhus Amtstid.): Kirkegaardsudvalget for Sønderup Sogn, bestaaende af Fru Birthea Mikkelsen, Tøttrup, Bagermester Bundgaard og Gaardejer N. P. Bisgaard, begge Sønderup, samt Bestyrer Marinus Andersen, Rodsted, har i Løbet af det sidste Aars Tid faaet gennemført en haardt tiltrængt Matrikulering og Regulering af Sønderup Sogns Kirkegaard, et Arbejde, som Fru Mikkelsen, der ogsaa er Menighedsraadets Formand, har været Sjælen i. Gravstederne er blevet afgrænsede ved Plantning af Smaabøg. Gangene imellem dem er blevet lugede, og et og andet Monument er blevet flyttet ind paa Linie med de øvrige indenfor samme Afsnit af Kirkegaarden.

Forud for dette »Arbejde i Marken« blev der dels tegnet to Kort over Kirkegaarden, der viser samtlige Gravsteder med fortløbende Numre (et Oversigtskort i en mindre Maalestok, der vedlægges Kirkegaardsprotokollen, og et andet til Brug for Kirkegaardsudvalget), dels blev der korresponderet eller mundtlig forhandlet med Gravstedernes Ejere. De allerfleste har med Sindsro givet deres Samtykke til paakrævede og uundgaaelige Forandringer i Gravsteders Form og Monumenters Flytning i Erkendelse af, at Hensynet til den enkelte maa træde tilbage for Hensynet til Helheden, og at Kirkegaardsudvalget kun har grebet ind i det hidtil bestaaende, fordi gennemført Planmæssighed nødvendiggjorde Indgreb. Kirkegaardsudvalget har samtidig med at udvise Takt og Sømmelighed faaet skabt Plan og Orden paa Sønderup Kirkegaard og derved givet den et hidtil savnet Skønhedspræg. Landpost og Gartner Elmar Sørensen, Suldrup, har tegnet Kortene og forestaaet det store Nyplantningsarbejde, der gør ham og hans Hjælpere megen Ære. C. J.

2/7 (Aarhus Amtstid.): Vejlbj Kirkegaard har vist sig at være for lille, og Menighedsraadet har derfor købt et Stykke Jord, som nu vil blive inddraget til Kirkegaard. Indvielsen af denne Kirkegaard finder Sted paa Søndag Formiddag Kl. 11½ efter Gudstjenesten i Vejlbj.

FRA NORSKE KIRKEGAARDE

17/5 (Gudbrandsdølen): Mens man har skamhugget de vakre gamle træer på kir-

kegården i Lillehammer er i disse dager gledeligvis foretatt en del ny treplantning. Langs kirkegårdens grense mot Kirkegaten og Mathiesens gate nedover mot de gamle lønntreer i grensen mellom den gamle og den nyere del av kirkegården er det plantet bjerketrær, tilsammen 45 stykker på ca. 2 meters høide.

Initiativet til denne plantning blev tatt av fylkesgartner Olstad, som på foranledning fremkom med motivert forslag derom til menighetsrådet. Og for å kunne få utført plantningen nu i vår fikk kirkegårdsutvalget etter andragende formannskapets bemyndigelse til å anvende inntil 200 kroner, å opføre på kommende års budgett, til en plantning som nevnt.

Når de nu plantede bjerketrær vokser til, vil de sikkert komme til å danne en vakker ramme om vedkommende del av kirkegården.

1/6 (Aftenposten): For et fåtallig, men særdeles interessert publikum holdt herredsgartner Flod igåraftes i herredsstyresalen for Aker et meget underholdende foredrag om fremtidig forskjønnelse av Akerskirkenes omgivelser og gravstedenes beplantninger. Møtet var sammenkalt på initiativ av menighetsrådene.

I særdeleshet i Nordstrand og Ullern sogn er man nu kommet et godt stykke på vei hvad angår ensartet og harmonisk utsmykning av kirkegårder og gravsteder.

Herredsgartner Flod tok sit utgangspunkt i den glødende interesse og kjærlighet, hvormed de fleste Akersborgere oppfatter sine haver og blomsterbed med deres sans for vakre farvesammensetninger og hvordan deres skjønnhetsglede var overført til de kjære avdødes graver. Men dessverre var det et sørgelig faktum at endel av disse gravsteder var preget av en tilfeldig smak og derfor gav et mindre heldig helhetsinntrykk.

En rekke ypperlige lysbilleder av gravsteder i ny og gammel stil gav tilhørerne et bevis for denne påstands riktighet. Herredsgartnerens kontor stod når som helst til disposisjon med råd, og der var allerede utarbeidet karter med ensartede planer til bruk for menighetsrådene.

Efter foredraget innledet sogneprest Thomassen, Øster Aker, til diskusjon om den viktige sak, og i denne deltok flere av sognets prester. Et forslag om nedsettelse av en komité med en representant fra hver av de 4 sogns menighetsråd som rådgiver for Akersborgernes interesser blev foreløbig henlagt. Premissene for denne komité's arbeide var ikke nok klarlagt. De skal utformes og presiseres nærmere av herredsgartneren og sogneprest Thomassen i fellesskap og oversendes de forskjellige menighetsråd til behandling.

20/6 (Indlandsposten):

I det senere har vi fått flere klagemål

over at kirkegården ved Vinger kirke ikke er i den velstelte stand som den bør være. Mens graveierne gjennomgående er flinke til å etterse og stelle sine graver, vokser selve kirkegården til med ugress, så den ser mildest talt uflidd ut. — Hold kirkegårdens pen og pyntet! er en appell fra en av klagerne. Av kirkegårdens utseende kan man lese sig til de kulturnivå vedkommende samfund er nådd til. Det skulde derfor være en honnørsak overalt å gi kirkegårdene et så tiltalende utseende som mulig.

— — —
Vi har forelagt klagerne for kirkevergen, rektor Viig, som opplyser at han er opmerksom på forholdet. Graveren har forresten begyndt å slå nu. Men det er ikke så greit. Graveren er alene om arbeidet og har ifølge sin kontrakt bare plikt til å slå en gang. Best vilde det være om man kunde få slått før løvetannen blomstret, men når det skal gjøres bare en gang, blir det å vente til gresset er kommet litt i været. Renholdet paa kirkegården er med andre ord et bevilgningsspørsmål. Kirkevergen gjør imidlertid opmerksom på at graveierne selv har plikt til å klippe eller slå gravene, det er selve kirkegården som kirken har med.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Blomsterhandlerbladet, Juni: Det daglige Bindi (Bill. af Kranse).

Ignis Nr. 4: Bl. a. om Eldbegängelsen i det gl. Italien, Askan åt havets vågor, med Bill., m. m.

Trädgårdsodlaren Nr. 4: Komitéen for Anlæggelsen af Vestre Begravningsplads i Helsingfors har bortgivet Arbejdet for 610,000 f. M. til Trädgårdsarkitekt Paul Olsson. Omraadet er ca. 25,000 m²; Anlægsarbejdet udføres af Anlæggsgartnerne Skogström & Hj. Olsson.

Kriegsgräberfürsorge Nr. 6: Wir denken unserer Toten. Vom Werden und Wachsen unserer Kriegsgräberstätten; m. m.

Dansk Naturfredningsforenings Aarsskrift 1932—33, der som sædvanlig er overmaade smukt udstyret og righoldigt, beskæftiger sig ligesom de foregaaende stærkt med Fredlysning af vore Oldtidsminder (Gravhøjene), og beretter om mange Forsyndelser imod dem.

Brugen af Ligkister af Halm eller Vidjer.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

(Fortsat).

7. Snedker Jens Pallesen i Bursø (Lolland) leverede »smukke« Kister, der var

forsynede med Ellelægter under og over; lavede af Langhalm; Kisterne farvedes sorte; Halmen gul; lignede Kister af Brædder²⁵).

8. Husmand Søren Brogen i Lillebrænde (Lolland)²⁵).

9. Husmand Christen Christensen, Foldbjerg i Vraa²⁵).

10. Ved Kommandøren paa Møen, formentlig af Soldater, fremstilledes Kister med Træstænger stukket igennem og flettede med Hasselkviste²⁵), endelig lavedes der ogsaa saadanne Kister i

11. Herning¹⁴), og i

12. Vendsyssel⁹).

13. København¹⁶) m. fl. Steder.

14. Amtsprovst Lütken, der aabenbart har været særlig interesseret i dette, forsøgte at sætte Tilvirkningen i System og lod Kister udstille i Odense. Det hedder herom¹⁵), at »paa den indenlandske Boutik her i Byen er der i disse Dage indsat de første Halmkister fra Landet, som vel maatte ønskes ført i Brug paa en Tid, da een Fjellekistes Bekostning overstiger den ubemidlede Evner«, og i en Annonce (Kundgørelse), at »Ligkister og Sengekurve af Halm«:

Som en Prøve af Tjenestefolks Vinteraftens Arbejde falholdes i den patriotiske Boutique. Størrelsen er fra 1 Alen $\frac{1}{2}$ Quarteer indtil 2 Alen 3 Quarteer, Prisen fra 1 Rdlr. 3 M. til 6 Rdlr. 2 M. efter Størrelsen og Beskaffenheden af Arbeidet. De, som behøve disse Arbejder, vilde henvende sig med Opgivende af Høiden, Længden og Bredden til Lumbye Sogns Fattigkommission, hvor man ogsaa har sørget for, at de, som andre Fattigkommissioner dertil, udsee, kan faa Anvisning i 8 à 14 Dage i disse simple Sagers Forfærdigelse. Materialer og Undervisning leveres her, men for Underholdning maae Kommissionen sørge, samt indestaae for den lærendes Sædelighed og Forhold, da Anvisningen meddeles i mit Huus. De, som muligen kunde give sig af med at bedømme disse Arbejder, ville erindre, at de ere de første Arbejder af Begyndere, hvorblandt endog smaae Dreng, som her ved første Gang gives Lejlighed til Haandgerning.

Lumbye, 21. Jan. 1812.

P. W. Lütken.

Det skal i denne Forbindelse bemærkes, at Fyns Stifts patriotiske Selskab ydede en Flidsbelønning paa 30 Rdlr. til Karlen Rasmus Christensen hos Amtsprovst Lütken, fordi han i sin Fritid lavede Ligkister af Halm, hvilket man paa-skønnede særligt, fordi Haandværkerne var i Krig og ikke kunde lave saadanne eller andre Ligkister¹³), og at Aalborg Stifts økonomiske Selskab i 1811 udsatte Præmier for Ligkister af Halm, nemlig i 2 Aar: 3 Præmier af 20 Rdlr. for ikke under 20 Kister, 3 Pr. af 12 Rdlr. for ikke

under 12 Stk. og 3 Pr. af 8 Rdlr. for i det mindste 8 Kister. Kisterne skulde alle være til voksne Mennesker, og de bedømtes efter, om de var smukke og stærke²⁷).

Priserne paa disse Kister faldt meget forskelligt ud, dels efter Eggen, dels ogsaa efter Kvaliteten. Priserne var (idet vi refererer til de foregaaende Numre):

Nr. 2: Vidjekister 4 Rdlr.

Nr. 5: Halmkister 4 Rdlr., senere 3 Rdlr.

Nr. 6: Halmkister 5 à 6 Rdlr.

Nr. 7: Halmkister 3-4-5 Rdlr.

Nr. 8: Halmkister 21 Mark.

Nr. 9: Halmkister 1 Rdlr.

Nr. 10: Kister med Træstænger og Hasselkviste 3 Rdlr.

Nr. 13: Halm uden Træbund 21 og med 25 Mark.

Nr. 14: Halm fra 1 Rdlr. 3 Mark til 6 Rdlr. 2 Mark.

Foruden den her nævnte Højestepris af 6 Rdlr. 2 Mark kendes der ogsaa Priser paa 8 Rdlr.²²), og heroverfor staaer Prisen paa Trækister fra 11—14 Rdlr. — Forskellen er øjensynlig; men den burde dog neppe have været saa afgørende, som Tilfældet vilde det.

Af det fremførte maa det antages, at Halm- eller Vidjekister har været brugt praktisk talt over hele Landet. Det kan anføres, at Amtsdirektionen for Loll. Falsters Fattigkommissioner under 26. Juli 1811 fastslaar, at Halm- og Riskister herefter skal bruges til alle Fattigbegravelser, og at man ikke kan godkende en Regnskabspost for Trækister²⁵). At disse Kister udelukkende har været brugt til Fattige, maa antages som givet. H. C. Andersen har i et Par Tilfælde brugt Billedet af en saadan Begravelse, hvor det bl. a. hedder, at »en flettet, gul Straakiste« blev baaret ud af et fattigt Hus¹⁷), eller hvor den lille Pige maatte gaa med bare Ben »efter den fattige Straakiste²⁶).

Som Følge af dette Forhold og som Følge af det rent instinktivt utiltalende Moment, der laa i hele Forholdet, saa man med en vis Uhygge hen til den Mulighed, at man maaske selv engang skulde jordes paa denne Maade. Bl. a. har en Kvinde, født 1804 paa Falster, fortalt, at hendes Mor (Husmandskone i Bannerup) altid ønskede, at hun ikke maatte være saa fattig, naar hun døde, at hun skulde begraves i en Ligkiste af Halm; det syntes hun var saa uhyggeligt at tænke paa¹⁸). Kurvene eller Kisterne var flettede omtrent som Bikuber, og det var jo synligt for enhver, at de faldt sammen, naar Graven kastedes til — en alt for uhyggelig Tanke for Almuen¹⁸). Og i visse Tilfælde søgte man at gardere sig i Tide. Saaledes fortælles det, at en Røgter, som tjente i Ryslinge Præstegaard, ikke kunde lide, at en Husmand i denne By gav sig af med en saa utiltalende Beskæftigelse som at flette Halmkister; han

frygtede formodentlig ogsaa for, at han selv skulde blive begravet i én af Husmandens Halmkurve. Derfor ønskede han da ondt over hans Hoveder, og det gik da ifølge Overtroen saaledes, at den paa-gældende Husmand mistede 2—3 af sine Hoveder. Han lod derefter Kurvebindingen fare, og dermed ophørte Skikken med Halmkisterne paa den Egn¹²⁾.

Ogsaa med Kister af Vidjer eller Rafter kunde der være en vis Uhygge, dels paa Grund af deres Utæthed, dels ved deres Usoliditet. I Horns Herred brugte man en Tid Ellerafter, som man højtideligt havde faaet Lov at hugge i Skovene til dette Brug. De var tynde og blev naglet sammen til en Kiste. Ved en Begravelse snublede imidlertid én af Ligbærerne, og idet de efter Skik og Brug bar Baaren paa Skuldrene, faldt Kisten her ved fra dem, saa Ellerafterne gik fra hinanden. De havde megen Ulejlighed med at faa dem sat sammen igen, og den hele Situation maatte naturligvis virke højt pinligt. I denne Egn brugte man i Trængsels Tid at nøjes med at svøbe Liget i et Lagen og begrave det deri; men skete det saa, at Lagenet fløj til Side, forøgede ogsaa dette naturligvis Uhyggen ved Begravelsen. Det var netop et Tilfælde af denne Art, der fik en Præst til at udvirke Tilladelse til, at man maatte hugge Ellerafter i Skovene²⁴⁾.

Ogsaa andetsteds fra hører man om Foranstaltninger imod Skikken. Af Medlidenhed mod de fattige, som kunde faa den Skæbne at blive jordet i en saadan Kiste, skænkede saaledes Major v. Reedt til Palsgaard Fattigvæsenet i hans Distrikt en stor Bøg, savet i Brædder, til Ligkister; og af Udby Sogns Fattigprotokol ses det, at Grundtvig som ung Kapellan med stor Kraft satte sig imod Brugen heraf i Sognet²⁵⁾. At ogsaa andre gjorde dette, ses senere. Økonomiske Betragtninger stod overfor etiske og æstetiske, og disse sidste fik Tid efter anden heldigvis atter Overtaget.

Fra Autoriteternes Side holdt man imidlertid i nogle Aar paa det hensigtsmæssige og økonomiske i at benytte disse Former for Kister¹⁶⁾. Ganske vist erfarede man (1810), at der kunde forlanges saa høj en Pris som indtil 8 Rdlr. for en Kiste; men man haabede paa, at naar man tiltrak Piletræer til dette Brug, vilde Kisterne blive billigere. Kisterne var dog ubrugelige, naar Liget »flød«, og naar der var Tale om smitsomme Sygdomme. Der-

for holdt man ogsaa nu paa, at der skulde anskaffes »Sognekister«, i hvilke de Døde skulde bæres til Graven, og hvoraf de inden Jordpaakastelsen skulde udtages. Der kunde baade nu og saa sent som i 1817 findes fremragende Personligheder, som tog Standpunkt for disse Kisters Anvendelse, særlig af økonomiske Aarsager — ja, man foreslog endog i en Anvisning til Bestyrelse af Fattigvæsenet at begrave de Fattige helt uden Kiste eller blot i Paklærred^{19 20)}.

Imod den Praksis, Cirkulæret af 1809 antydede, tog dog af og til en og anden til Orde, som allerede anført, med sine Betæneligheder²⁰⁾, og efter en Ordre om, at Ligbærerlauget ikke maa undslaa sig for at bortbære Lig i Halm- eller Vidjekister²¹⁾, kunde det tyde paa, at man i hvert Fald hos dem har haft en bestemt udtalt og højest naturlig Modvilje imod Skikken. Og i et Præstekonvent i 1818 udtaltes der en utvetydig Modvilje imod Sagen af Pastor J. Petersen i Sandby paa Lolland. Denne udtalte i sit Foredrag, der hed: »Er det ønskeligt, at den, under Krigen givne Bestemmelse, at begrave de Fattiges Lig i Straa- eller Riiskister, nu, da Krigen er ophørt, vedbliver? Eller gives der Grunde, som tilstrækkeligen retfærdiggjøre det Ønske, at hin Bestemmelse nu maatte bortfalde?« — bl. a. følgende: ²²⁾. (Fortsættes).

Kirkegaardshaandbog.

Gads Forlag meddeler Redaktionen, at man i nær Fremtid udsender en Kirkegaardshaandbog, og at man agter at tilbyde Medlemmerne af »Foreningen for Kirkegaardskultur« denne til en billig Forkøbspris, hvorom der vil blive sendt Meddelelse til de enkelte Medlemmer.

14. Feilberg: Ordbog over jyske Almuesmaal, Tillæg A, S. 290.

15. Fyns Stifts Adresseavis 21. Januar 1812; Danske Studier 1927, S. 169 ff.

16. Penia, 1810, S. 8 ff., 126 ff.

17. H. C. Andersen: O. T. II Afsnit 23.

18. Loll. Falsters historiske Samfunds Aarboeg 1916, S. 125.

19. Hans Bastholm: Theoretisk og praktisk Anvisning til Fattigvæsenets Bestyrelse . . . 1817, S. 232—33.

20. Se ogsaa »Politivennen« 1810 Nr. 572, 606 og 608.

21. Skrivelse af 17. Februar 1916: Hammeriks Lovleksikon L. S. 982.

22. Iflg. K. L. Rahbek: Dansk Minerva, VII, 1818, S. 193 ff.

23. Andrew: Bygone Churchlife in Scotland, 1891, S. 242.

24. A. Uhrskov: Nordsjæll. Folkeliv, IV, 1924, S. 113—14.

25. Iflg. Artikel i Kolding Avis 18. Juli 1903.

26. H. C. Andersens Eventyr »De røde Sko«.

27. Aalborg Amts Landboforening i 50 Aar. Aalborg 1894, S. 24.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

10/7 (Hobro Venstrebl.): I Gaar indviedes Udvidelsen af Vejlbj Kgd. pr. Riis Skov.

12/7 (Berl. Tid.): Kontorchef S. A. Jung, Frederiksberg Begravelsesvæsen, død.

14/7 (Herning Folkebl.): Ejstrup Kgd. skal udvides.

19/7 (Aalborg Amtstid.): Astrup Kgd. er reguleret.

20/7 (Vejle Amts Folkebl.): Brande Kgd. skal udvides.

23/7 (Aalborg Amtstid.): Atstrup Kgd. skal udvides.

27/7 (Politiken): Sløjfede Grave, af Karen Michaëlis (i Uddrag):

For snart en Menneskealder siden havde jeg en Kontrovers med min jydsk Fødeby, fordi jeg offentligt ankede over den skændige Tilstand, hvori Kirkegaardens Fattiggrave befandt sig. Fattiggrave, ja. Smaa Grustoppe med en Numereller Navnepind, det var alt, hvad der tilkom den, der ikke i Tide havde lagt hen til sin Begravelse. Det var alt, hvad Byen mente at kunne ofre for en afdød ubemidlet Medborger.

Tingene blev ændret. Grustoppene forsvandt, forsvandt for bestandig.

Nu beder jeg Læseren benytte sin Sommerferie til et Besøg paa »min lille grønne Ø«. Her er en Kirkegaard, som Verden ikke har Mage til. Hvad er Genuas Campo Santo med sit pralende nøgne Marmor mod denne tropisk blomstrende Kirkegaard, som Solnedgangen svøber i gyldne Taager! En Kirkegaard saa fuld af Ynde og blid Skønhed, at selv den, der ikke har nogen under Mulde, ofte griber sig i at maatte tørre fugtige Øjne. Man kunde saamænd dristigt tage Entré af den Thurø Kirkegaard, uden Risiko for, at Folk siden hen forlangte Pengene tilbage. Ganske vist, Udsigten strækker sig ikke over halvhundrede Kirketaarne eller Østersøens hele Øflok, stor er den Kirkegaard ikke heller. Man naar den ad knottede Sten, og smaa er de enkelte Grave, beskedne Mindesmærkerne, men hver Grav er en lille kærlig Verden for sig, hver af de Døde ligger husket og hæget. Lørdag Eftermiddag, naar Hovedrengøringen i de pilne Hjem er ovre, vandles der af samtlige Øens Kvinder op paa Kirkegaarden. Saa fattig er ingen her, at hun møder tomhændet. Blomster, Blomster i Hylde og Fylde. Gravene pusles, rives og vandes, smaa nye Stiklinger sættes, Roser bindes op, tiltuskede Stenplanter presses ned i de smaa Stenhaver — Øens sidste Mode. Thurøs naadige Forsyn, altsaa selve Asathor, har jo formet Øen, om ikke i sit Billede saa efter sin Vilje. Sikkert

ligger han selv begravet netop under den store Ask med Bænken omkring, hvorfra man ser ud over det Fyns Land, de rige Skove, de glidende Baade, de skyggedrivende Enge, Kvinderne gaar stille omkring, for ikke at forstyrre de Dødes Fred. De smiler indbyrdes, de hvisker lidt og bøjer sig saa igen hver over sin Grav. Alle har jo Grave her. Slægters Grave. Her hviler Søn og Fader, Fars Far og hans Far igen, og Kvinderne ved Graven véd om dem alle, taler om dem. Nej, her glemmes de Døde ikke. Og her er i Døden ikke Forskel paa Fattig og Rig.

Jeg har vist før fortalt om den lille halvt pudsige, halvt rørende Skik, at Følget efter Begravelsen af Slægten indbydes til Kaffebord paa Turisthjemmet eller paa Kroen — mest paa Turisthjemmet, der er kendt og elsket gennem snart halvhundrede Aar. Der drikkes ved en saadan Lejlighed adskillige Hundrede Kopper Kaffe, Kagernes Antal er sagtens endnu større, enhver faar saa meget at drikke og spise, som han bare kan. Betalingen erlægges ikke efter Koppernes Antal, men efter Gæsternes Mængde. Nu hænder det jo, om end sjælden, at en fattig Mand dør, enten uden Slægt eller med fjerne Slætninge, der lever i andre Verdensdele. Han kommer i sin høje Alder — ikke paa Sognet, men paa Alderdomshjemmet, her er intet Fattighus, heldigvis — og efter Begravelsen er alle venlige Mennesker, der fylkes om Kisten, af Kommunen indbudt til det obligate Kaffegilde. Saa selv den Fattigste og Ensomste faar samme Begravelse som han, der efterlader sig mest Gods og Guld. Og hans Grav, nu ja, tro ikke den glemmes! Naar Kvinderne Lørdag Eftermiddag vandrer op til de Døde, huskes han af dem, hvis Grave ligger nærmest, eller dem, i hvis Nærhed hans Hytte stod. Naturligvis raaer ogsaa paa denne Kirkegaard en stille udtalt Ærgerrighed. Enhver ønsker, at hans Grav skal synes skønnere end alle de andre, men da alle er overdækkede med Aarstidens rige Flor og alle hæget med samme vidunderlige Ømhed og Sans for Farve og Duft, vil ethvert Valg blive saare vanskeligt.

Lille, ganske lille er Kirkegaarden. Indtil for kort siden saa det ud, som maatte man finde Plads til en helt ny, Gravene laa saa yderligt som Kirken paa Klinten. Men Øboerne er snilde, nu laves der lange smalle Terrasser ned mod Vandet, der skiller Thurø fra Fyns mægtige Land.

Det er kun rimeligt, at Kirkegaarden her bliver Midtpunktet. Befolkningen maa være fortrolig med Døden her, hvor alle unge Sønner drager ud paa Havet, hvor Kvinderne i stormfulde Nætter vri-

der Hænderne og haaber og ængstes og haaber igen. Her hvor de store Storme kræver Liv, hvor saa mangen sortklædt Kvinde maa spejde ud i det ukendte fjerne uden Anelse om, i hvilket Vand hendes Husbonds Legeme vugges af Bølgerne, til Havet trækker ham ned og graver hans Grav mellem Tang og Konkylier.

I lange Tider var Kirkegaarden i Randers kun et uhyggeligt, sørgeligt Sted, hvor Skellet mellem Fattig og Rig var uhyrligt.

Men saa vendtes Bøtten igen.

Kun Kirkegaarden fulgte ikke rigtig Trop med Tiden. Den var ikke just daarligt holdt, kun saadan gammeldags og ked-sommelig. Havde de Døde ikke haft Regimentsmusikken fra Skovbakken lige ovenover, de var gaaet til af Kedsommelighed. Hvad nyttede de dyre Gravsteder med Titler og Lovord om ædle Døde, hvad hjalp bredkronede, kræftsaarede Træer i sur Jord, som kvalte Gravenes mossede Roser? Gamle Folk sjøkkede rundt med Rive og Vandkande, saadanne gamle Nusser, der har hele Venneflokken under Mulde. De føler sig mest hjemme inden for de Mure, hvor de skal bo til sidst i et eneste Rum uden Dør eller Vindue.

Kirkegaarden hørte ikke til Byens Seværdigheder som det flotte Hotel, der stod Gny af i Aviserne. Hyggeligt nok laa den, men Tiden var vandret den forbi. Den nye Kirkegaard laa smukt med Udsigt mod Fjorden, hvor Skibe kom, og Skibe gik, og mod det opfyldte Terræn, til hvis Fabriker Arbejdernes Cykletog skinnende trillede til og fra paa visse bestemte Tider. Dog, Kirkegaarden var ikke søgt som Udflygtssted eller for at imponere fremmede Gæster.

Men nu, lige med ét, skal den Randers Kirkegaard gøres fin og seværdig. Man har faaet en Gartner, der siger Sparto til alle andre Gartnere. Der er kommet Skub i det hele, væk med Ukrudtet — væk med de ukrudtbevoksede Grave.

Byens vise Fædre har givet deres Samtykke, og det, der skal ske, skal ske straks. Nu. Uden Tøven.

Jeg læser en Annonce i »Randers Amtsavis«. I Annoncen staar, at hver den Grav, der er tilgroet af Ukrudt, vil blive sløffet fra den og den Dato.

Jeg læser og tror ikke mine egne Øjne. Er det virkelig sandt? Kan det være sandt? Det er jo fuldkommen amerikansk. (Mig personligt er det ligegyldigt, om jeg kommer til at nyde min sidste Søvn mellem Landevejens Tidsler og Brændenælder, om jeg skal bæres af evigt hvileløse Vande, eller om min Aske spredes for Vind og Vejr, eller endelig om jeg skal ligge under en tyngende Sten).

Men de fleste Døde tænker ikke saadan. Selv den Fattigste sparer jo sammen for

at komme pænt i Jorden. Sparer fra sin egen Mund, fryser hellere lidt, blot han kan faa en ansændig Begravelse. At komme pænt i Jorden er første Halvdel af hans Ønske, anden bestaar i at kunne holde Pladsen saa længe som muligt. At have Kisten i Fred, selv om den er faldet i Støv. Derfor køber de fleste deres Gravsted paa langt Sigt. Somme orker kun de tyve Aar, andre hele hundrede. Og ingen har Ret til at sløjfe deres Grave. Selv om Kirkegaarden skal nedlægges, de købte Grave maa man respektere til Da- og Time. Hvorfor spørger jeg saa nu, har man da med ét Lov at sløjfe Grave, fordi Ukrudtet ikke luges bort?

Ukrudt... Er ikke ofte saadan en Ukrudtsplante i Grunden helt køn at skue? Fler maa jo da saa være det i endnu højere Grad. Findes der her i Danmark noget saa prægtigt som en med Ukrudt velbevokset Grøftekant? Altsaa!

Nu, medens jeg skriver dette, kommer »Politiken«, jeg standser og læser Nyhederne. Læser ogsaa dér en Annonce fra en Odense Kirkegaard, der ligeledes truer med at sløjfe forsømte Grave, men rigtig nok tilføjer »og beplante dem med Græs«. Det lader sig bedre høre. Græs er godt. Græs er udmærket. Men, sig mig, skal Græs ikke ogsaa holdes? Som Ejer af en temmelig udstrakt Have maa jeg have Lov at hævde, at hvis Græs ikke passes, ser Haven snart — forfærdelig ud.

Er det nu Meningen, saavel i Randers som i Odense, at de altsaa først sløjfede og saa med Græs besaaede Grave atter om en Tid, saafremt Græsset ikke slaaes, skal sløjfes anden Gang og til Eksempel belægges med Brosten? Eller hvordan?

Skulde ikke Byen, Byerne, alle Byer, kunne tillade sig den Kirkegaardsudgift at lade henholdsvis en eller flere arbejdsløse Mænd passe de »forsømte« Grave?

Ikke for at lette de Efterlevende, men for ikke at krænke de Døde.

Rimeligst var jo, at samtlige Borgere kom ens i Jorden, og at deres Gravret havde samme Længde eller Korthed. Men saa længe Verden ikke er moden nok for denne lille Forbedring, maa der henstilles til dem, der har Magt og Myndighed over de Dødes Haver, at respektere hvert Gravsted i hvert Fald saa længe, der er betalt for det. Dette er det mindste, det allermindste, Byens Borgere kan kræve af Byens Raad.

Man forestiller sig blot, at en Søn efter lange Udlændighedsaar gæster sin Fædreneby, og som første Gang søger ud paa Kirkegaarden for at dvæle ved sin Mors Grav. Finder den ikke. Den er »sløffet«, fordi den var tilgroet med Ukrudt. Man sætter sig ind i Sønnens Følelser. Han har vidst, at hans gamle Mor af sine smaa Penge har købt Graven for hundre-

de Aar, netop i den Hensigt, at den altid skulde byde Sønnen velkommen, selv om han først vendte hjem som gammel Mand. Graven er sløjft...

Hvis det ikke er at krænke Gravfreden, saa véd jeg ikke, hvormed sligt skal betegnes. Hver den, som paa en Kirkegaard bryder Roser paa en fremmed Grav, kan drages for Domstolene og idømmes Bøde eller anden Straf. Men den, der »sløjfer« Grave, fordi Brændenælder og Gaaseurter befinder sig vel og gør deres til at pryde de Afdødes Hvilested, han skulde have Retten og Loven paa sin Sade. Er dette muligt? Nej, nej og atter nej.

27/7 (Vejle Amts Folkebl.): Der er foretaget Prøvegravning ved Brande Kgd.

27/7 (Aalborg Stiftstid.): Mosaisk Kgd. i Aalborg er bleven pyntet op.

28/7 (Brønshøj Avis): Brønshøj Kgd. faar Asfalt paa Gangene.

29/7 (Præstø Avis): Under Begravelser paa Næstved Kirkegaard i den senere Tid er det hændet, at det har været vanskeligt at faa sænket Kisten i Graven paa den Maade, Tilfældet skulde være, fordi de, der har baaret Kisten, har haft Følelsen af, at Bjælkelaget ved Kisten var ved at skride. Under en Begravelse forleden indtraf det Uheld, at en af Bjælkerne i Stilladset knækkede og styrtede ned i Graven, saa man først maatte have Bjælken op og en ny Bjælke skaffet til Veje, før Sænkningen kunde finde Sted. Hændelsen gjorde et pinligt Indtryk, som kun delvis udvaskedes ved, at Pastor Kalkar og Kordegn Nielsen istemte en Salme.

— Tildragelsen har givet Anledning til, at Forholdene ved Jordfæstelserne er bragt paa Tale, og der er fremsat Kritik, ikke mindst mod Kirkegaardsbetjeningen.

Vi har i den Anledning bedt Kirkegaardsværgen, Bestyrer Oluf Petersen, Forsørgelsesanstalten, om en Udtalelse, og Hr. Petersen svarer:

— Jeg er blevet underrettet om den pinlige Tildragelse forleden og har undersøgt Forholdene, og efter de Oplysninger, jeg har faaet, tør jeg sige, at denne beklagelige Hændelse maa henføres til de »hændelige Uheld«. For at forhindre slige Uheld er det paalagt Graveren kun at benytte friske og gode Planker ved Begravelser, men i dette Tilfælde har Planken altsaa ikke været saa god, som den skulde være, muligvis har der været en Knast i Træet, og Planken er brudt sammen, da den tunge Vægt er anbragt paa den. Der er straks truffet Foranstaltninger til, at noget lignende ikke kan ske i Fremtiden, idet der fremtidig vil blive lagt dobbelt Plankelag. Man maa jo heller ikke glemme, at Pladsforholdene paa den gamle Kirkegaard er trange, og naar saa mange Mennesker samles paa et enkelt Sted omkring en aaben Grav, opstaar der et meget stærkt Tryk paa Jord og Stillads.

— Der er i Forbindelse med Omtalen af denne Sag rejst Kritik mod Graveren?

— Ja, jeg véd det, og derfor vil jeg gerne have Lov til at sige, at han er frygtelig ked af det skete. Graver O. Larsen er en samvittighedsfuld og pligtopfyldende Mand, men jeg skal indrømme, at hans Væsen kan frastøde, men det er der ikke noget at gøre ved. Han passer sine Ting paa Kirkegården paa en Maade, som ikke giver Anledning til Klage.

Og i Fremtiden vil vi forhaabentlig kunne undgaa slige pinlige Hændelser som den forleden, slutter Hr. Petersen.

29/7 (Silkeborg Venstrebl.): Et Udvalg af Brande Menighedsraad holdt i Gaar Møde paa Aastedet for at drøfte Planeringen af den nye Kirkegaard, eller om man skulde holde sig til Drøningen alene. En Planering vil skønsmæssig andrage ca. 1000 Kubikmeter og saaledes koste en Del Penge. Der foretages nu nogle Prøvegravninger i Haab om, at et Par Stikledninger til den nylig anlagte Hovedledning mod Vest vil kunne gøre nogenlunde den samme Virkning, saaledes at Ministeriets Krav paa dette Punkt bliver imødekommet fuldtud.

29/7 (Silkeborg Avis): Aidt Menighedsraad afholdt i Aftes et Møde, hvor man aabnede de indkomne Tilbud paa Jordarbejde og Opsætning af et nyt Dige omkring den Jord, hvormed Kirkegården er udvidet.

Der var ialt indkommet 6 Tilbud. Det højeste paa Kr. 1250,00, det laveste paa Kr. 547,00. Sidstnævnte Tilbud, der var fra Brolægger Emanuel Markvardt og Arbejdsmand Robert Madsen, Aidt, blev antaget.

Der skal ialt sættes 140 m Dige, og Arbejdet er allerede paabegyndt i Dag.

30/7 (Fr.borg Amts Avis): Frederikssund Kgd. skal udvides.

11/8 (Djursland): Et Besøg paa Kgd. i Randers.

14/8 (Loll. F. Stifts-Tid.): Forandringer paa Kgd. i Maribo (Rydninger).

16/8 (Aalborg Amtstid.): Der skal indrettes Urnehave i Vejgaard.

16/8 (Djursland): Krigergravene paa Æbeltoft Kgd. restaureres.

21/8 (Hobro Venstrebl.): Spærring Kgd. skal udvides.

25/8 (Kalborg Dagbl.): Arbejdet med Anlæg af den nye Kirkegaard i Kalundborg, der en Tid var gaaet i Staa, er nu saa langt fremme, at man kan danne sig et Skøn over baade Enkeltheder og Helhed.

Havearkitekt Böttiger har udarbejdet Tegninger, og Kantor Arland fører nu Tilsyn med det afsluttende Arbejde. Stenhugger Chr. Jensen, Stenhugger Oscar Carlsen og Entreprenør Amandus Carlsen har haft Del i Arbejdet.

26/8 (Næstved Avis): Toksværd Kgd. skal udvides.

26/8 (Silkeborg Venstrebl.): Assistens Kgd. i Silkeborg skal udvides.

31/8 (Randers Dagbl.): Randers Kirkegaardsregnskab balancerer med 127.709,79 Kr.

1/9 (Næstved Avis): Der har været afholdt Afstemning om Udsættelse af Udvidelsen af Toksværd Kgd. til 1940, hvilket vedtoges.

3/9 (Kolding Avis): Krematoriet i Kolding blev i Gaar indviet (Arkitekt Svane).

4/9 (Kalborg Folkebl.): Der er udarbejdet Planer til en Urnehave i Kalborg.

12/9 (Fyns Tid.): Fredens Kgd. i Odense skal udvides.

12/9 (Kalborg Folkebl.): Urnehaven i Kalborg er godk. af Ligbrændingsforeningen og realiseres nu.

12/9 (Viborg Stiftstid.): Asmild Kgd. skal udvides.

13/9 (Dag. Nyh.): Ekspeditionssekretær Marc. Kalckar er udn. til Chef for Frederiksberg Begravelsesvæsen.

13/9 (Samme): Det ombyggede Krematorium paa Bispebjerg tages i Dag i Brug.

Foreningen af Kirkegaardsinspektører, Gravere og Kirkegaardsgartnere i Danmark

har holdt Aarsmøde og Generalforsamling, i Aar i Odense, med Udflugter til det sydlige Fyn Mandag den 14. og Tirsdag den 15. August.

Man samledes paa Fyns Forsamlingshus Kl. 9 Formiddag, hvorefter Generalforsamlingen tog sin Begyndelse. Formanden, Kirkegaardsgartner Gravesen, Svendborg, bød Velkommen, hvorefter han mindede om, at i det forløbne Aar havde 2 Medlemmer mistet deres Hustruer. Formanden aflagde derefter Beretning om Foreningens Arbejde, og der behandlede et Par Lovændringer, der gik ud paa, at Formanden skal vælges for 3 Aar. Formanden genvalgtes med Akklamation. Som Suppleant for Bestyrelsen valgtes Graver Andersen, Struer.

Efter Generalforsamlingen var der Frokost, i hvilken Damerne deltog. Kirkegaardsinspektør O. Raahauge-Askegaard, Odense, bød Kolleger med Damer velkommen til Byen.

Efter Frokostpausen var der Foredragsmøde, hvor Askegaard, Odense, holdt et ypperligt tilrettelagt, og meget belærende Foredrag om Træbestandens Gødskning og Bekæmpelse af Sygdomsangreb. Foredraget suppleredes af en Række Tabeller efter Forsøg paa Lyngby Forsøgsstation. Man fik et godt Indblik i Spørgsmaalet om, hvilke Træsorter, der særlig er at foretrække til Plantning paa Kirkegaarde. Taleren belyste

videnskabeligt Træer og deres Skyggeprocent og Skyggens skadelige Indflydelse paa Gravstedernes Beplantninger. Efter Foredraget foretoges Udflugt til Nyborg og Kerteminde. I Nyborg overtog Kirkegaardsgartner Jensen Ledelsen, og man besaa baade den gamle og den nye Nyborg Kirkegaard, der er særdeles smukke og velholdte. Med særlig Interesse studerede man den nye Kirkegaards Anlæg, der er af stor faglig Interesse. Efter dette belærende Kursus i Kirkegaardsanlæg nød man den velfortjente Eftermiddagskaffe paa Restaurant »Skærven« ved Storebælt med skøn Udsigt over Vandet til Sprogø. Derpaa startede Bilerne til en Rundtur i den gamle By, der er en Blanding af gammelt og nyt i en smuk Ramme af de gamle Befæstninger med skønne Voldpartier. Derefter vendte man Næsen mod den gode gamle Stad Kerteminde. Det blev en smuk og værdifuld Oplevelse. Foruden den herlige Natur med Skov og Strand nød man Synet af den smukke Kirkegaard og besaa den gamle, interessante Kirke. Man kan dog ikke se sig mæt selv paa Kertemindes Idyller, hvorfor der ogsaa var sørget for et godt Aftensmaaltid i Pavillonen. I den smukke Augustaften kørtes tilbage til Odense, mange gode og værdifulde Indtryk rigere.

Tirsdag den 15. August Kl. 10 Formiddag samlede man paany, denne Gang ved Inspektørboligen paa Odense Assistens Kirkegaard, hvor O. Raahauge-Askegaard residerer. Man besaa under Kirkegaardsinspektørens Ledelse den smukke og interessante Kirkegaards storslaaede Anlæg, og der var Lejlighed til at beundre et af Askegaard konstrueret transportabelt Stillads til Anvendelse ved Klipping af de bekendte Linde-Alléer.

Efter at man havde beundret Assistens Kirkegaardens Orden og Skønhed, gik Turen til Fredens Kirkegaard, som ledes af Kirkegaardsgartner Pedersen. Enhver, der har Interesse for Kirkegaardskultur, burde se denne Kirkegaard, der er et arkitektonisk Pragtværk, hvorfra Deltagerne hentede mange Impulser af Værdi for Arbejdet derhjemme paa de respektive Kirkegaarde. Efter Besøget var der en kort Frokostpause. Kl. 12½ skulde Havearkitekt og Kirkegaardsinspektør Nielsen, Horsens, holde Foredrag om Omregulering og Forskønnelse af gamle Kirkegaarde i Henhold til Nutidens Krav, et Spørgsmaal af stor Betydning mange Steder. Nielsen havde gjort et stort Forarbejde til Foredraget, baade med Planer og Skitser, og slog med agitatorisk Kraft til Lyd for Forbedringer og paaviste de Fejl, der er gjort rundt om paa Kirkegaardene. (Fortsættes).

**FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR**

Nye Medlemmer.

Afdeling B.

29. Vallø Stiftshave.

Afdeling C.

519. Hr. Pastor Kr. Otte, Brande.

520. Hr. Kirkegaardsassistent C. V. Christensen, Mariagervej 60, Randers.

Afdeling D.

45. Johan Grundt Tanums Boghandel, Oslo.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Fynsk Hjemstavn: 10. Hefte, 6. Aargang: Gamle Begravelsesskikke fra Dreslette.

Sønderjydsk Maanedsskrift, Nr. 4, 10. Aargang: Vore Grave mod Syd, af Jørgen Jørgensen.

Blomsterhandlerbladet Nr. 10: Det daglige Bideri. Billeder af Kranse.

Blomsterhandlerbladet, Nr. 1, 17. Aargang: Kransebund udspækket af Guldelse med Chrysantemum som Dekoration. Illustr.

Norsk Havetidende Nr. 7: Ungdommen tager sig af Kirkegaardenes Udsmykning.

Viola 2/8: Som kyrkogårdsinteresserad turist i Köpenhamn; med Bill.

Ignis Nr. 5: Forfattarna och eldbegängelsen; Intryck och erfarenheter från en resa i England; Urnkullen på galarvavets kyrkogård, med Bill.; Finlands Kolumbarier, med Bill. m. m.

Ignis, Nr. 6: Kiruna Krematorium, Världens nordligsta, med Bill. m. m.

Kriegsgräberfürsorge Nr. 7: Deutsche Jugend auf Fahrt zu den Friedhöfen der Westfront (med Bill.); Die deutsche Kriegsgräberstätte in Piennes; med Bill.; Deutsche Kriegsgräberstätten in Siebenbürgen; med Bill.—Nr. 8: Das Kreuz als Grabezeichen; med Bill. m. m. Nr. 9: Pressefahrt des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge zum Besuch deutscher Kriegsgräberstätten in Belgien und Frankreich, med Bill. m. m.

Kriegsgräberfürsorge. Hefte 10: Pressefahrt des Volksbundes deutsche Kriegsgräberfürsorge zum Besuch deutscher Kriegsgräberstätten in Belgien und Frankreich, m. m.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

14/9 (Vestjyll. Soc.-Dem.): Aal Kgd. skal udvides.

15/9 (Næstved Avis): Landets ottende Krematorium indviedes i Gaar i Næstved.

20/9 (Roskilde Dagbl.): Ved Civilretten incamineredes i Dag to Sager, som af Hævearkitekt Johs. Tholle, København, og Anlægsgartner Lomholt, Roskilde, er anlagt mod Hyllinge-Lyngby Menighedsraad til Betaling af ca. 900 Kr. for nogle Arbejder paa en Kirkegaardsudvidelse. Sagerne udsattes til Bevisførelse den 20. Oktober Kl. 11.

3/10 (Fyns Tid.): Fredens Kgd. i Odense skal udvides med 1600 Gravpladser. Omkostninger 20,000 Kr.

4/10 (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Frederikssund Kgd. udvides.

4/10 (Sydfyns Soc.-Dem.): Svendborg Kgd.s Regnskab udviser: Lønninger til Graveren og Kirkegaardsinspektøren 4000 Kr., Arbejdsløn 15,711 Kr., Renter og Afdrag 9370 Kr., Vedligeholdelse 1424 Kr., Forskellige Udgifter 5939 Kr., Beholdning 96 Kr.

Regnskabet toges til Efterretning, idet Borgmesteren bemærkede, at vel var der opført en Gæld paa 179,000 Kr., men der manglede iøvrigt Status.

15/10 (Dag. Nyh.): Gennem Provinspressen er der i den senere Tid gaaet en Notits om private Begravelsespladser. Det hænder nu og da, at man ønsker at blive begravet udenfor Kirkegaarden, f. Eks. paa et Sted, hvortil man føler sig særlig knyttet, eller som man har fundet særlig tiltalende. Undertiden kan det ogsaa ske, at et Menneske begynder at ønske sig en Gravplads langt borte fra de officielle Steder, hvor det kun er saa som saa med Gravfreden, især hvis man ikke er i Stand til at ofre betydelige Summer paa at sikre denne i en antagelig Aarrække. De sædvanlige 20—25 Aar er jo nemlig ganske utilstrækkelige og giver ofte Anledning til meget stødende Scener med Optravning og Henslængning af Ligrester og lignende.

Man skulde synes, at der ikke saa sjældent kunde være Anledning til at stille sig imødekommende overfor saadanne Ønsker, bl. a. hvis man kender til den »Trængsel«, der er paa smaa Kirkegaarde. I kristelig Henseende kan der vel ikke være noget stødende deri. En Kirkens Mand som f. Eks. Professor Saugmann paa Vejlefjord Sanatorium hviler i sin Grav paa Sanatoriets Grund, og dette skulde synes at være lige saa naturligt for en kirkelig Tankegang som at finde hans Grav paa en officiel Kirkegaard — hvorover der snart skal anlægges en ny Gade! — I hygiejnisk Henseende kan der vel heller ikke indvendes noget, naar disse Krav sker Fyldest. Snarere maa vel de overfyldte Kirkegaarde med tæt tilgrænsende menneskelige Boliger kunne være lidt risikable m. H. t. Brøndvand og lignende. Kort sagt, man skulde synes,

at mange maatte nære Ønsker om en saadan Begravelse paa det Sted, man har faaet kær. Især hos en gennem Slægter stedbunden Landbefolkning kunde man vente dette.

Imidlertid er dette som bekendt ikke Tilfældet. Maaske er det navnlig Hensynet til de Efterladte, der gør Udslaget. Disse vil jo helst have en let Agdang til Begravelsesstedet, og dette ganske naturlige Ønske leder saa (maaske i Forbindelse med andre, halvt ubevidste Tankestrømninger) Hovedmængden af Begravelserne til Kirkegaardene. Ifølge den ovennævnte Artikel i Provinspressen stiller Kirkeministeriet sig stærkt reserveret m. H. t. at give Tilladelse til saadan »Privatbegravelse«. »Det sker kun meget sjældent« (hedder det som Svar paa Forespørgsel), »at Folk vil have deres egne Begravelsespladser. Bliver det mere almindeligt end hidtil, maa vi bremse op herfor. Vi kan ikke have Landet fyldt med saadanne spredte Kirkegaarde«.

17/10 (Horsens Avis): Hvornaar faar Horsens sit Krematorium?

18/10 (Horsens Folkebl.): Jordfæstelse eller Ligbrænding?

19/10 (Nordsjæll. Soc.-Dem): Arbejdet med Udvidelsen af Kirkegaarden i Frederikssund skrider nu godt fremad. Grunden til Muren er støbt paa en Del af Arealet, og der sættes nu Granit ovenpaa. Selve Muren skal hvidtes i Lighed med den gamle Mur ud til Ventevej.

FRA NORSKE KIRKEGAARDE

20/7 (Morgenposten): Der anlægges en Urnelund ved Bekkeslagets Kirke.

21/7 (Samme): Der anlægges en Urnelund paa Akers Vestre Kgd.

31/7 (Stavanger Aftenbl.): Høyland skal have en ny Kgd.

BOGANMELDELSER

Johannes Tholle: Kirkegaardshaandbog. G. E. C. Gads Forlag, 8°, 208 S., 147 Illustr., 30 Tabeller og et Forord af Kirkeministeren.

Foreliggende Haandbog over Forhold vedrørende Kirkegaarde er Resultatet af et stort og omfattende Arbejde. Opgaven har været saa meget vanskeligere, som der ikke i Forvejen ihvertfald i Norden findes noget Forbillede. Bogen vil, i den Form hvori den foreligger, sikkert blive en god Vejleder for Kirkegaardsbestyrelser og Menighedsraad Landet over. Mange Steder staar man endnu vaklende og uden tilstrækkelig Kendskab til, hvad Loven om Kirker og Kirkegaardsanlæg og Vedligeholdelse paabyder.

Havearkitekt Joh. Tholle fortjener derfor Paaskønnelse, fordi han ikke er gaaet

af Vejen for denne Opgave, og man maa selv om man paa enkelte Punkter kan være uenig med ham, indrømme, at det foreliggende Arbejde er blevet en Haandbog af virkelig Værdi.

Stoffet er ordnet i følgende 8 Hovedafsnit:

1. Kirkegaardenes Væsen og Udvikling.

Herunder behandles almene, æstetiske og nutids Synspunkter med Henvisninger til Bestemmelser om Kirkegaarde og Begravelsesforhold lige fra Palladius' Traktat af 1553 til Ligbrændingsloven af 1931. Under æstetiske Synspunkter bemærkes de ligeledes fra Biskop Palladius' Traktat gældende beskedne Krav, at Græsset paa Kirkegaarden skal slaas om Sommeren, og at denne skal holdes fri for Fæ, Øg, Svin etc. Under Nutidssynspunkter kommer Forfatteren ind paa den i Mennesket boende Trang til at hædre sine Døde, en Trang der desværre ofte ikke er af lang Varighed, hvilket man ikke kan undlade at bemærke og undres over, naar man færdes paa en af vore større Kirkegaarde, og ser de mange mere eller mindre forsømte Grave, ofte med kostbare Gravmæler med Inscriptioner som f. Eks.: »Dit Minde glemmes aldrig, Elsket og dybt savnet«. Under samme Afsnit paaeges, at Kirkegaardes Anlæg og særlige Bepantning maa være saadan, at man ikke er i Tvivl om, hvor man befinder sig. Heri er jeg ganske enig med Forfatteren, man maa ikke som paa flere tyske Kirkegaarde, f. Eks. store Dele af »Stettiner Hauptfriedhof«, faa Indtryk af, at man færdes i et Parkanlæg.

2. Kirkegaardens Ejendomsforhold, Autoritet og Administration.

Under dette Afsnit gives Oplysning om Forskellen mellem Hovedstadens, større og mindre Købstæders og Landsbykirkegaardenes Forhold, om Menighedsraad og Kirkeejeres Pligter vedrørende Kirkegaardens Vedligeholdelse. Herunder behandles ligeledes Kirkeværgens og Kirkegaardsledernes Stilling.

3. De gamle Kirkegaarde.

Et af de vigtigste Punkter herunder er Regulering, et Spørgsmaal der i de senere Aar har været aktuelt, og som endnu paa adskillige Landsbykirkegaarde er haardt tiltrængt. Af de mange andre Spørgsmaal under samme Afsnit, skal nævnes Landsby-, Assistens- og Bykirkegaarde, Dræning, Bortskaffelse af Overfladevand, Affaldspladser, Retten til Gravplads, gamle Gravsteder, gamle Gravmæler, gamle Gravkapeller, Kortlægning og Protokollering, Vedtægt for Orden samt Nedlæggelse af Kirkegaarde. Under sidste Punkt er indløbet en Fejl, idet Holmens- og Garnisons Kirkegaarde ikke som anført skal nedlægges 1947, men først 1967. Det er Begravelsernes Ophør, der sker nævnte Aar.

4. Anlæggelse af nye Kirkegaarde.

Dette Afsnit indeholder flere gode Planer over senere Aars Nyanlæg og Udvidelser. Eksempler paa Belægningsprocenten af Gravstedsareal i Forhold til Kirkegaardens Størrelse, samt Oversigt over udlagt Gravstedsareal pr. Indbygger, der udviser, at København her staar lavest med 2,1 m², imedens Christiansfeldt har ikke mindre end 25,3 m² Kirkegaardsareal til Raadighed for hver Indbygger. Endvidere Tabeller over det procentvise Antal Ligbrændinger af samtlige Døde, der tydeligt viser Ligbrændingssagens stærke Fremvækst. I samme Afsnit omtales ligeledes Eksempler paa Omkostninger ved nogle i de senere Aar foretagne Nyanlæg og Kirkegaardsudvidelse.

5. Kirkegaardsanlæggets Grundtanker.

Afsnittet giver mange Oplysninger og Eksempler paa Inddeling af Gravstedsarealer ledsaget af gode Fotografier og Tegninger. Herunder omtales ligeledes konfessionsprægede og konfessionsløse Kirkegaarde, private Begravelsespladser, Soldaterkirkegaarde m. m.

6. Enkeltheder i nye Kirkegaardsanlæg.

Dette Afsnit behandler saavel arkitektoniske som gartneriske Spørgsmaal, saasom Vejanlæg, Bygninger og Plantninger. Der er her et Forhold, hvor jeg ikke er enig med Forfatteren, nemlig Anbringelse af Træplantning i Forhold til Gravstedet. Som Eksempel kan nævnes Fig. 100, der paa en Plan kan tage sig nydelig ud, men Træer plantet paa denne Maade vil i Løbet af faa Aar være ganske ødelæggende for Gravstedets Beplantning.

7. Kirkegaardens Benyttelse.

Der er i dette Afsnit ligeledes et enkelt Punkt, hvor jeg ikke er enig med Forfatteren. Side 147 er vist en Belægningsplan med Signaturer for Kisternes og Urnernes Anbringelse i de forskellige Gravsteder, som kan være god nok, saalænge Kirkegården er ny, men senere, naar der er begravet i samme Gravsted flere Gange, og et eller flere Lig er hjemfaldne, er en saadan Belægningsplan uden praktisk Værdi. Reglen ved Registrering maa være, at der i Skødeprotokollen ud for hver enkelt begravet findes en Bemærkning om, hvor dette Lig er nedsat f. Eks. Dybde højre Side, alm. Dybde mod Nord osv. Samme Afsnit behandler paa udmærket og oplysende Maade de mange forskellige Forhold fra Ligets Ankomst til Kapellet til dets Anbringelse i Graven. Endvidere omtales Forhold vedrørende Flytning af Lig, Indretning og Benyttelse af Gravkamre, særlige Forhold vedrørende Ligbrænding samt til Slut en Del Eksempler paa Takster.

8. Kirkegaardens Vedligeholdelse.

Dette Bogens sidste Afsnit er ikke det mindst vigtige og omhandler saavel Kirkegaardens som Gravstedernes Vedlige-

holdelse. Et herunderhørende Afsnit Sygdomsbekæmpelse vilde være ønskeligt at faa gennemført paa Kirkegården, men lader sig af økonomiske Grunde næppe gennemføre i større Udstrækning. Efter nu at have givet et kort Resume af Kirkegaardsbogens Indhold, skal jeg til Slut anføre følgende: Bogen foreligger i et smukt Udstyr, gennemillustreret med Fotografier og Tegninger. Teksten er skrevet i et letlæseligt, klart og underholdende Sprog, den er ikke tør og kedelig, men vil med Udbytte kunne læses af enhver, der interesserer sig for Kirkegaardsforhold.

Kirkegaardshaandbogen maa ikke savnes i noget Menighedsraad eller Kirkegaardsbestyrelse Landet over.

Vestre Kirkegaard i Oktober 1933.

Chr. Beck Skrydstrup.

Nord. ill. Havebrugsleksikon. 2. Hefte. Idet vi henviser til tidligere Anmeldelse gør vi opmærksom paa, at navnlig følgende Artikler har Interesse for Kirkegaardsfolk: Bindi, Blomsterbede, Blomsterduft, Blomstergartneri, Blomsterhave, Blomsterløg, Blomsterplæne, Blomstersprog, Blomstersymbolik, Blomsters Anvendelse, Bonitering, Bregnekultur, Buketter, Buxus, Callistephus, Carpinus, Cedrus, Chamæcyparis, Chrysanthemum. — Hefte 3: Clematis, Crocus, Convollaria, Cotoneaster, Cratægus, Cupressus, Cyclamen, Dagrenovation, Dahlia, Danmarks Havebrug, Dekoration, Deling, Delphinium, Detailafvanding, Deutzia, Dianthus, Dræcena, Driftsordning i Gartnerier, Drivbænke, Driverihaven, Drivning.

Kihell & Birch-Lindgren: Anvisningar för uppgörandet av förslag till mindre urngårdar, urnmurar och kolumbarier. Stockholm 1933, 92 S., Kr. 5,00.

Arbejdet indeholder i første Afdeling Anvisninger for Urnegraves Størrelse, Dybde m. m. og i et følgende omtales Nicher m. m. Bogen er den første i sin Art i Skandinavien, og Forfatterens Indsigt borger for Lødheden. I alle de skandinaviske (el. nordiske) Lande vil man kunne høste Udbytte af denne lille Bog; men det undrer En, at den store og i mange Henseender saa mægtige »Dansk Ligbrændingsforening« ikke tager sig en lignende Opgave op og udgiver en Bog eller et Hefte om Urnehaver, Urnegrave, Columbarier, Krematorier o. l., enten samlet eller i separate Hefter. Der turde være god Brug for en saadan Speciallitteratur, og navnlig naar man ser den Famlen, hvoraf de nuværende Urnehaver præges, maatte større Oplysningsarbejde være paa sin Plads.

Foreningen af Kirkegaardsinspektører, Gravere og Kirkegaardsgartnere i Danmark.

(Sluttet).

Efter Foredraget var der en livlig Diskussion mellem Formanden og Nielsen, en Diskussion, som var meget belærende for Deltagerne. Kl. 3 startedes der til Svendborg og Faaborgegnen.

Udenfor Programmet aflagdes der Besøg ved det vidunderlige Egeskov Slot. Det ældgamle Slot, der har en interessant Historie, ligger i en skøn, typisk fynsk Egn. Godsets Marker er indhegnede med milelange Stengærder, der er rejst ved Generationer af Hovbønders Slid. Fra Egeskov rullede man til Formandens By, det besungne og dejlige Svendborg ved sit vidt berømte Sund og de talrige Smaaøer.

Under Formandens Ledelse besaa man Svendborg gamle Kirkegaard. Formanden holdt et instruktiv Foredrag om Ligbrænding og Krematoriets Fremtidsmuligheder. Som bekendt har Svendborg faaet Krematorium. Det er indrettet under Kapellet paa den gamle Kirkegaard.

Bag Baaren i Kapellet ses et pragtfuldt Kalkmaleri, udført af Kunstmaler Niels Hansen, forestillende en sovende Engel med udbændt Fakkelt. Man aflagde derefter Besøg paa den nye Kirkegaard. Denne Kirkegaard, der ligger meget højt, er planlagt og anlagt af J. Gravesen. Gennem en muret Port i et mægtigt Kampestensgærde kommer man ind i Midteralleen, for hvis Ende der ligger et saare skønt Kapel udført af Arkitekt A. Jensen, Svendborg. Kapellet er indrettet, saa det kan benyttes som Kirke. Den nye Kirkegaard er smukt anlagt, men Beplantningen er ny, saa man ser kun lidt af den Skønhed, der engang vil blive. Fra den nye Kirkegaards nærmeste Omgivelse er der en storladen og vidunderlig Udsigt over Svendborg.

Tiden var knap, og man ventede med Kaffen i Christiansmindes Glassal, hvorfra der er en henrivende Udsigt over Sundet. Med sin sjælden skønne Strandpromenade, sin Skov og sine Søer, ikke mindst med den romantiske gamle Vandmølle, var ingen af Deltagerne i Tvivl om, at det var noget af det skønneste i vort Land. — Vi kunde imidlertid ikke blive her; Tiden var knap, og vor energiske Formand havde fremskaffet Deltagerne Adgang til Niels Bucks verdensberømte Gymnastikhøjskole, noget enhver ikke faar Adgang til. Besøget blev en Oplevelse. Havde man ikke tidligere vidst, hvem Niels Bukh var, blev man bekendt med ham nu. Det var nu blevet sent, og det var ved at blive mørkt, da Faaborg blev naaet. Man maatte skuffe vor gode

Kollega, Kirkegaardsgartner Chr. Flentje, men der var ikke Tid til et Besøg paa Kirkegaarden.

Ved Middagen blev der holdt mange Taler, og det var en enstemmig Onfattelse, at Aarsmødet havde været af den største Betydning for Deltagerne. Det blev Gang paa Gang pointeret, at saafremt de respektive Menighedsraad vidste, hvilken Betydning disse Aarskursus havde for Kirkegaardenes Kultur og Udvikling, vilde Medlemsantallet stige ganske betydeligt.

Alle disse Udtalelser giver mig Lyst til at opfordre alle Kolleger rundt om i Landet, som endnu ikke er Medlem af vor Forening, til at melde sig. Det var første Gang, jeg var med, og Udbyttet af det kammeratlige Samvær og alt det, der er set og lært, er ganske ubeskriveligt. Kontingentet er kun 1 Kr. om Maanedens, og alle Menighedsraad burde støtte os og forlange, at deres Graver eller Kirkegaardsgartner skal være Medlem af Foreningen, da de derved faar Muligheder for værdifuld Belæring og Fordybelser i Emner angaaende Kirkegaardskultur.

Derfor en kraftig Henstilling til alle Menighedsraad: Drag Omsorg for, at deres Graver eller Kirkegaardsgartner er Medlem af Foreningen for Kirkegaardsinspektører, Gravere og Kirkegaardsgartnere i Danmark, og det vil blive til Glæde og Gavn for alle.

Herning i August 1933.

Em. Jensen.

Brugen af Ligkister af Halm eller Vidjer.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

(Fortsat).

»Med Menneskeslægtens Kultur saae man stedse forenet Agtelse for de Afdøde, Omsorg for deres jordiske Levninger [og] . . . at Mennesket ikke ligegyldigt kunde see Menneskets Legeme ligt det bortslængte Aadsel opløses og forvandles, er naturligt . . . Blandt de forskellige Maader, hvorpaa Menneskene skille sig af med de Dødes Lege-mer, have vi Kristne, som bekendt antaget den Skik at begrave dem, en Skik, der efter Mosis Bøger er den ældste, og tillige meest overensstemmende med den Religionslære, som forkynder os, at Mennesket er af Jord og skal blive til Jord. Men mærkeligt er det . . . at vi have dette tilfælles med mange Folkeslag . . . at vi ikke ville, at Jorden umiddelbart skulle berøre dem, og, for at forebygge dette, indslutte vi dem i Kasser eller Kister. (Fortsættes).

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

20/10 (Fr.-borg Amts Avis): Nøddebo Kirkegaards Udvidelse indviedes d. 18. ds.

21/10 (Roskilde Avis): Kirkehyllynge Menighedsraad maa betale Anlægsgartner Sv. Lomholdt 450 Kr. og Havearkitekt Johannes Tholle 100 Kr.

21/10 (Loll.-F. Folketid): En Kgd. ved Gedser? (Do. 23/10).

24/10 (Viborg Stifts Folkebl.): Levring Kgd. reguleres.

26/10 (Sorø Amts Dagbl.): Nyt Kapel og Kgds.-udvidelse ved St. Mikkel i Slagelse?

29/10 (Berl. Tid.): Den samlede Magistrat i København har udnævnt Krematorieassistent Carl A. Jensen til Inspektør ved Sundby Kgd. fra 1. n. M.

7/11 (Silkeborg Venstrebl.): Den nye Kgd. i Silkeborg udvides.

8/11 (Fyns Stiftst.): Fredens Kgd. (Odense) udvides af Havearkitekt P. Wad. Omkostninger ca. 20,000 Kr.

8/11 (Randers Amts Avis): Vivild Kgd. udvides.

9/11 (Sydvestjyll.): Hunderup Kgd. skal udvides.

10/11 (Vendsyss. Venstrebl.): Hjørring Kgd. udvides.

18/11 (Politiken):

Stedmoderen, der havde ladet Navnet paa sin afdøde Mands første Hustru slette paa den Gravsten, han havde rejst til hendes Minde, havde ikke den juridiske Ret, hun havde klamret sig til. Ved Landsrettens Dom i Gaar blev hun dømt til at efterkomme det Krav, som den afdøde Kvindes to Børn havde rejst: at føre Gravstenen tilbage i dens oprindelige Skikkelse, alene med Moderens Navn, og at anerkende deres Medejendomsret til Gravstedet.

Landsretten udtaler: Efter det oplyste maa der gaas ud fra, at Købmanden ved sin Død var Enejer til Gravstedet. Dette maa da, naar der ikke ved Testamente eller paa anden Maade findes Hjemmel for andet, efter hans Død tilkomme hans Arvinger, altsaa hans Enke og Børn i Forening. Selv om der i det passerede, og navnlig i den Omstændighed, at Stedmoderen uden Protest fra de øvrige Arvingers Side har sat sig i Besiddelse af Gravskødet og derefter beholdt dette, maatte kunne udlægges som et Samtykke til, at hun havde en vis Raadighed over Gravstedet, kan den Beføjelse dog kun antages at strække sig til sædvanlig Vedligeholdelse og Udsmykning af Graven, men ikke til at foretage en Handling som den omhandlede, hvorved Stedmoderen krænkede — og maatte kunne indse, at hun krænkede — Interesser, som det i særlig Grad var den afdøde Kvindes

Børns Sag at varetage. Stedmoderens Handling har som Følge heraf været retsstridig over for Børnene.

Landsretten paalægger endvidere Stedmoderen at betale Sagens Omkostninger md 200 Kr.

18/11 (Dybbølsposten): Sønderborg Kgd. udvides imod Vest.

18/11 (Haderslev Soc. Dem.): Mulighed for en Kgd. i Rinkenæs?

27/11 (Hjørring Amtstid.): Interessante Fund af Oldtidsbegravelser ved Udvidelse af Hjørring Kgd.

29/11 (Aarhus Amtstid.): En fredet Plet midt i Byens Larm (Jødernes Kgd. i Frederiksallé i Aarhus).

29/11 (Silkeborg Avis): Der er laant Penge til Udvidelse af Silkeborg Kgd.

30/11 (Randers Amtstid.): Randers Kirkegaardsbestyrelse holdt i Gaar Møde. Der forelaa Forslag til Overslagene for Randers Kirkegaarde 1934—35.

Tilskudet ved Ligning paa Menigheden vil efter disse Forslag udgøre 56,505 Kr., hvilket er en Nedgang paa 3305 Kr.

De forelagte Overslag, der for Østre Kirkegaards Vedkommende balancerer med 70,525 Kr., og for nordre Kirkegaard med 33,575 Kr., vedtog Kirkegaardsbestyrelsen enstemmigt at indstille til Stiftsøvrighedens Approbation.

Der er fra Aaret 1930 og til Dato for Gravsteders Vedligeholdelse paa længere Aaremaal indbetalt ca. 37,000 Kr., hvilken Kapital Kirkegaardsbestyrelsen bemyndigede Kirkegaardsudvalget til at søge Stiftsøvrighedens Tilladelse til at anbringe i solide Obligationer.

5/12 (Holbæk Amtstid.): Jyderup Kgd. udvides.

7/12 (Villab. Bl.): Den første Grav paa den nordsjæll. Skovkgd.

16/12 (Ringsted Folkebl.): Kgds.-udvidelsen i Ringsted formelt i Orden.

21/12 (Fyns Venstrebl.): Urnehave paa Nyborg Kgd.?

FRA NORSKE KIRKEGAARDE

21/9 (Møre Dagbl.): Der er vedtaget en ny Plan for Bremsnes Kgd.

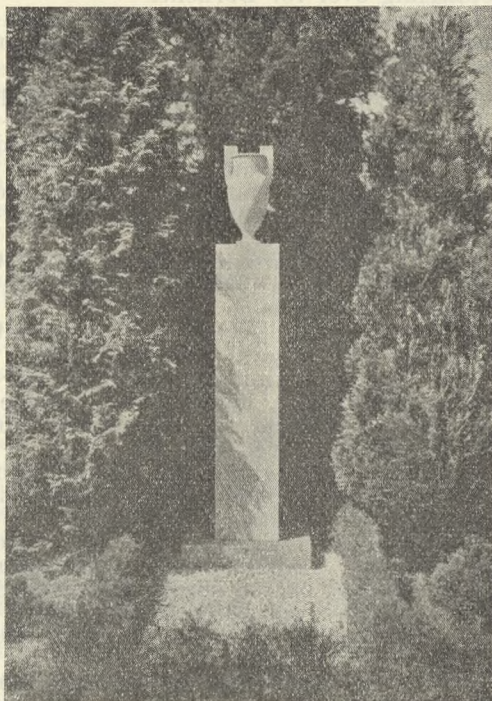
2/11 (Akershus Amtstid.): Kgd. i Aker skal udvides.

29/11 (Møre Dagbl.): Regulering og Forskønnelse af Kgd. i Kvernes og Bremsnes.

13/12 (Arbeiderbladet): Plan m. m. for Ullern nye Kgd. ved Herredsgartner Flod. Omkostn. ca. 18,000 Kr.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Nyt Tidsskrift for Kunstindustri, Oktober 1933.

Ovenstaaende Mindesten for Redaktør S. Vinderslev Jensen er opstillet paa Bispbjerg Kirkegaard og tegnet af Maleren Svend Albrechtsen. Stenhuggerarbejdet er udført af Bernhard Priskorn. Stenen er Bardigliomarmor med en smuk blaalig Grundtone og hvide Aarer, Vasen og Soklen staar paa en bred Plint af Ølandsten.

Graven er lille og omgivet af de store Tujatræer, som danner en fast smuk Baggrund for den slanke Sten, hvis Spinkelhed netop kræver saadanne Omgivelser. Vasen, der bliver fyldig foroven, bæres fint af den spinkle Plint.

Anlægget af Kirkegaarde gennemføres utvivlsomt nu langt bedre end for en Snes Aar tilbage, men paa selve »Kirkegaardskunsten« Omraade syndes fremdeles. Det er rene Uhyrligheder i Gravkapeller og Mindesmærker, man bliver stillet overfor — mange Penge gives her ud paa en lidet værdig Vis. Der har adskillige Gange været afholdt Konkurrencer om Gravstene, og ganske vellykkede Forslag er ogsaa fremkommet — men de bruges ikke. Hvorfor? Vil Stenhuggerne ikke? Mangler der Kendskab til, at de eksisterer? Ovenstaaende Mindesten er jo et Undtagelsestilfælde, forsaavidt som der er Tale om et specielt udarbejdet

Kunstværk, men vi føler Trang til, naar der vises et saadant vellykket Arbejde, at minde om Problemet: den jævne Gravsten i god Udførelse.

Nyt Tidsskrift for Kunstindustri, Nr. 11: Vi bragte i sidste Nr. et Billede af et Mindesmærke, staaende smukt mellem høje Thujatræer, der dannede en naturlig Baggrund for Stenen, som ogsaa var formet udfra Gravstedets Form og Beplantning. Det oplyses nu, at »Kirkegaarden« resolut har fældet alle Træerne.

Blomsterhandlerbladet Nr. 2: Billeder af Kransebinderi m. m.; Nr. 3: Johannes Tholle: Om Kranse.

Stenhuggertidende Nr. 12: Paa Delegeretmødet drøftes Spørgsmaalet om Provision paa Gravsten.

Ignis Nr. 7: Urnlunden paa Lunds norra Kgd. med Bill. Moskwa Krematorium under 1932, med Bill. — Nr. 8: Krematoriet i Næsved, m. m. Kirma Krematorium med Bill, m. m.

Kriegsgräberfürsorge Hefte 11: Totensonntag. Heroisches Requiem, m. m. — Hefte 12: Nazareth. Die handwerkliche Durchbildung der Bauten auf den vom Volksbunde geschaffenen Friedhöfen, med Bill.

Gartenkunst Nr. 11: Sollen wir Findlinge als Grab- und Denkmäler verwenden med Bill. (bl. a. fra Gudhjem).

Gartenschönheit, November: Der Hauptfriedhof zu Dortmund, med Bill. — Schmiedeeiserne Friedhofskunst med Bil.

BOGANMELDELSER

Kirkelig Lommekalender 1934. En praktisk, fiks Lommekalender med Plads for Notater og bl. a. med Oplysning om Landets Præster (Navne m. m.).

Jenssens Lommebog for Gartnere og Havevenner 1934. En lidt vel stor, men iøvrigt en særdeles nyttig og brugbar Lommebog for Gartnere (som ogsaa er Havevenner).

Bei den toten Kameraden. Berlin August 1933. En interessant Redegørelse for og Beskrivelse af Krigskirkegaarde, navnlig i Frankrig med Afb. saavel af tyske som af enkelte andre Kirkegaarde og Detailler vedrørende disse.

Sønderjylland. Udvalgte Naturoptagelser af Sigwart Werner, med Indledning af H. V. Clausen. Udgivet af Danmarks Naturfredningsforening paa J. Frimodts Forlag. — En nydelig Bog, der ikke blot vil have været velegnet til Julegave i 1933, men ogsaa fremdeles maa kunne paaregne mere end almindelig Interesse. Billederne er fortrinligt optagne og vidunderligt reproducerede. Billeder som Rinkenæs ny Kirke, Broager, Starup,

Christiansfeld og Løgumkloster Kirkegaard vil særlig kunne glæde vore Læsere.

Nord, ill. Havebrugsleksikon. Fra Hefte 4 skal særlig fremhæves følgende Artikler: Dræning, Drænrør, Dækning, Elmesyge, Ernæring, Etiketter, Fagus, Farve og Farvevirkning, Fårving, Fliser; af Hefte 5: Foreninger, Forsythia, Fraxinus, Frijord, Frostskade, Fuchsia, Fugtighedsforhold, Giftstoffer, Gladiolus, Graver, Grundvand, Grus, Græsplæner, Græsslaamaskiner, Græstørv, Guirlande m. fl.

IR. J. P. Fokker: Tuinen in Holland. Moderne Schoonheid. »Kosmos«. Amsterdam. Een Boek over moderne hollandsche Tuinkunst. 92 Sider, 8°.

Denne nydelige Bog af den hollandske Havearkitekt, om moderne hollandsk Havekunst rummer en Række Artikler, hvori der gøres rede for, hvad man forlanger af en Have, hvorledes den opbygges, hvad Havearkitektens Opgave er, osv. Til disse for en dansklæsende forholdsvis letforstaaelige Artikler slutter der sig en lang Række fortrinlige fotografiske Optagelser, der gengives paa svært krideret Papir og i en moderne Opstilling. Hovedindtrykket af Billederne er Frodighed og Skønhed, — dette mere end egentlig Modernitet. Der er maleriske Scenerier saavel som arkitektoniske Rum- og Detailvirkninger, aldeles ypperlige. Men der er neppe saadanne Motiver, som ikke før har været set i tyske By- og Villahaver eller engelske Amatorhaver af mange Slags. Og der er neppe et Motiv, som ikke har været kendt i danske Haver. Forskellen paa det hollandske og danske Motiv i den moderne Havetype maa søges i mere Frodighed, Blomsterrigdom og Anvendelse af Træer og Buske i den hollandske, maaske ogsaa i Forbindelse med lidt flere Motiver med landskabeligt Vand, dette dog ikke saa meget som maaske ventet. — For hvem, der vil lære hollandsk Havekunst fra vor Tid at kende, findes der neppe mere tilgængelig og velafpasset Litteratur end denne Bog, der staar som et værdigt Sidestykke til anden moderne Havebogs-Litteratur, f. Eks. »Zeitgemässige Wohngarten«, »Moderne Haver«, m. fl.

Brugen af Ligkister af Halm eller Vidjer.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

(Fortsat).

»Med Menneskeslægtens Kultur saae man stedse forenet Agtelse for de Afdøde, Omsorg for deres jordiske Lev-

ninger [og] . . . at Mennesket ikke ligegyldigt kunde see Menneskets Legeme ligt det bortslængte Aadsel opløses og forvandles, er naturligt . . . Blandt de forskellige Maader, hvorpaa Menneskene skille sig af med de Dødes Legemer, have vi Kristne, som bekendt antaget den Skik at begrave dem, en Skik, der efter Mosii Bøger er den ældste, og tillige meest overensstemmende med den Religionslære, som forkynder os, at Mennesket er af Jord og skal blive til Jord. Men mærkeligt er det . . . at vi have dette tilfælles med mange Folkeslag . . . at vi ikke ville, at Jorden umiddelbart skulle berøre dem, og, for at forebygge dette, indslutte vi dem i Kasser eller Kister. Nu er det vel rimeligt, at Omhu for de Levende har opfundet og indført Brugen af Ligkister, at ikke det døde Legemes Uddunstning under Begravelsen skulde besvære Lugtens Sands eller skade Sundheden; men det er og rimeligt, meget rimeligt, at Menneskets Følelse, der saaredes ved at see Jorden pludselig vanzire og forvandle den Form, som var os kjær, og at Indbildningen, der, saa at sige, besøger den kjære Døde i dens jordiske Bolig, have virket ligesaa meget til at indføre og vedligeholde Brugen af Ligkister. At Indbildningen, der stræber at kalde den kjære Afdøde tilbage i dens fordums synlige Form, deri har havt betydelig Deel, er klart; thi skjøndt Menneskene længe have vidst, at Støvet kommer til Jorden, hvoraf det er taget: saa har man dog søgt, saa længe muligt, at forhindre dets Forening med Jorden, ved at indslutte det i Kister af det stærkeste og varigste Træ, det haarde Metal eller det uforgængelige Steen. Flere Grunde have gjort det nødvendigt, at forskaffe disse varige Ligkister, og dertil at bruge et mindre varigt og let opløseligt Træ, hvoraf dannes et Gjemme ligesaa simpelt som passende for det afsjælede Legem, der overgives til sin Opløsning: og hvorom vore Fædre fordum sang, og Oldingen iblandt os end synger saa betydningsfuldt:

Fire Fjæle er min Pragt,

Hvorudi jeg bliver lagt,

Med et Lagen og lidt mere.

Eier ikke saa en Fjer.

(Sangen findes i den sjungende Tidsfordriv af Samuel Olsson Bruun, 1693, og begynder saaledes: Dagen viger og gaaer bort osv.).

Men ogsaa denne de døde Legemers simple og tarvelige Bolig har man af oeconomiske Grunde søgt at gjøre end simplere og tarveligere, ved, istedet for Kister af Træ, at indføre Riis- eller Straakister. Har end mødende Omstændigheder (som Krigen, der gjorde Fyr-

rebræders Tilførsel vanskelig og kostbar) for Øieblikket gjort saadan Forandring af Ligkister ønskelig og maa ske nødvendig: saa er, som jeg troer, den Forandring, naar hine Omstændigheder ophører, uhensigtsmæssig. Om denne Uhensigtsmæssighed skal jeg frimodigen yttre mine Tanker, i den Overbeviisning, at de ville høres med Velvillie, endog da, naar de maatte findes utilstrækkelige til at bevise, hvad jeg med dem agter at bevise. Vi tale om det Uhensigtsmæssige i at bruge Straakister til de Dødes Begravelse; thi Riiskister ere, saavidt min Erfaring gaaer, ikke førte i Brug [se dog tidligere i denne Artikel], og ville i den største Deel af Danmark ikke blive det, og forbigaaes de derfor her.

Det er forhen berørt, at vi, om flere Folk, der begrave deres Døde, ikke ville, at Jorden umiddelbar skulde berøre dem. Dette forebygges nu vel og ved Sraakisten; men da denne ikke som Trækisten formaar at gjøre Modstand; derimod, paa Grund af dens Bøjelighed, giver efter for og sammentrykkes af den nedstyrtende Jord: saa see vi i Indbildningen heelt grant, hvorledes det i Kisten indsluttede Legeme knuges og sammentrykkes og dets os saa kjære synlige Form voldsomt forandres. Sandelig! der hører megen Philosophie til, dersom ikke Hjertets Følelser derved skulde saares—ja, jeg troer endog, at Philosophen, der ved Vennens Grav stirrede efter det sidste endnu utildækkede Hjørne af Kisten, der skjulte de kjære Levninger, vilde glemme sin Philosophie og mærke de ikke filosofherende Hjertes Følelser. Det sees ofte paa vore Kirkegaarde, især om Vinteren, at de ophøiede Grave efter føie Tids Forløb synke, dertil antages som Aarsag, at Kisten er knuset og falden sammen (skjønt andre Aarsager, saasom den frosne Jords Opløsning i Tøvejr kan bevirke dette) og denne Gravenes Synkning sees ikke sjeldent med inderlig Bekymring af de Afdødes efterlevende Venner. Hvor langt større maa da ikke denne Bekymring være, hvor det samme mærkes under selve Jordpaakastelsen? Det hjælper ikke at sige os, at denne Bekymring er barnagtig; mange af os ligne heri den naturlige Sumatraner, som omhyggeligen stiller sine Bræder i Vinkel over den Afdøde, at Jorden ikke skal berøre eller trykke Legemet (see Bastholms historiske Efterr. til Kundskab om Mennesket i dets vilde og raa Tilstand 4 D. S. 31).

Endnu mere saares den menneskelige Følelse ved Medbroders Jordefærd, naar Straakisten, der indeslutter dennes Legeme, nedsænkes i en med Vand halv opfyldt Grav. Paa mange af Landets

Kirkegaarde (især i denne Provinds) indeholder Jorden en stor Deel af Aaret saadan Mængde Vand, at det ofte er umuligt at skaffe dette af Graven nogle Øjeblikke, medens Kisten nedsænkes; ikke sjeldent strømmer Vandet saa stærkt til Graven, at det staaer ligesaa høit som Kisten, førend Jorden kan vrede paakastet. Vandet sees, at gjennemtrænge Straakisten, og Indbildningen seer Liget (det man søgte at bevare, indtil Naturen bevirkede dets Opløsning) at svømme i Vand. Skeer det vel endog tildeels ved Trækisten, saa sker det dog paa en for Sanserne umærkelig Maade, og Indbildningen beholder en Illusion, der er os behøvelig. Vist nok maa det Ubehagelige, vi derved føle, falde bort for den kolde, prøvende Fornuft; men Folkets Følelser rystes ofte stærkt af dets sandselige Iagttagelser, uden at det veed at undertvinge dem ved Fornuftens sindige Betragtninger. Og har man seet og seer det tildels endnu, at de mere Kultiverede iblandt Nationerne søge at bevare deres Afdødes Levninger ved at indeslutte dem i stærkere Kister, hensætte dem i Kapeller, Hvælvninger o. s. v., da kan man vist ikke undres over, at Almuen (den mindre oplyste Deel af Nationerne) ønsker at Kisten hvori de Døde indsluttes, maatte yde de kjære Levninger en kortvarig Beskyttelse.

Straakister ere farlige for deres Sundhed, som besørge de Dødes Begravelse, da de give det i Forraadnelse gangne Legemes Uddunstning fri Udgang, hvorved lettelligen kan udbredes Smitte. Nu er det vel saa, at vi, i Pest eller smitsomme Sygdomme, have egne Forholdsregler til at betrygge de Levendes Sundhed for de Dødes farlige Uddunstninger; men dør ikke, især paa Landet, mangen En af Forraadnelsesfeber, vel endog af Blodgang og flere smittende Sygdomme, uden at det er vitterligt, at Sygdommen var smittende...? Og er ikke Uddunstninger af ethvert forraadnende Legem, i større eller mindre Grad, skadelig for Sundheden?... Forfatteren har i en varm Sommerdag (under Kri-gen) været tilstede ved en afdød miliair Persons Begravelse, som jordedes i en Straakiste. Den modbydeligste Lugt udbredtes over Kirkegaarden, førend Liget var bragt ind paa samme, denne Lugt tiltog, og blev utaalelig under Jordpaakastelsen. Liget, som var svært og var ført en lang Vei, havde ved dets Vægt bøiet Kisten, hvorved Aabningen imellem Laaget og Kistens Underdeel var fremkommet. Arm og Been laae blottede for Alles Øjne...

(Fortsættes).

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Nye Medlemmer.

Afdeling C.

- 521. Graver A. Nielsen, Hobro.
- 522. Konsul Holger Axelsen, Skagen.
- 523. N. P. Johansen, Vejstrup pr. Sjølund St.
- 524. Kirkegaardsgartner Henry Hansen, Grønnegade 4, Næstved.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

29/12 (Villab. Bl.): Hvor Centralkgd. i Gentofte Kommune anlægges, med Bill. af Vintappergaardens Have.

30/12 (Kalborg Dagbl.): Den ny Kgd. i Kalborg indvies Onsdag.

3/1 (Kalborg Folkebl.): Den ny Kgd. i Kalborg indviet. Kirkegården er anlagt efter Tegning af Havearkitekt Böttiger, og Kantor Arland har haft Tilsyn med Arbejdet, der er udført af Stenhugger Chr. Jensen, Stenhugger Oscar Carlsen og Entreprenør Amandus Carlsen. Den smukke Port ved Indgangen er udført af Smedemester Lund.

9/1 (Berl. Aften): Verdslig Begravelse.

9/1 (B. T.): En Stopper for pinlige og forargelige Optrin paa vore Kirkegaarde.

13/1 (Bornh. Tid.): Udvidelse af Kapellet i Hasle.

17/1 (Aarhus Stifttid.): Ny Kgd. ved Riis Skov?

17/1 (Venstrebl.): Vejen Kgd. moderniseres.

18/1 (Sydvestjyll.): Faar Vestjyll. nu sit Krematorium i Esbjerg?

19/1 (Randers Dagbl.): Vivild Kgd. udvides.

19/1 (Vestkysten): Krematorium i Esbjerg for Ribe og Tønder Amter.

20/1 (Aarhus Stifttid.): Urne-Kgd. i Aarhus. Der vedtages Takstnedsættelser for Kgd.

FRA TIDSSKRIFTERNE

»Sig det med Blomster« Nr. 12: Billeder af Kranse fra L. Abel i Aarhus.

Kriegsgräberfürsorge Nr. 1: Om Udstilling af Detailler fra Krigskirkegaardene.

BOGANMELDELSER

Dagbog for Gartnere udgivet af »Alm. d. Gartnerforening«. I god Forstaaelse af, at det er af stor Betydning for unge Gartnere at føre Dagbog, har Foreningen udgivet denne nyttige og praktiske Bog, og har givet et Par Sider som

Eksempel paa, hvorledes Dagbogsføringen kan ske. Ogsaa for Kirkegaardsgartneren har denne lille Bog sin Værdi.

Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke 1734—1834. Levin & Munksgaard, København 1933. 8°, 304 Sider med div. Tavler.

Dette Jubilæumsskrift om Frederiksberg Kirke gaar, som sine Forgængere om andre Kirker, ganske naturligt langt uden for Rammen, og man faar i det foreliggende et rigt Billede af Frederiksbergs Udvikling saavel i kirkelig som i verdslig Henseende. Og hvad angaar Kirkegaardene, da er de Billeder, der er ofret paa disse, noget af det bedste, der findes i hele Bogen. Kirkegaardenes Historie er kort og knap, og om de tidligere Gravere og Kirkegaardsledere meddeles ikke meget.

Brugen af Ligkister af Halm eller Vidjer.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

(Sluttet).

De, som give sig af med at binde Kurve, ere enkelte gamle Mænd, som ikke have lært denne Haandtering... og disse vore Kurvemageres Arbejde er blot Bikuber (ofte ret maadelige) og nogle mindre Kurve til huusligt Brug. Paatage de sig nu at binde en Kurv til Dødes Begravelse, fuske de stundom helt jammerligen derpaa, og vi faae endeligen Een, som den kan blive. Endvidere, vi kunne ikke bestille og erholde disse Kurve, naar de behøves; men maae være betænkte paa at have dem i Beredskab. Vi anskaffe os da et Par Kurve, men nu henrinder maaskee eet eller flere Aar, inden de bruges, imidlertid gnaver Tiden, vel og allehaande levende Utøj... og Kurven er i maadeligste Forfatning, naar vi skal bruge den...

Og hvad Virkning tør man af den ved Brugen af Straakister tilveiebragte Besparelse vente for det Offentlige? De bruges kun ved de Fattiges Begravelse, der nyde offentlig Understøttelse; stort videre vil deres Brug ikke strække sig, dersom jeg ikke feiler i mit Kjendskab til Almuen og dens Modbydelighed for Straakister, der ret godt lader sig forklare af dens Agtelse for de Afdøde, Kierlighed og Taknemlighed til dem, og dens derpaa grundede Attraa at vise dem den sidste Ære... Bliver da Brugen... indskrænket til Fattiglemmer... hvor ubetydelig er da ikke Besparelsen?... I et Fattigdistrikt, hvis Udgifter til de Fattige aar-

lig udgør 800 à 900 Rbd., dør 1 à 2 Fattiglemmer om Aaret. Ved deres Begravelse i Straakister spares 5 à 10 Rbd. (Besparelsen vil endog blive mindre; thi for en Straakiste forlanges 8 Rbd. og en Brædekiste koster efter nylig modtaget Regning 11 Rbd. 3 Mk. Desuden, de Fattige begravnes ikke sjældent af deres Slægtninge, som modtage deres Efterladenskab og give Fattigvæsenet Erstatning for Forsørgelsen efter Regl. § 23 og 24. Her bruges da ikke Straakister, Saavel Straakiste som Brædekiste kan rimeligvis, siden dette er skrevet, have for lettere Kjøb...)

Tage vi Hensyn til den Frygt for Halmkurven, der ængster saa mange af vore Fattiglemmer, gjør den Døden skrækkende og den sidste Kamp haard; da høre vi en Stemme, som taler høit om at afskaffe dette Slags Ligkister, og som paaminder os at skaane de svage. Det er enhver af Folkets Lærere og Veiledere bekendt, at, som Almuen i intet Tilfælde er samvittighedsfuldere end i Omsorgen for de Dødes Begravelse: saa findes og hos Almuesmanden med Dødstanken forenet det Ønske, at han maa komme anstændig og hæderlig i Jorden. Mange føie dertil Anstalt paa deres Sygeseng, ordne deres Ligfærd og aftale det fornødne med deres Venner;... saa finde vi stundom dem, der i mange Aar have deres Ligkister i Beredskab;... Ja, hvad er det andet end Attraa efter at sikre sig en hæderlig Begravelse, der har oprettet vore Ligkasser?... Derfor bede de stundom i deres sidste Timer saa inderligen, at de maatte fritages for Halmkurven, og et Par Fjælle skjænktes deres jordiske Levninger... Og... den Fattige, hvem jeg ikke kan opfylde, en efter hans Mening, billig Begiering... ansee mig for haard, støder mig bort, og ikke fra mine Læber vil høre den Religionens Trøstegrunde, der skulde lette ham Overgangen fra det Time-lige til det Evige?... Og nu ved Graven, at see Sønnen, Datteren med Taarer i Øiet og Veemod i Hjertet at betragte Halmkurven..... dersom Formue eller betydelige Embeds Indkomster vare faldne i min Lod, skulde ingen Fattig hos mig ængstes for Straakisten...

Vi ville, at de Dødes Been uforstyrrede skulde hvile i Graven... Men ved Brugen af Straakister vilde oftere blive Tilfældet, at de Dødes Ro... vilde forstyrres... Mange af de Dødes Grave betegner intet Mærke, ingen Gravhøj, det synlige Spor er snart udsløttet, og Stedet, hvor de lagdes, erindres ikke mere. En ny Grav skal kastes, man prøver med Søgeren, hvor der findes Plads, Brædekisten, skjønt mindre varig end i

ældre Tid, gjør dog længere Modstand og beskytter det døde Legeme; men ikke saa Straakisten, snarere opløst, eller endog uopløst, tillader den Søgerens Gennemgang, og Stedet troes tomt;...

Vi pynte vore Grave, forskønne vore Kirkegaarde. Hvorfor dette?... Ville vi hædre de Døde ved at pryde deres Grave, da ville vi vel ogsaa hædre deres Legemer ved at indeslutte dem i Kister, der kunne beskierme dem, indtil de vorde til Støv ved den Almagts Bud, der fremkaldte dem af Støv?...

Bør Straakister bruges, saa bør de... bruges af Alle... Vil man maaske, at Halmkurven brugt til de Fattiges Begravelse, skal give Exempel og drage andre til at følge? Exemplet er længe givet, det har intet virket og vil intet virke...

Disse ere de Grunde, der, som jeg troer, vise det U hensigtsmæssige i at bruge Straakister til at begrave vore Fattige i, og retfærdiggjøre det Ønske, at de maatte vorde afskaffede eller almindeligen befalede. Ere disse Grunde rigtige, tør jeg haabe, at de ville mærkes; ere de falske, kan jeg, som den, der ønsker Alt, hvormed Samfundets Gavn fremmes, ikke ville, at der til dem tages Hensyn. Jeg har talt af Overbeviisning, jeg kan feile, og med Erkjendelse af min Fejl, modtager jeg villigen den bedre Overbeviisning.

Uden Tvivl har Pastor Pedersens Indlæg ikke været uden Betydning, ført som det var, med stor Kraft og underbygget af naturlige Begrundelser, og hvis Rigtighed ogsaa et og andet af det tidligere anførte har baaret Vidne. Kun maa det forbyve, at han i Slutningen af sit Indlæg desuagtet synes at kunne acceptere Straakisten, blot den bliver fælles for alle. De anførte Ulemper vilde jo paa ingen Maade blive ringere af denne Aarsag, og det er ligesom om han med denne ene Passus slaar Bunden bort under alt, hvad han ellers saa rigtigt har anført.

Hvor meget dette Indlæg har virket, er det neppe muligt at sige noget om; et Faktum er det imidlertid, at efter denne Tid hører man praktisk talt intet til Straa- eller Vidjekister⁶⁾, og skønt Tilladelsen til at benytte dem ikke er taget tilbage og altsaa i Virkeligheden er gældende endnu, bruges den ganske naturligt ikke mere, idet etiske saavel som æstetiske Forhold taler derimod. At selve Tanken og det haandgribelige i Orde-ne: Til Jord skal du blive, — som lyder i Rituallet over enhver Jordpaakastelse, vilde nyde Fremme, og at Formuldningsprocessen vilde foregaa hurtigere og forsaavidt naturligere i disse Kister er en Sag for sig; men saadanne Hensyn har aldrig spillet nogen Rolle i denne Forbindelse, og uden at en radikal Ændring

i det følelsesbetonede i Jordfæstelsens Skik og Praksis vil indtræffe, er der neppe Mulighed for, at slige mindre bestandige Kister vil komme i Brug hos os. I Ligbrændingsskikken har man imidlertid brudt stærkt med de gængse Følelser, og her er til Brug for Askens Nedsættelse i Jorden netop taget let forgængelige Materialer i Anvendelse, dog intet af det paa hin Tid brugte. Som en Tilføjelse skal anføres, at foruden at Fælleskister som foran anført er brugt i Spanien, er ogsaa i Skotland brugt saakaldte Sognekister af pyntelig Art²³).

5) Lønborg Friis: Vendsyssels Nationaldragter og Vendelboerne i gamle Dage, 1902. S. 81 b. Brug af Halmkister har efter Oplysninger fra Hr. Magister V. Gay kunnet efterspores i Arkiver fra 1780-erne til ca. 1817; nærmere Detailler angaaende dette har ikke kunnet fremskaffes.

23. Andrew: Bygone Churchlife in Scotland, 1891, S. 242

Resolutioner 1930 vedrørende Kirkegaardsforhold.

15. Jan. Kirkeministeriets Skrv. (til Stiftsøvrigheden over Ribe Stift) ang. **nogle Bestemmelser om Fredningstid og om Betaling for Gravplads i Vedtægten for en til en ikke-selvejende Kirke hørende Kirkegaard.**

Ved Skrivelse af 29. November f. A. har Stiftsøvrigheden forelagt Ministeriet det hoslagt tilbagefølgende Forslag til Vedtægt for Sønder Vium Kirkegaard, forsaavidt angaar de i Forslaget optagne Bestemmelser dels om, at der ikke i noget Tilfælde skal erlægges Betaling for Erhvervelse af Gravpladser, dels om Gravfredens Fastsættelse til mindst 30 Aar.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning, at der i Vedtægten bør fastsættes en Fredningstid af bestemt angiven Længde.

Med Hensyn til Betalingen for Gravsteder bemærkes, at der i de i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 § 25, Stk. 2—5, omhandlede Tilfælde skal fastsættes Betaling for Gravsteders Erhvervelse og Fornyelse. Dette gælder ikke blot Udlægning af Begravelsesplads for udensojns boende (§ 25, Stk. 3—4) og til Personer, der ikke hører til Folkekirken (§25, Stk. 5), men ogsaa i Almindelighed ved Erhvervelse og Fornyelse af Familiegravsteder, bortset fra det i Lovens § 24, Stk. 1, omhandlede Tilfælde, og i det Hele ved Gravsteders Erhvervelse og Fornyelse udover den i Vedtægten bestemte Fredningstid (§ 25, Stk. 2).

Derimod vil det, da Sønder Vium Kirke ikke er selvejende, ikke kunne bestemmes, at der skal erlægges Betaling, naar der af en Sognebeboer, der hører til Folkekirken, begæres udlagt en enkelt Gravplads af almindelig Størrelse og for den i Vedtægten fastsatte Fredningstid, og ej heller saafremt der samtidig hermed, hvis afdøde var gift, for Fredningsperioden

begæres udlagt en enkelt Gravplads til den efterlevende Ægtefælle.

Løvrigt maa Ministeriet have det overladt til Stiftsøvrigheden at stadfæste Kirkegaardsvedtægten. Saafremt Ministeriets Afgørelse ønskes med Hensyn til enkelte Punkter, udbeder man sig Stiftsøvrighedens Indstilling for hvert enkelt Punkt.

7. Febr. Kirkeministeriets Skrv. (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyns Stift) ang. en **Fredningstid af 15 Aar for Begravelser af Børn indtil 5 Aars Alderen.**

Efter stedfunden Brevveksling med Sundhedsstyrelsen angaaende de med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 23. November f. A. hertil indsendte, hoslagt tilbagefølgende Forslag til Vedtægter for Frørup og Taarup Kirkegaarde meddeler Ministeriet herved Tilladelse til, at Fredningstiden for Børnegrave i Vedtægterne fastsættes til 15 Aar paa Vilkaar, at der i Vedtægternes Post 6 indføjes en Bestemmelse om, at der ved »Barnebegravelser« forstaaes Begravelser af Børn indtil 5 Aars Alderen.

27. Febr. Kirkeministeriets Skrv. (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Lolland-Falster Stift) ang., **hvorvidt en ved en Købstadkirke ansat Kordegn, der ifølge sin Instruks tillige var Kantor og Leder af Begravelseskontoret samt Ringer, havde Krav paa det i Loven fastsatte Tillæg for Gravertjeneste, der er forbundet med et Kordegneembede, m. m.**

Som det fremgaar af den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 27. November f. A. hertil indsendte Sag, har der i længere Tid mellem Nakskov Kirkes Bestyrelse og Kordegnen ved nævnte Kirke, N. N., der ifølge den ham i sin Tid meddelte Instruks, Post 1, tillige er »Kantor og Leder af Begravelseskontoret samt Ringer«, hersket Uenighed om, hvorvidt der for den Kordegnen saaledes tillagte Stilling som Leder af Begravelseskontoret tilkommer denne det i Loven for Gravertjeneste, der er forbundet med et Kordegneembede, fastsatte Tillæg af 20 pCt. til Honoraret, eller om Menighedsraadet er berettiget til for den nævnte Stilling blot at yde ham et mindre, skønsmæssigt fastsat Honorar.

Endvidere er der Uenighed mellem Parterne om, hvorvidt Kordegnen fremdeles er forpligtet til at forrette eller bestoede Ringertjenesten ved Kirken. Med Hensyn hertil gør Kordegnen gældende, at Menighedsraadet i sin Tid har fritaget ham herfor, medens Menighedsraadet paa sin Side hævder, at denne Fritagelse kun blev givet under den Foudsætning, at der ikke senere ad Lovgivningens Vej tillagdes Kordegneembederne bedre Lønning, saaledes som sket er.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Kordegn N. N. efter det i Sagen oplyste skønnes at indtage en saadan Stilling og at udøve en saadan Virksomhed, som sædvanligt i Købstæderne benævnes Graver og Gravertjeneste, hvorfor Ministeriet maa holde for, at der tilkommer ham det i Lov Nr. 181 af 1. April 1921 § 5. Stk. 8, samt nu Lov Nr. 186 af 30. Juni 1922 § 24. Stk. 4, hjemlede 20 pCt. Tillæg til Honorarbeløbet for den med et Kordegneembede forbundne Gravertjeneste. Efterbetaling til Kordegn N. N. af den ham for lidt udbetalte Lønning vil være at foretage overensstemmende hermed.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Ringertjeneste bemærkes, at det maa have sit Forblivende ved Kordegnen af Menighedsraadet en Gang meddelte Fritagelse herfor. En hermed overensstemmende Ændring bedes foranlediget i Instruksens Post 6.

25. Marts. Kirkeministeriets Skrv. (til Ejeren af Seberkloster Sogns Kirketiende) ang. **en Kirketiendejers Pligt til at bekoste Afhjælningen af Synsudsættelser m. v.**

Efter med Deres Skrivelse af 4. d. M. at have modtaget den i Skrivelse herfra af 19. f. M. begærede Udtalelse fra Dem angaaende de fra Slet Herreds Provstiudvalg indhentede Erklæringer i Anledning af Deres tidligere fremsatte Besværing over det Dem ved Synet over Seberkloster Kirke i Juni Maaned f. A. givne Paalæg om at lade foretage en Læplantning paa Kirkegaardens nordre og vestre Side — hvilket Paalæg De havde forstaaet saaledes, at Plantningen eventuelt skulde foretages udenfor Kirkegaardsdiget — skal man herved meddele, at da der efter det oplyste overhovedet ikke af Synet er givet noget Paalæg om Plantning af Læhegn udenfor Kirkegården, men kun om en Fornyelse af det tidligere tilstedeværende Læhegn paa Kirkegaardens Grund, gaar Ministeriet herefter ud fra, at den af Dem rejste Anke over den formentlige Synsudsættelse maa anses som bortfalden.

Det tilføjes, at Spørgsmaalet om, hvilket Erstatningsansvar der eventuelt maatte paahvile Dem overfor de paaældende Gravstedsejere i Tilfælde af, at der maatte blive forvoldt Skade som Følge af nedfaldende Grene fra Læhegnet, henhører under Domstolenes Afgørelse.

Hvad dernæst angaar det af Provstiudvalget overfor Ministeriet paaklagede Forhold, at den af Synet den 17. Juni f. A. gjorde Udsættelse om Fjernelse af det paa Kirkens Loft henlagte Korn endnu ved Besigtigelse den 19. December f. A. ikke var afhjulpet, idet der fremdeles fandtes flere store Dynger Korn paa Kir-

keloftet, hvortil Gaardens Folk havde Adgang gennem en uaflaaset Dør i Taarnet, skal Ministeriet anmode Dem om snarest at foranledige Synets Paalæg efterkommet, idet derhos bemærkes, at det maa anses for utilstedeligt, at den nærliggende Herregaards Folk har uhindret Adgang til Kirkeloftet gennem en uaflaaset Dør.

Sluttelig bemærkes, at det er en Selvfølge, at en Kirketiende ejer fuldt ud maa bekoste Afhjælningen af samtlige af Synet udsatte Mangler inden de af Synet fastsatte Frister uden Hensyn til, om den herved forvoldte Udgift maatte overstige Beløbet af den aarlige Tienderente, der udbetales Tiendejeren. Man henleder i den Forbindelse Opmærksomheden paa Bestemmelserne i Lov af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., §§ 37—38, jfr. Lov af 29. Marts 1924, om Følgerne af, at en Synsudsættelse ikke efterkommes.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Fastsættelse af Takster for Erhvervelse af Gravsteder m. v. paa Kirkegården henvises De til at henvende Dem til Stiftsøvrigheden over Viborg Stift, idet de fornødne Bestemmelser herom vil være at indsætte i den Vedtægt for Orden paa Kirkegården og dens Benyttelse, som i Henhold til nævnte Lovs § 23 skal fastsættes af Stiftsøvrigheden.

8. Aug. Kirkeministeriets Skrv. (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyus Stift) ang. **hvorvidt Bestemmelsen i Danske Lov 2—22—36 om vederlagsfri Begravelse for Præster, der dør, medens de er i Embedet, vedblivende er gældende.**

I det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 26. Juni d. A. hertil indsendte Andragende har Sognepræst for Hvornum og Snæbum Menigheder i Aarhus Stift A. N. med Henblik paa sin i indeværende Sommer afdøde Fader, Sognepræst ved Odense Vor Frue Kirke B. N. forespurgt, om Bestemmelsen i Danske Lov 2—22—36 om vederlagsfri Begravelse for Præster, der dør, medens de er i Embedet, fremdeles er gældende.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Bestemmelsen i Danske Lov 2—22—36 ganske vist ikke er udtrykkeligt ophævet og ej heller kan anses som direkte stridende mod Indholdet af den nyere kirkelige Lovgivning, hvorfor Bestemmelsen muligt maa anses som endnu bestaaende, men at den i hvert Fald kun kan antages at hjemle Ret for vedkommende Præst til Gravsted for sig og Ægtefælle for en Fredningsperiode, altsaa sædvanlig 20 Aar, og at Bestemmelsen efter Ministeriets Formening overhovedet ikke kan komme til Anvendelse paa kommunale Kirkegaarde som Assistentkirkegården i Odense.